

T.C.
İğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı
Tefsir Bilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi

**İLMÎ, EDEBÎ VE EĞİTSEL YÖNLERİYLE
HZ. YUSUF KISSASI VE MESAJLAR**
Sadık TAŞDEMİR
İğdır 2019

T.C.
İğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı
Tefsir Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

**İLMÎ, EDEBÎ VE EĞİTSEL YÖNLERİYLE
HZ. YUSUF KISSASI VE MESAJLAR**

Hazırlayan:
Sadık TAŞDEMİR

Danışman:
Dr. Öğr. Üyesi Mahmut SÖNMEZ

İğdır 2019

TAAHHÜTNAME

(Bilimsel Etiğe Uygunluk Metni)

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne

İğdır Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliğine göre hazırlamış olduğum “İLMÎ, EDEBÎ VE EĞİTSEL YÖNLERİYLE HZ. YUSUF KISSASI VE MESAJLAR” adlı çalışmanın kendi çalışma ve gayretim sonucunda meydana geldiğini, alıntılara kaynak gösterdiğimi ve yürürlükteki tez yazım kılavuzuna uygun olarak hazırladığımı taahhüt eder, bu çalışmamın kâğıt ve elektronik kopyalarının İğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirtilen koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım. Lisansüstü Eğitim-Öğretim yönetmeliğinin ilgili maddeleri doğrultusunda gereğinin yapılmasını arz ederim.

- Tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir.
- Tezimin tamamının veya uygun görülen kısımlarının erişime açılması tamamen Sosyal Bilimler Enstitüsünün takdirindedir.
- Tezim sadece İğdır Üniversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir.
- Tezimin ... yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir.

19/04/2019

Sadık TAŞDEMİR

KABUL VE ONAY

SADIK TAŞDEMİR tarafından hazırlanan **İLMÎ, EDEBÎ VE EĞİTSEL YÖNLERİYLE HZ. YUSUF KISSASI VE MESAJLAR** adlı çalışma **19/04/2019** tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda jürimiz tarafından **TEMEL İSLAM BİLİMLERİ** Anabilim Dalı, **TEFSİR** Bilim Dalında **YÜKSEK LİSANS TEZİ** olarak **oybirliği /oyekluğu** ile kabul edilmiştir.

(İmza)

Prof. Dr. Şadi EREN

Başkan

(İmza)

Doç. Dr. Mehmet Salih GEÇİT

Üye

(İmza)

Dr. Öğr. Üyesi Mahmut SÖNMEZ

Danışman

ÖZET

Kur'an bütün insanlığa hitab eden ve onların hem din hem de dünya işlerini tanzim eden kıyamete kadar hükmü geçerli son ilâhî kelimedir. Kur'an'ın muhtevası içinde önemli bir yer teşkil eden kıssalar O'nun gaye ve maksatlarıyla paralellik arz etmektedir.

Kur'an'ın, peygamberlerin mucizelerini hatırlatmasındaki bir gaye de, ilmi ilerlemede insanlığın varabileceği son noktaya işaret etmek ve bu yolda gayret göstermeye cesaret vermektir. Kur'an Hz. Yusuf kıssasındaki mucizeleri ve onun icraatlarını anlatmak suretiyle insanlığın ufkunu açmakta ve onun benzerlerini yapma konusunda insanları teşvik etmektedir.

Hz. Yusuf kıssasında görülen tasvirî anlatım, girizgâh şekli, diyalog tarzı anlatım, kıssanın öğeleri olan şahıs, olay, mekân ve zaman unsurları ile ilgili takip edilen harika yöntem vs. hepsi Kur'an'ın ana gaye ve maksatları doğrultusunda oluşmuştur. Dolayısıyla Hz. Yusuf kıssası ve diğer kıssalarda görülen edebi inceliklerin sadece sanatsal güzellik için Kur'an'da anlatıldığı iddiasının gerçeği yansıtmadığı görülmektedir.

Kıssada eğitim öğretimin etkin ve verimli olmasını sağlayacak zengin bir içerik, yöntem ve teknik vardır. Ayrıca öykünmeyi ve özdeşleşmeyi sağlayacak rol modellerin olması, soyut hakikatlerin insanın hoşuna gidecek hikâyeye üslubuyla anlatılması, aktif öğrenmeyi sağlayacak ilkelere donatılmış olması ve hayatın gerçeklerinin dramatik bir dille anlatılması olan hayatilik ilkesi vb. özelliklere haiz olması kıssanın eğitim açısından son derece faydalı olduğunu göstermektedir.

Kur'an'da ahsenü'l-kasas olarak nitelendirilen Hz. Yusuf kıssası da ilmi, edebi ve eğitsel açıdan sunduğu mesajlarla söz konusu gayeleri gerçekleştiren önemli kıssalardan biridir. Dolayısıyla Hz. Yusuf kıssası herkes için gerekli olan ibretleri sunması itibarıyla dikkatle incelenmesi gereken bir yapı arz etmektedir.

Anahtar Kelimeler

Kur'an, Kıssa, Hz. Yusuf, Hz. Yakub, İlim, Edebiyat, Eğitim, Mesaj

ABSTRACT

Quran appeals to whole humanity and it is the holy word, which would last until the end of days, that arranges the earthly affairs. The parables which holds an important place within it's contents, show paralellisms with it's aim and purpose.

Another purpose of Quran in reminding the miracles of the prophets is to show the ultimate point that humanity can achive in wisdom and to encourage them to act in the same way. By recounting the miracles and practices in Yusuf parable, Quran, broadens the humanties horizon and encourages them to simulate it.

The descriptive language that can be observed in the Yusuf parable has been composed in accordance with Quran's main aims and purpose in terms of it's style of prologuei dialogue, elements of the parable and time-place components. Consequently, the assertion which suggests that literary nuances that are apparent in the Yusuf parable and in the other parables in Quran are just there fort he artistic beauty, is false.

The parable hosts a rich content, method and technique that enables active and productive education. Also the fact that the parable contains role models which can yield emulation and identification, storification of the abstract consepts and it is equipped with principles that enables active learning and possessing the likes of proximity principle which means; retelling the realities of the world with a dramatic language, shows that parable is very beneficial in terms of education.

The the prophet Yusuf parable, also mentioned as 'ahsenu'l-kasas' in Quran, is one of the important parables that achieves said aim and purpose with the ideas that it presents in educational and literary aspects. Consequently; the parable with it's object lessons which are essential for anyone offers a structure that is worthy of an examination.

Key Words:

Quran, parable, the prophet Yusuf, the prophet Yakub, wisdom, literature, education, message

ÖNSÖZ

İhtiva ettiği ilimler, kullandığı üslûp ve insanlığı eğiten eşsiz terbiye metodlarıyla beşere hidayet rehberi olarak gelen Kur'an-ı Kerim'in bu fonksiyonlarını icra ederken kullandığı yöntemlerden birisi de kıssalar üslubudur. Din tarihinin ibret yönüne baktığı için kıssalardan çıkarılacak derslerin insan ve toplum hayatına yön vermesi gerekmektedir. Çünkü kıssalar tarihi gerçekliği olmayan birer basit hikâyeler değildir. Bu açıdan Kur'an'daki geçmiş kavimlere dair olan kıssaların iyi anlaşılması gerekmektedir.

Kur'an'da akıcı üslubuyla ve içinde barındırdığı ilme, ahlaka, itikada, hukuka dair mesajlarıyla dikkat çeken kıssalardan birisi de Hz. Yusuf kıssasıdır. Kıssa bizleri Hz. Yusuf'un yaşadığı olayların içine çekerek Allah'ın razı olacağı bir toplum olabilmek için ihtiyaç duyduğumuz hakikatleri idrakimize sunar. Biz de bu çalışmamızla ondaki hikmet ve mevzuaları anlatmaya gayret ettik.

Çalışmamız bir giriş, üç bölüm ve bir sonuç kısmından meydana gelmektedir. Giriş kısmında araştırmamızın konusu, önemi ve yöntemine dair bilgi vererek bu konudaki temel bilgileri tesbit etmeye çalıştık. Birinci bölümde, kıssa kelimesinin tahlilini yaptıktan sonra kıssaların Kur'an'daki temel hedefleriyle beraber bazı ilmi ve eğitsel özelliklerini ve kıssaların tarihen yaşanmış gerçek olaylar olduğunu inceledik. İkinci bölümde, Hz. Yusuf kıssasının ilmi, edebi ve eğitsel açıdan arz ettiği hususları ele alıp değerlendirdik. Üçüncü bölümde de kıssadan çıkarılabilecek mesajları çeşitli başlıklar altında inceleyip sonuç bölümüyle de genel bir değerlendirme yaptık. Çalışmamızın Kur'an'da önemli bir yer tutan kıssalara yeniden yönelişin başladığı bir zamanda bu anlamdaki yönelişlere bir katkı sağlayacağını ve bu sahadaki çalışmaların artmasına hizmet edeceğini ümit ediyoruz.

Fikirleriyle bize yardımcı olan ve başından beri bu çalışmamızın şekillenmesinde büyük emeği geçen Danışman Hocam Dr. Öğr. Üyesi Mahmut SÖNMEZ'e teşekkürü bir borç bilirim. Ayrıca çalışmam müddetince destekleriyle yanımda olan aileme kalbi teşekkürlerimi sunarım.

İnayet ve başarı Allah'tandır.

Sadık TAŞDEMİR

Ağrı 2019

İÇİNDEKİLER

Sh No:

TAAHHÜTNAME	
KABUL VE ONAY	
ÖZET.....	V
ABSTRACT.....	VI
ÖNSÖZ.....	VII
İÇİNDEKİLER	VIII
KISALTMALAR	X
GİRİŞ	1
1. Araştırmanın Konusu ve Önemi	1
2. Araştırmanın Amacı	3
3. Araştırmanın Metodu	4
4. Bu Alanda Yapılan Diğer Çalışmalar	4
1. BİRİNCİ BÖLÜM.....	6
1.1. KISSALARIN AMACI VE BAZI ÖZELLİKLERİ.....	6
1.1.1. Kıssa Kelimesinin Sözlük Anlamı	6
1.1.2. Kıssa Kelimesinin İstılahi Anlamı	7
1.1.3. Kıssaların Kur'an-ı Kerim'deki Varlık Nedeni.....	7
1.1.3.1. Hz. Peygamber'i (s.a.v) ve O'na İnananları Teselli Etmek	9
1.1.3.2. Muhatapların İbret Almalarını Sağlamak	11
1.1.3.3. İlahi Vahyin ve Peygamberliğin İsbatı	13
1.1.3.4. Allah'ın Birliğini ve Bütün İlahi Dinlerin Allah Tarafından Gönderildiğini Bildirmek.....	15
1.1.4. Bazı Yönleriyle Kur'an Kıssalarının Tahlili	18
1.1.4.1. İlmi Yönden	18
1.1.4.1.1. Kıssalardaki Mucizelerin Geleceği Yönlendirmedeki Rolü.....	20
1.1.4.1.2. Kıssalarda Devlet İdaresi.....	22
1.1.4.2. Eğitim Açısından	25
1.1.4.3. Kur'an Kıssalarının Gerçek Olup Olmadığı Meselesi	28
2.İKİNCİ BÖLÜM.....	31
2.1. İLMİ, EDEBİ VE EĞİTSEL AÇIDAN HZ. YUSUF KISSASI.....	31
2.1. Yusuf Suresi	31
2.1.1. Surenin İsmi	31
2.1.2. Yusuf Suresi'nin Sebeb-i Nüzülü.....	33
2.1.3. Önceki Sure İle Arasındaki Münasebet.....	35
2.2. Ana Hatlarıyla Yusuf (a.s) Kıssası.....	36
2.2.1. Hz. Peygamber'in (s.a.v) Nübüvvetinin İsbat Edilmesi.....	38
2.2.2. Hz. Peygamber'in (s.a.v) Teselli Edilmesi.....	41
2.3. Kıssanın İlmi Yönden Değerlendirilmesi	42
2.3.1. Yeryüzünü İmar Etme	43
2.3.2. İlmi Gelişmelere Olan Katkısı.....	44
2.3.3. Hz. Yusuf ve Devlet İdaresi	48
2.4. Hz. Yusuf Kıssasının Edebi Özellikleri.....	55
2.4.1. Kur'an'ın İ'cazı	55

2.4.2. Kıssanın Üslûp Özellikleri	57
2.4.2.1. Girizgâh Şekli	59
2.4.2.2. Diyalog Unsuru	60
2.4.2.3. Olaylar Arasındaki Boşluklar (Fecevât)	62
2.4.2.4. Batılı Tasvir Etmeyen Üslubu	65
2.4.3. Şahıs, Mekân ve Zaman Unsurları Açısından Edebi Yönü	66
2.4.3.2. Zaman Unsuru	69
2.4.3.3. Mekân Unsuru	71
2.5. Hz. Yusuf Kıssası ve Eğitim	72
2.5.1. Kur'an-ı Kerim'in Eğitim Sistemi	72
2.5.2. Hz. Yusuf Kıssası'nın Eğitim Değeri	75
3. ÜÇÜNCÜ BÖLÜM.....	82
3.1. HZ. YUSUF KISSASINDAN MESAJLAR.....	82
3.1.1. İmanî Mesajlar	84
3.1.1.1. Ahiret Hayatının Daha Değerli Olması	84
3.1.1.2. Ölüm Bir Son Değildir	86
3.1.1.3. Takdir-i İlâhî	90
3.1.1.4. Tevhid Mücadelesi	94
3.1.2. Ferdi Mesajlar	99
3.1.2.1. Hz. Yusuf'un Mükemmel Şahsiyeti	99
3.1.2.2. İnsanları Tahkir Etmemesi	101
3.1.2.3. Teenni İle Hareket Etmesi	103
3.1.2.4. İntikam Duygusuyla Hareket Etmemesi	106
3.1.2.5. Gurura Kapılmaması	108
3.1.2.6. Toplumun Menfaatini Üstün Tutması	111
3.1.2.7. Nefis ve Şeytanın Hileleri	113
3.1.3. İctimai Mesajlar	116
3.1.3.1. Bulunulan Mekânı Güzelleştirme	116
3.1.3.2. Batıl Hayat Tarzını Terk Etme	119
3.1.3.3. Gelen Haberi Araştırma	121
3.1.4. Başarı İle İlgili Mesajlar	124
3.1.4.1. Mücâdele Azmini Yitirmemek	125
3.1.4.2. Sır Saklamanın Önemi	127
SONUÇ.....	130
KAYNAKÇA.....	135

KISALTMALAR

age.	Adı Geçen Eser
agm.	Adı geçen makale
b.	Bin
bkz.	Bakınız
çev.	Çeviren
DİA	Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
DİB	Diyanet İşleri Başkanlığı
haz.	Hazırlayan
Hz.	Hazreti
md.	Madde/Maddesi
MÜİF	Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Neş.	Neşriyat
ss.	Sayfalar
TDV	Türkiye Diyanet Vakfı
tsz.	Basım tarihi yok
ysz.	Basım yeri yok
vb.	Ve benzeri
vd.	Ve diğerleri
Yay.	Yayınları/ Yayınevi

GİRİŞ

1. Araştırmanın Konusu ve Önemi

İnsanlık tarih boyunca bazı devirlerde hak ve tevhid yolundan sapmıştır. Ancak Allah'ın gönderdiği ilahi mesajlar ve peygamberler vasıtasıyla tekrar doğru yola iletilmiştir. İnanç ve ahlak yönünden en karanlık devrin yaşandığı ortaçağda Kur'an Allah'a (c.c) kulluğa dayanan erdemli bir hayatı inşa ederek insanlığı sefalet ve sefahetten kurtarmıştır. Kıyamete kadar tüm insanlığa hidayet ve rahmet olarak gönderilen Kur'an-ı Kerim indirildiği günden itibaren insanlık için sadece ilahi bir vahiy olarak kalmamış güzel ahlakın esası, insanlığın eğiticisi, medeniyetin ve ilmin inşa edicisi, ibadetlerin temeli, imanın kaynağı edebiyat-sanatın da zirve eseri olmuştur. Özetle o insanlığa iki dünya saadetini temin eden ilahi mukaddes bir kitaptır.

Kur'an asırlar boyunca ilham kaynağı olduğu toplumların maddi ve manevi yükselişinin de en büyük müsebbibidir. Bir başka deyişle o toplumları hep iyiye ve güzele yönlendirip, çirkinliklere engel olarak tarihe yön veren güçlü bir etkendir. Kur'an'ın bu derece etkin olmasına sebep hususlardan birisi de onun kıssa dilini kullanmasıdır.

Kıssalar malum peygamberlerin ve geçmiş toplumların hayatlarıdır. Kur'an'da çok önemli bir yekûn tutan kıssaların iyi anlaşılması Kur'an'ın da iyi anlaşılacağı anlamına gelir. Bu açıdan Peygamberlerin hayatlarını bilmenin, onların kavimlerini doğru yola iletirken çektikleri sıkıntıları anlamamanın geleceği inşa etmedeki rolünün son derece önemli olduğu açıktır. Başarılı olmanın bir yolu da başarılı insanları taklit etmekten geçer. Bu anlamda 'rol model' olacak başat kişiler elbette ki Allah'ın kutlu elçileri olan peygamberlerdir. Nitekim bin dört yüz yıldır ayakta kalan İslam medeniyetinin oluşumunda Kur'an'ın kıssalar üslubunun çok etkisi vardır.

Ancak modern çağda pozitivistin etkisiyle tüm insanlıkla beraber İslam toplumlarında da manevi çöküşler başlamıştır. Kur'an'ın değerlerinden uzaklaşmanın etkisiyle bizde de elimizdeki birçok şeyden vazgeçilmiştir. Hâlbuki ferdi ve toplumu en mükemmel seviyeye getirecek olan hiç şüphesiz Kur'an'ın değerleri olduğu için bugün çok daha fazla buna muhtaç olduğumuz ortadadır. Kur'an'ın gayesi ne ise şüphesiz kıssaların da gaye ve maksadı odur.

Biz de bu düşüncelerle hareket ederek kıssaların en güzeli Hz. Yusuf kıssasının ilmi, edebi ve eğitsel yönlerini ve bu kıssadan çıkarılabilecek bazı mesajları ortaya koyabilmek için gayret ettik.

Beşerî sistemler içinde insanlık maddi ve manevi birçok problemle karşı karşıya kalmıştır. Günümüz toplumlarının içine düştüğü açmazdan kurtulmalarına alternatif olacak üç mühim alan vardır: Kur'anî esaslarla yoğrulmuş olan bilim, sanat ve eğitim. Bu alanların ıslah edilmesi beşeriyetin de iyi yönde ıslahını hızlandıracaktır.

Hz. Yusuf kıssası ile ilgili daha önce yapılmış çalışmalar mevcuttur. Ancak kıssa verdiği mesajlar itibariyle daha fazla keşif dalışları bekleyen zengin hazine görünümü arz ettiğinden biz de çalışmamızda Hz. Yusuf kıssasını ilmi, edebi ve eğitsel yönden imkânlar ölçüsünde inceleyip tahlil etmeye gayret ettik. Çalışmamız bu üç hususun bir arada olduğu şekliyle ve daha önce kıssanın değinilmeyen mesajlarıyla diğer çalışmalardan ayrılmaktadır

Kur'an'ın önemli yönlerinden birisi de insanı kâinatı incelemeye ve varlıklar üzerinde tefekküre davet etme yönüdür. Ayrıca Kur'an kıssalar bağlamında zikrettiği peygamber mucizeleri ile insanlığın ulaşacağı ilmin nihayet sınırına imada bulunmuş ve insanları o yönde teşvik edip cesaretlendirmiştir. Eğer İslam ilim geleneği yeniden ihya edilecekse bu anlamda Hz. Yusuf kıssası ve diğer Kur'an kıssalarının insanlığa ilham kaynağı olacağı çok açık bir husustur.

İnsan yaratılış amacı ve doğru yolu bulma açısından mutlaka peygamberlere muhtaçtır. Topluma önderlik edenler dâhil insan salt aklıyla vahyin ışığı olmadan doğruyu bulup kurtuluşa eremez. Kur'an'ın olmadığı bir dünya düşündüğümüzde ne demek istediğimiz daha iyi anlaşılacaktır. Bu açıdan insanlık ulaştığı bilim ve medeniyet seviyesine peygamberlerin getirdiği ilahi mesajlar sayesinde ulaşmıştır. Her peygamberin, gönderildikleri topluma hidayet rehberi olmakla beraber medeniyet öncüsü de olması ve bunun günümüz toplumları için de örnek olduğu bilindiğinde konun önemi ortaya çıkmaktadır.

Kur'an geçmiş kavimlerin haberlerini kendine has bir üslupla anlatır. Ancak buna bakarak kıssaların yalnızca edebi bir maksatla veya tasvir sanatının kullanılarak gerçek

olmayan olayların anlatıldığı tarihi hakikatlerden uzak hikâyeler olarak anlaşılmaya çalışıldığı bir dönemde bulunmaktayız. Hz. Yusuf kıssasındaki üslup özelliklerini tahlil edip, oradaki edebi incelikleri ortaya koyarak kıssadaki edebi güzelliklerin yalnızca Kur'an'ın beşeri hidayete götürmek için kullandığı bir araç olduğunu göstermeye çalıştık.

Kur'an'ın eğitim sistemi ve kıssaların eğitimdeki öneminden hareketle Hz. Yusuf kıssasının eğitsel değerini örneklerle açıklayıp insanlığın ve yeni neslin yetiştirilmesinde ve dini ahlaki değerlerin yerleşmesinde kıssadaki mesajlardan, ilke ve metotlardan yararlanılması için altyapı oluşturmaya gayret ettik.

Yukarıda saydığımız üç konuyu önemine binaen ve günümüz toplumunun içinde bulunduğu durumu da göz önüne alarak kıssadan hisse çıkarmanın da olmazsa olmaz olduğunu düşünerek Hz. Yusuf kıssasını ilmi, edebi ve eğitsel yönden mesajlarıyla beraber incelemeyi hedefledik.

2. Araştırmanın Amacı

Kur'an-ı Kerim okunmak, anlaşılmak ve yaşanmak için indirilmiş Allah'ın yüce kelâmıdır. Ancak Kur'an'ı anlamadan okumak, okutmak ilahi mesajın gayesini anlamaya ve bu gayeyi hayatımızda yaşamaya yetmiyor. Kur'an'ı anlamanın en mühim yollarından biri de onda çokça anlatılan Peygamber hayatlarını ve kıssalarını okumak ve anlamaktır. Çünkü onun gayesi ne ise kıssalarla yapılmak istenen de odur.

Kıssalar kronolojik olarak tarihi hadiseleri anlatmak veya edebi tasvirlerle süslenerek insanların hoş vakit geçirmelerini sağlamak için Kur'an'da anlatılmamıştır. Kur'an ilkelerinin hayatla bağlantısının kurulması için anlatılmıştır. Kur'an'ın hayatla bağlantısını kopardığımız zaman ise Kur'an anlaşılmaz.

Bu açıdan Hz. Yusuf kıssasında haber verilen olaylar, şahıslar geleceği şekillendirecek hayata yön verecek önemli ilke ve mesajlarla dolu bir yapı arz etmektedir. Daha önce ifade ettiğimiz gibi günümüz insanı Kur'an'ın ilkelerine bugün her zamankinden daha fazla muhtaçtır. Biz de bu gaye ile Kur'an'ın genel muhtevası içinde konunun önemine binaen Hz. Yusuf kıssasının ilim, sanat ve eğitim olmak üzere üç yönünü ve mesajlarını inceleyerek günümüz insanının ilmî, edebî, terbiyevî ve

ahlakî düşünce yapısına ve bu alanda yapılacak çalışmalara katkıda bulunmak ümidiyle bu çalışmayı yaptık.

3. Araştırmanın Metodu

Çalışmamızın isminden de anlaşılacağı üzere konuyu araştırmada temel kaynağımız Kur'an'dır. Bununla beraber çalışmamız direkt tefsir ile alakalı olması hasebiyle klasik ve çağdaş Kur'an tefsirleri, müracaat ettiğimiz önemli kaynaklardır. Ayrıca Hadis kitapları, Arapça lügatler, tarih kitapları ve kıssalar ile ilgili yapılmış çağdaş çalışmalar da ikinci derecede yaralandığımız kaynaklar olarak onlara müracaat edilmiştir. Bu eserlerdeki konuyla ilgili bilgiler bir araya getirilerek, bunların ışığında örnekleme metodu ve yorumlarla konuya netlik kazandırılmış ve bir sonuca ulaşılmıştır.

4. Bu Alanda Yapılan Diğer Çalışmalar

Çalışmamız Hz. Yusuf kıssası ve suresi ile ilgili yapılan çalışmaların ilki değildir. Bu alanda daha önce yapılmış çalışmaların olduğunu görmekteyiz. Bu araştırmalardan bazılarına değinerek konumuzun merkezileştiği kıssanın ilmi, edebi ve eğitsel yönü itibariyle diğer çalışmalardan ayrılan yönünü göstermede fayda mülahaza etmekteyiz.

Yapılan araştırmalara bakıldığında her biri surenin ayrı bir yönünü ele almaktadır. Bunlardan biri Hatice Avcı'nın yaptığı "Kur'an'dan İffet Örnekleri: Hz. Meryem ve Hz. Yusuf" adlı çalışmadır. Çalışmada iffet kavramının mahiyeti üzerinde durulduktan sonra Hz. Yusuf'un tarihsel hayatına yer verilmiş, ardından Hz. Yusuf'un iffet konusundaki eşsiz örnekliliği ayetler ışığında incelenmiştir. Kavramsal çerçevede yapılan bir diğer araştırma da Alhajj Abdulhafedh Saeed Hammo'nun "Hz. Yusuf Kıssasında Geçen Ahlaki Kavramlara İlişkin Müfessirlerin Değerlendirmeleri" başlığı altındaki çalışmasıdır. Burada da genel anlamda 'Kıskançlık' kavramı üzerinde durulmuştur.

Bir diğer çalışma ise Ömer Kerpiç'in "Yusuf Suresi Işığında İnsan Psikolojisi" isimli çalışmasıdır. Burada da Hz. Yusuf'un yaşadığı psikolojik durum ve kıssadaki diğer şahsiyetlerde görülen ve insana dair olan psikolojik hallerin tesbiti yapılmıştır. Buna yakın sayılabilecek bir diğer çalışma da Eyüp Aksoy'un "Hz. Yusuf Kıssasının Sosyo-Psikolojik Tahlili" adlı çalışmasıdır.

Osman Irmak'ın "Yusuf Suresi Işığında İnsan Eğitimi" başlığı altında yapılan araştırmasında kıssanın eğitim içeriği ile ilgili mesajlar konu edinilmiştir. Sevban

Yıldırım'ın "Yusuf Kıssası'nın Ahlak Eğitimi Açısından Tahlili" isimli araştırması da yine kıssanın eğitim ile ilgili yönüne mercek tutan bir diğer çalışma olarak zikredilebilir. Her iki çalışma eğitim konusunu incelemeleri yönüyle bizim araştırmamıza yakın sayılabilirse de, kıssayı umumiyetle eğitimin içeriği ve mesajları cihetinden incelemeleri açısından bizim çalışmamızdan farklılık arz etmektedir.

Bu alanda kayda değer çalışmalardan bir tanesi de Ayşe Özdemir'in "Ortadoğu kökenli Dinlerde Hoşgörü (Hz. Yusuf Örneği)" isimli çalışmadır. Burada Hz. Yusuf kıssası çerçevesinde üç dindeki (İslamiyet, Yahudilik ve Hıristiyanlık) hoşgörü anlayışı karşılaştırmalı olarak ortaya konulmaya çalışılmıştır. Kerim Şükrü Ünlü ise "Kitab-ı Mukaddes ve Kur'an'da Yusuf Kıssası" adlı çalışmasında Hz. Yusuf kıssasının Kur'an'daki anlatımını baz alarak bu kıssanın Kur'an ve Kitab-ı Mukaddes arasındaki benzer ve farklı yönlerini tesbit etmeye yönelik bir araştırma ortaya koymuştur. Muslu Baldan'ın "Kitab-ı Mukaddes ve Kur'an-ı Kerim'e Göre Hz. Yusuf" adlı çalışması ile Abdurrahman Akdeniz'in "Kitab-ı Mukaddes ve Kur'an-ı Kerim'de Hz. Yusuf" isimli araştırması da aynı yönde yapılan çalışmalar olarak sayılabilir.

Bir başka araştırma örneği de Nesrişah Saylan'ın "Yusuf Suresinden Bireysel Toplumsal Mesajlar" adlı incelemesi olup, Yusuf suresinin tefsiri, kıssadan çıkarılan bireysel ve toplumsal mesajlar olmak üzere üç boyutludur. Ele alınan bazı mesajlar noktasında çalışmalarımız örtüşse de biz araştırmamızla kıssanın değinilmeyen mesajları, ilmi gelişmelere katkısının incelenmesi, edebi açıdan iç örgüsünün tahlil edilmesi ve eğitime bakan hususunun ilke ve metodlar bazında değerlendirilmesi açılarından özgün bir çalışma ortaya koymayı amaçladık.

1. BİRİNCİ BÖLÜM

1.1. KISSALARIN AMACI VE BAZI ÖZELLİKLERİ

1.1.1. Kıssa Kelimesinin Sözlük Anlamı

Arapça k-s-s kökünden türemiş bir kelime olan kıssa, Kur'an-ı Kerim'de "Kassa" veya "Kasas" olarak geçmektedir. Kasas kelimesinin tekili olan "Kıssa" kelimesi bu şekliyle Kur'an'da geçmemektedir. Arapçada genelde kasas olarak kullanılan kelime Türkçede kıssa olarak geçmektedir. Sözlükte "Birinin izini sürmek, ardından gitmek, birine haber veya sözü bildirmek" v.b anlamlara gelmektedir.¹ Kelimeyi araştırıp tahlil ettiğimizde onun dört anlamda kullanıldığını görmekteyiz:

Bu anlamların ilki; takip etmek, birinin izini sürmektir.² Kur'an'da bu anlamıyla kıssa şöyle geçer: "Musa, 'İşte aradığımız bu idi' dedi. Bunun üzerine tekrar izlerini takip ederek gerisin geri döndüler."³ "Ve Annesi, Musa'nın kız kardeşine, 'Onu takip et' dedi. O da Musa'yı, onlar farkına varmadan uzaktan gözledi"⁴ ayetlerinde bu manada kullanılmıştır. Kıssa da esasen izi sürülmeye değer hal ve durum⁵ manasına gelmektedir.

İkincisi; birine bir haberi anlatıp bildirmektir.⁶ Kelime bu anlamıyla Kur'an'da takriben 17 defa kullanılmıştır. Bunlardan bazıları şöyledir: "Biz sana bu Kur'an'ı vahy etmekle kıssaların en güzelini anlatıyoruz. Sen daha önce bunları bilmeyenlerdendin."⁷ "Sen bu kıssayı anlat. Belki düşünürler."⁸ (Babası) Yavrucuğum! Dedi, rüyanı sakın kardeşlerine anlatma; sonra sana bir tuzak kurarlar!⁹ "Biz sana onların haberlerini gerçek olarak anlatıyoruz: Şüphesiz onlar Rablerine inanmış birkaç genç yığitti. Biz de

¹ Hasan Said, el-Kermî, *El-Hadi İlâ Lüğati'l-Arabî*, Daru Lübnan, Beyrut, tsz., III, 526; İbrahim Mustafa, v.d., *Mu'cemu'l-Vâsî*, Daru Da've, ysz., 2004, III, 266; Muhammed b. Mükerrrem b. Ali el-Ensari, İbni Manzur, *Lisânu'l-Arab*, Daru Sadr, Beyrut, 2015, VII, 73-75; Ebu'l-Kasım Hüseyin b. Muhammed Rağîb, el-İsfehani, *el-Müfredat fi Garibi'l-Kur'an*, çev. Abdülbaki Güneş & Mehmet Yolcu, Çıra Yay., İstanbul, 2012, 847; Serdar, Mutçalı, *Arapça-Türkçe Sözlük*, Dağarcık Yay., İstanbul, 2015, 746; İdris, Şengül, *Kur'an Kıssaları Üzerine*, Işık Yay., İzmir, 1994, 44

² İbni Manzur, a.g.e., VII, 75.

³ Kehf, 18/64.

⁴ Kasas, 28/11.

⁵ Elmalılı M. Hamdi, Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, Azim Dağıtım, İstanbul, tsz., V, 32

⁶ Mevlüt, Sarı, *El-Mevârid Littüllab*, İpek Yay., İstanbul, 2011, 624.

⁷ Yusuf, 12/3.

⁸ Araf, 7/176.

⁹ Yusuf, 12/5

onların hidayetlerini artırmıştık.”¹⁰ Buradaki üç ayette de kısza kelimesi bir şeyi anlatmak, haber vermek anlamında kullanılmıştır.

Üçüncü olarak da; kısza, bir şeyi kesmek, kırmak, saçı makasla kesmek¹¹ anlamlarına gelir.

Son olarak dördüncüsü ise; Bir şeyin ön cephesi, saçın bittiği yer, perçem saç lülesi, göğüs, göğüs kemiği¹² v.b anlamlara gelmektedir.

1.1.2. Kıssa Kelimesinin İstilahi Anlamı

İstilahi anlamda da tanımlayacak olursak; “Kıssa” kökünde mevcut tabii dört manaya uygun şekilde Kur’ani ıstilahta “Kıssa” veya aynı anlamda “Kıssa” denildiğinde şu anlaşılır: Allah’ın insanlara ve cinlere gönderdiği en son ve en mükemmel ilahi mesajı ihtiva eden Kur’an-ı Kerim’in; “Andolsun ki peygamberlerin kıssalarında akıl sahipleri için ibretler vardır. Kur’an uydurulabilen bir söz değildir. Fakat kendinden önceki kitapları tasdik eden, inanan millete her şeyi açıklayan, doğru yolu gösteren bir rehber ve rahmettir.”¹³ “Muhakkak ki, bu Kur’an hak ile batılı ayıran ilahi bir kelimedir. O bir eğlence vasıtası değildir”¹⁴ mealindeki ayetleriyle yalan ihtimali ve hayalin karışması mümkün olmayacak bir tarzda tarihin derinliklerinde kaybolmuş unutulmuş veya bazı izleri insanlığın hafızalarında varlığını koruyabilmiş hadiselerin; muhataplara, adeta olaylara yeniden canlılık vererek anlatılması beyan edilmesidir.¹⁵ Yani çeşitli amaç ve gayeler doğrultusunda, gerçek olarak, Kur’an’ın hikmetli üslubuna uyacak bir tarzda anlatılan, geçmiş milletlere ait Kur’an haberlerine kısza denir.

1.1.3. Kıssaların Kur’an-ı Kerim’deki Varlık Nedeni

Kur’an-ı Kerim’in yaklaşık dörtte üçünü oluşturan kıssalar onun muhtevası içinde önemli bir yekûn teşkil etmektedir. Müfessirlere göre ise kıssalar Kur’an’ın üçte birini, üçte ikisini veya dörtte üçünü teşkil etmektedir.¹⁶ Bu oranlar elbette ki bakış açısına

¹⁰ Kehf, 18 /13.

¹¹ İbni Manzur, a.g.e., VII, 75.

¹² Sarı, a.g.e., 624; Mutçalı, a.g.e., 747

¹³ Yusuf, 12/111

¹⁴ Tark, 86/13-14

¹⁵ Necati, Kara, *Kur’an’a Göre Hz. Musa, Firavun ve Yahudiler*, Seha Neş. , İstanbul, 1991, 37; Şengül, a.g.e., 46

¹⁶ Kara, a.g.e., 11

göre veya neye kıssa denildiğine bakılarak ortaya çıkmaktadır. Ancak burada önemli olan husus Kur'an'ın ne kadarının kıssalardan oluştuğu değil de, Kur'an'ın önemli bir kısmının kıssalardan meydana geldiğidir.

Kur'an kıssaları tezli kıssalardır. Yani kıssaların anlatılmasında güdülen bir amaç ve gaye vardır. Genelde zaman ve mekânla sınırlı olmayan, lüzumsuz teferruattan uzak bu kıssaların anlatımında sadece edebi bir gaye güdülmez. Kur'an beşeriyetin her iki dünya saadetini temin etmeyi hedef alan bir din kitabı olması cihetiyle, onun her ayeti, bu temel gaye ve hedefi gerçekleştirmeyi ön planda tutar. Elbette ki Kur'an ayetlerinin önemli bir bölümünü teşkil eden kıssaların da esas itibariyle aynı gaye ve hedefleri gerçekleştirmek için zikredilmesi tabiidir.¹⁷ Kur'an'ın birçok ayeti de bu hususa dikkat çeker.¹⁸ Kıssaların anlatımında eşsiz bir üslup güzelliği vardır, fakat bu amaç değil, araçtır.

Geçmişte insanlar tarafından yaşanan ve yüce Allah tarafından kıssalar üslubuyla bize bildirilen bu tarihi haberler, çok mühim mesajlar içermektedir. Elbette Kur'an bir tarih kitabı değildir, ancak 'Kur'an'da tarih vardır' ilkesinden hareketle Kur'an'ın kıssalar üslubuyla beşeriyetin yolunu aydınlatacak tarihen yaşanmış, gerçek, canlı ve çarpıcı örnekler sunduğu söylenebilir.

İnsanın yaratılışı kuru fikirleri dinlemekten ziyade müşahhas fikirlere mütemayildir. İnsanın yaratılışını göz önünde tutan Kur'an-ı Kerim, en güzel kıssaları adeta gözümüzün önünde cereyan ediyormuşçasına anlatır. İnsanlık tarihini bir sinema şeridi gibi seyircilerine ibret alınacak noktaları vermek suretiyle, bizlere hayatımızı tanzim etme yollarını gösterir.¹⁹ Yani kıssalar dinamik, canlı anlatımıyla beşeriyete ışık saçar.

Kur'an kıssalarının tarihi canlandırıcı boyutu büyük önem arz etmektedir. Hak-batıl mücadelesinde insanlık tarihinin belki de en çarpıcı örnekleri, kıssalarda yer almaktadır. Kıssalarda sunulan tarihi bilgilerle, insanlara ve toplumlara ve tarihe yön veren belirleyici unsurlara yer verilmektedir.²⁰ Belki bunlar soyut olarak da

¹⁷ Şengül, a.g.e., 27

¹⁸ Bakara, 2/65-66; A'raf, 7/176, Yusuf, 12/111; Hud, 11/120; Nur, 24/134; Kamer, 54/4-5

¹⁹ İsmail, Cerrahoğlu, *Tefsir Usulü*, Elit Yay., Ankara, 1979, 172

²⁰ Şehmus, Demir, *Mitoloji, Kur'an Kıssaları ve Tarihi Gerçeklik*, Beyan Yay., İstanbul, 2015, 135

anlatılabilir. Ancak onların bir kısa çerçevesinde toplumlara uygulanmış olarak anlatılmaları, hem daha etkili ve hem de insan zihnine yerleşmesi bakımından daha kalıcı olmalarını sağlamıştır.

Bir Lut kavmi, bir Semud kavmi niçin helak olmuştur? Toplumların gerileme ve ilerleme sebepleri nelerdir? Bütün bu hususlar kıssalarda uygulamalı olarak anlatılmaktadır.²¹ İnsanlığın kendilerine model alacakları kişiler peygamberler ve onlara uyanlardır. Onların yaşayışlarının, mücadelelerinin ve düşünce tarzlarının bilinmesi bu anlamda önemlidir. Bu hususlar da kıssalarda anlatılmıştır.

Yalnız şurası da unutulmamalıdır ki; kıssalarla, müslümanların içlerinde yaşadıkları manevi gerçekliği kavramaları konusunda modeller verilmiştir. Bu modeller, ancak, kendilerine konu olan olgular arasında kurulan bağlantıların, yani olguların mantığının tespiti ve bunun, içinde yaşanılan manevi (sosyal, siyasi, ahlaki, iktisadi, v.s) gerçeklikteki karşılıklarının tespiti sayesinde insanların bu alanlardaki hidayet rehberleri olurlar.²² Dolayısıyla kıssalar ile ne söylendiğini iyi anlayıp günümüz insanına hitab edecek şekilde onları güncel hale getirmek önemlidir.

Tüm yönleriyle kıssaların gayesinin ne olduğu ve bunların tek tek üzerinde durulması çalışmamızın hacmi itibarıyla boyutlarını ziyadesiyle aşacağı için, kıssaların temel hedeflerinden bir kısmını burada özetlemeye çalışacağız.

1.1.3.1. Hz. Peygamber'i (s.a.v) ve O'na İnananları Teselli Etmek

Peygamberlik görevi çile ve sıkıntılarla dolu zor bir meslektir. Kendilerine iletilen mesajları insanlara ulaştırma sürecinde çeşitli zorluklara, eza ve cefalara maruz kalmışlar, bazen de kendi memleketlerinden hicret etmeye zorlanmışlardır. Fakat üzerlerindeki vazifeyi azami ölçüde yerine getirmiş, kendi hayatlarında da yaşamış ve canları pahasına da olsa görevlerini yerine getirmeye çalışmışlardır.

Aslında bu tüm inananların ve hak davetçilerinin de ortak kaderi olmuştur. Peygamberimiz (s.a.v) de muarızlarının alay ve saldırılarına işkence ve komplolarına

²¹ Sait, Şimşek, *Kur'an Kıssalarına Giriş*, Kitap Dünyası Yay., Konya, 2013, 64

²² Tahsin, Görgün, "Kur'an Kıssalarının Neliği (Mahiyeti) Üzerine", *Kur'an Kıssalarının Anlam ve Değeri: IV. Kur'an Haftası Kur'an Sempozyumu*, Fecr Yay., Ankara, 1998, 30

maruz kalmıştır.²³ Özellikle risâletin Mekke döneminde bu işkence ve baskılar daha fazla şiddetlenmiştir. Fakat buna rağmen Hz. Peygamber ve sahabeler davalarından asla dönmemişlerdir. Bunda şüphesiz kıssalarda verilen mesajların etkili olduğu bir gerçektir.

Onların sıkıntılı zamanlarında Yüce Allah kıssalarla Hz. Peygamber'i ve ona inanları teselli ediyor ve onlar üzerindeki baskıyı hafifletiyordu. Çünkü inkârcıların Hz. Peygamber'e ve ona inananlara yaptıkları saldırılar, devamlı gösterdikleri olumsuz tavırlar, Hz. Peygamber'in ve müminlerin inen ayetlerin gereğini yaşama gayretlerini engellemeye çalışmaları, Hz. Peygamber'den sürekli delil istemeleri, delillerle karşılaştıklarında da kabul etmemekle beraber onu alaya almaları Hz. Peygamber'i (s.a.v) öyle üzüyordu ki kendisine gelen vahiylerden bazı bölümleri onlara tebliğ etmemeyi düşündüğü bile oluyordu. Bu husus Kur'an-ı Kerim'de şöyle dile getirilmektedir: "Belki sen; 'Ona bir hazine indirilmeli veya beraberinde bir melek gelmeli değil miydi?' demelerinden ötürü, sana vahyolunanın bir kısmını (duyurmayı) terk edeceksin ve bunu onlara okumaktan göğsün daralacak (sıkılacaksın); ama sen sadece bir uyarıcısın, Allah her şeye vekildir."²⁴ Bu ve benzeri ayetlerde yer alan ifadeler Hz Peygamberin ne derece üzüldüğünü göstermektedir. Haliyle aynı sıkıntı ve çileyi ona inananlar da hissetmekte ve yaşamaktaydılar.

Böylelikle kıssaların haber verilmesindeki gayelerden biri Allah Teâlâ'nın, sonunda peygamberlerine yardım edip onları zafere ulaştıracağını ve risaleti-dini yalanlayanları mahvedeceğini açıklamaktır. Bu da Hz. Peygamber'i (s.a.v) manen güçlendirme (kalbini sağlamlaştırma), hak ve hakikatin her zaman üstün geldiğini gösterme ve onun inanmaya davet ettiği kişilerin vicdanlarını/kalplerini etkileme amacı taşımaktadır.²⁵ Bu hususa bir Kur'an ayetinde şöyle işaret edilmektedir:

"Hakikaten ashab-ı hicr de peygamberleri tekzib ettiler ve biz onlara ayetlerimizi vermiştik de ondan yüz çeviriyorlardı; dağlardan emniyetli evler yontuyorlardı. Bunları sabahleyin sayha tutuverdi de o kesbedegeldikleri şeylerin kendilerine hiçbir faydası

²³ Şimşek, a.g.e., 67

²⁴ Hud, 11/12

²⁵ Seyyid, Kutub, *Kur'an'da Edebi Tasvir*, çev. M. Kamil Çetiner, Beka Yay., İstanbul, 2017, 217; Abdullah, Aydemir, *Tefsirde İsrailiyyat*, TDV Yay., İstanbul, 2015, 102

olmadı.²⁶ Bir başka ayette de bu gerçeğe şöyle işaret etmektedir: “Peygamberlerin haberlerinden, (kendisiyle) kalbini sağlamaştıracağımız (şeylerin) her türlüünü sana kısasa olarak anlatıyoruz. Bu surede de sana hak ve mü’minlere bir öğüt ve ihtar geldi!”²⁷

Kur’an’da kıssaların zikredilmesiyle başta Hz. Peygamber (s.a.v) olmak üzere mü’minler teselli edilmekte²⁸ kalpleri sağlamaştırılmaktadır. Bu da Peygamber (s.a.v)’in ve her dönemdeki Müslümanların çekilen sıkıntılara rağmen tevhit mücadelesinde dimdik olmalarını sağlar.

1.1.3.2. Muhatpların İbret Almalarını Sağlamak

Kur’an geçmiş peygamberlerin ve toplumların yaşadıkları olaylardan haber vermek suretiyle, insanların bunlardan ders ve ibretler almalarını murad eder. İnsanlığa rehber olarak indirilen Kur’an’ın gayesi muhatplarını yoğun bir düşünme ameliyesine sevk ederek onlara doğru yolu göstermektir.²⁹ “Sana bu mübarek Kitab’ı, ayetlerini düşünsünler ve akl-ı selim sahipleri öğüt alsınlar diye indirdik”³⁰ Söz konusu gerçeği Kur’an’ın bu ifadesiyle bizzat kendisinden öğrenmekteyiz.

Yusuf Suresi’ndeki, “Muhakkak ki, onların (geçmiş peygamberler ve ümmetlerinin) kıssalarında akl-ı selim sahipleri için ibretler vardır”³¹ ayetiyle kıssaların da aynı Kur’ani gayeler için anlatıldığını, aynı akl-ı selim sahiplerine ders ve ibret olsun diye Kur’an’da yer verildiğini anlamaktayız.³² İnsanın ömrü hayattaki her şeyi yaşayarak tecrübe kazanmasına ve bilgi elde etmesine yetmeyeceğinden dolayı öncekilerin yaşadığı değerli tecrübeleri bilmesi elzemdir.

Kur’an kıssalar vasıtasıyla Âdem (a.s)’dan Hz. Peygamber (s.a)’e kadar geçen süre içindeki insan tecrübesine temas etmiştir. Bu gerçek “tarihe tanıklık” şeklinde ifade edilebilir.³³ Geçmiş peygamberler ve milletlere ait kıssaların anlatılmasından maksat

²⁶ Hicr, 15/80-84

²⁷ Hud, 11/120

²⁸ Ömer Nasuhi, Bilmen, *Büyük Tefsir Tarihi*, Ravza Yay., İstanbul, 2008, I, 85; Şinasi, Gündüz, “Kur’an Kıssalarının Kaynağı Eski Ahit Mi? Yapı, Muhteva ve Kaynak Açısından Torah Kıssaları”, *Kur’an Kıssalarının Anlam ve Değeri, IV. Kur’an Haftası Kur’an Sempozyumu*, Fecri Yay., Ankara, 1998, 57

²⁹ Sadık, Kılıç, “Tarih Felsefesi Açısından Kıssalar”: *I. Kur’an Sempozyumu: Tebliğler-Müzakereler*, Bilgi Vakfı Yay., Ankara, 1994, 95; Bilmen, a.g.e., 85

³⁰ Sad, 38/29

³¹ Yusuf, 12/111

³² Şengül, a.g.e., 279

³³ Muhammed, Gazali, *Kur’an’ı Anlamada Yöntem*, çev. Emrullah İşler, Düşün Yay., İstanbul, 2016,

onların tarihlerini anlatmak değildir.³⁴ Buna bağılı olarak, Kur'an'ın insanlık tarihini anlatarak muhataplarının kıssadan hisse ve ibret almasını³⁵ istediğı ifade edilebilir.

Örneğın; Hz. Lut kıssasının anlatıldığı surede o sapkın kavmin ne şekilde helak edildiğı haber verildikten sonra şu ayet gelir: “Gerçekten bunda işareten anlayanlara çokça ibretler vardır.”³⁶ Bu hususu bir başka Kur'an ayetinde Allah (c.c) şöyle açıklamaktadır: “Hiç yeryüzünde gezmediler mi ki (kendilerinden önce mahvolanların yerlerini görsünler de) düşünecekleri kalpleri, işitecek kulakları olsun (akılları başlarına gelsin, hak sözünü işitsinler). Zira gözler kör olmaz (çünkü gözlerin körlüğü, geçici bir görme yetersizliğidir); fakat (asıl) göğüslerdeki kalpler kör olur.”³⁷ Dolayısıyla tefekkür, düşünme, aklını kullanma ve bununla beraber dersler çıkarma Kur'an'ın bizden istediğı emirlerdir.

Kur'an'da geçmiş kavimlerin çarpıcı olayları haber verilerek okuyucunun manen tarihin kalıntılarında dolaşırken hadiselerle ibret nazarıyla bakarak oradan çeşitli dersler çıkarmaları hedeflenmiştir.³⁸ İbret alma, geçmişteki müspet olarak anlatılan insan davranışlarını örnek alıp, olumsuz olarak tasvir edilen insan davranışlarından sakınma tarzında olabileceğı gibi kıssalarda anlatılan kötü davranışlar tekrar edildiğı takdirde benzer musibetlerin başa geleceğinin farkında olunması şeklinde de olabilir. Bu farkındalık uhrevi noktada düşünölebileceğı gibi dünyevi başarı cihetinde de düşünölebilir.

Buradan hareketle şu söylenebilir; tarihi yasaları bilmek, onlara hükmetmek için gereklidir; çünkü onlar her halde caridirler. Eğer tarihi yasalar bilinip, onların gerekleri yerine getirilmezse, onlar kendilerini fark etmeyenlere mevcudiyetlerini, onların hayatlarına hükmederek gösterirler. Tarihin yasalarını bilenler onlara hükmederler; tarihi yasalara hükmedenler başarılı olurlar.³⁹ Dolayısıyla tarih sahnesinde başarılı

343

³⁴ Aydemir, a.g.e., 102

³⁵ Bilmen, a.g.e., 91

³⁶ Hicr, 15/75

³⁷ Hac, 22/46

³⁸ Mahmut, Sönmez, *Ebussuûd Efendi Tefsirinin Tefsir Usûlü Açısından İncelenmesi*, (Basılmamış Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2016, 176

³⁹ Muhammed Bâkir, Es-Sadr, *Kur'an Okulu*, trc. Mehmet Yolcu, Fecr Yay., Ankara, 2018, 73

olmada ve mevcudiyetini devam ettirmede geçmişin ibret yönünü iyi anlamının önemli bir yerinin olduğu açıktır.

Kur'an bu yaklaşımı sayesinde insanın duygu, düşünce ve latifelerini İslami olana yönlendirerek İslam dininin gerektirdiklerini yaşamaya ve böylece kişiyi hem dünyada hem de ahirette mutlu kılmayı hedeflemektedir.

1.1.3.3. İlahi Vahyin ve Peygamberliğin İsbati

Kıssaların hedeflerinden biri de Kur'an'ın Allah tarafından gönderilen vahiy olduğunu ve Resulullah (s.a.v)'in onun tebliğcisi olduğunu ispatlamaktır. Çünkü Peygamber (s.a.v) daha önce okuma yazması olmayan ümmi bir zattı. Ehl-i Kitap âlimlerinden de ders almış değildi. Kur'an'da ise maziye ve geçmiş peygamberlere ait birçok haber aktarılıyor. Bu haberlerin kaynağı meselesinin bilinmesi Kur'an'ın ilahi kelam olduğunun ve Hz. Peygamber'in risâletinin hakkaniyetinin anlaşılması açısından kuvvetli bir delildir.

Anlatılan olaylarda normalde bir insanın haberinin olmasının imkânsız olduğu hususlara yer verilmektedir. Örneğin Hz. Yunus'un gecenin karanlığında denizin içinde ve balığın karnında iken; “Sonunda karanlıklar içinde, ‘(Allah’ım!) Senden başka hiçbir ilah yoktur. Seni tüm noksan sıfatlardan tenzih ederim. Gerçekten ben zalimlerden oldum!”⁴⁰, diyerek Allah'a yaptığı münacatı Hz. Peygamber (s.a.v) bir beşer olarak nereden bilebilirdi?

Kızıldeniz'de boğulmak üzere iken, sonunun geldiğini anlayıp perişan olduğu bu esnada Firavun şöyle demiştir: “Gerçekten inandım ki, İsrailoğulları'nın iman ettiğinden (Allah'tan) başka ilah yoktur. Ben de artık müslümanlardanım.”⁴¹ Şimdi tarihen gerçekliği ispatlanmış bu hakikat vahiy ile bildirilmezse ümmiliğiyle beraber bir insan olarak Hz. Peygamber (s.a.v)'in bilmesi mümkün değildir.

Kur'an Hz. Peygamber'in ümmiliğine şöyle işaret eder: “Sen bundan evvel hiçbir kitap okur değildin. Elinle de onu yazmazdın.”⁴² Hâlbuki Kur'an'ın geçmiş olaylara dair haberleri akli bir iş değil ki, akıl ile haber verilsin. Belki işitmeye dayalı nakildir. Nakil

⁴⁰ Enbiya, 21/87

⁴¹ Yunus, 10/90

⁴² Ankebut, 48

ise, okuma ve yazma ehline mahsustur... Hem o geçmiş olayları öyle bir surette haber veriyor ki, bütün o ahvali görmüş gibi bahseder. Çünkü uzun bir olayın en kritik noktasını alır ve maksadına mukaddeme yapar.⁴³ Bu da gösteriyor ki geçmişteki en ince halleri bilen ve bunlardaki çarpıcı olayları anlatacağı mühim derslere bir basamak yapan kim ise bütün zamana hükmediyor ki mazideki her hali bilir.

İşte Kur'an'daki peygamber kıssaları ve geçmiş toplumların haberleri, Hz. Muhammed'in peygamberliğinin hak olduğunu ve Kur'an'ın ilahi vahyin ürünü olduğunu ortaya koymakta ve ispatlamaktadır. Şu ayetteki örneğe bakalım: "Resulüm! De ki: Bu Kur'an büyük bir haberdur. Ama siz ondan yüz çeviriyorsunuz. Onlar (melekler) tartışırken Mele-i A'la'daki bu olanlar hakkında bir bilginim yoktu. Bana sadece vahyolunuyor; doğrusu ben apaçık bir uyarıcıyım"⁴⁴ Görülüyor ki, henüz insanlık yaratılmadan önceki olayları haber veren Hz. Âdem kıssasının başındaki şu ayet konuyu net bir şekilde açıklamaktadır.

Hûd suresindeki Hz. Nuh kıssası anlatıldıktan sonra şöyle buyrulmaktadır: "İşte bunlar gayb haberlerinden, sana bunları vahiyle bildiriyoruz; bundan evvel onları ne sen ne de kavmin bilirdi!"⁴⁵ Böyle olduğu halde kendisine bu Kur'an kıssaları nazil olmuştur. Özellikle, bunlardan bazıları (Yusuf, İbrahim, Musa ve İsa (a.s) kıssaları gibi) çok ayrıntılı ve incedir.⁴⁶

Tam tersi düşünülse yani Kur'an kıssalarının vahiy eseri olmadığı kabul edilirse o zaman Hz. Peygamber bu tarihi bilgileri nereden getirdi? Bunları Tevrat veya İncil'den almış olması mümkün müdür? Çünkü Kur'an'ın bazı meseleleri, özellikle de Peygamber kıssaları ve geçmiş milletlerin haberleri Tevrat ile örtüşür. Aynı zamanda İncil'deki Meryem oğlu İsa (a.s)'nın doğumu ve mucizeleri gibi konular Kur'an'da da yer almaktadır.⁴⁷ Bunun mümkün olmadığı birçok eserde delilleriyle gösterildiğinden burada yalnız şu kadarına değinilecektir:

⁴³ Said, Nursî, *Zülfikar*, Altınbaşak Neş., İstanbul, 2011, 115

⁴⁴ Sad, 38/67-70.

⁴⁵ Hud, 11/49

⁴⁶ Kutub, a.g.e., 205

⁴⁷ Muhammed Hüseyin, Ez-Zehbî, *et-Tefsir ve'l-Müfessirun*, Mektebetü Vehbe, Kahire, tsz., 47

Bir defa Kitab-ı Mukaddes'teki birtakım yanlış bilgileri Kur'an tashih eder. Ve onların haber verdiği şekilde hikâye tarzıyla anlatmaz. Ayrıca Peygamberler konusundaki bazı ma'lumatlar ise Hıristiyan ve Yahudi kaynaklarında hiç yoktur.

Burada şu husus akla gelebilir. Acaba Kur'an kıssalarını Hz. Peygamber ehli-i kitab kaynaklarından veya onlarla yaptığı temaslarda bu bilgileri öğrenip kendine göre değiştirmiş olabilir mi? Bir defa cahiliyet devrinde yazılı bir surette Yahudi-Hıristiyan kaynağı mevcut olmadığına göre, böyle bir tesirin mevcut bulunmasından daha imkânsız bir şey de yoktur.⁴⁸

Ayrıca Hz. Peygamber'in bu haberleri ehli kitaptan almasının mümkün olmadığına bir delil de şudur. Yukarıda geçtiği gibi Yahudi ve Hıristiyanlar, peygamberlerin tarihini ve mesajlarını tahrif etmişlerdir.⁴⁹ Peygamberlere olmadık iftiralar atmışlar ve çirkin isnatlarda bulunmuşlardır. Kur'an da bu konudaki tahrifleri tashih etmiştir.

Kur'an birçok kıssa başında veya sonunda Hz. Peygamber'in bu olayları daha önce bilmediğini ve o olayların olduğu zamanda yaşamadığını, bütün bunların ilahi vahiy sayesinde bilinebileceğini bildirmektedir.⁵⁰ Böylece Kur'an inkârcılara, gaybi haberleri anlatma mucizesiyle ispat getirmekte ve bu şekilde onlara meydan okumaktadır. Bundan dolayı kıssaların Kur'an'da olması onun vahiy ürünü olduğunu açıkça göstermekte ve onun tebliğcisinin de Yüce Allah'ın hak peygamberi olduğunu güneş gibi göstermektedir.

1.1.3.4. Allah'ın Birliğini ve Bütün İlahi Dinlerin Allah Tarafından Gönderildiğini Bildirmek

Kur'an'ın kıssalarını bütünsel olarak değerlendirdiğimizde, onlardaki hadiselerin zaman, şahıs ve mekân merkezli bir tarih anlayışıyla aktarılmadığını görürüz. Mesela, kıssalardaki zaman unsuru, irşat ve tebliği açısından önemi varsa zikredilmektedir; yoksa genelde olaylardaki geçmiş kaydı dışında, mutlak tarihlere Kur'an'da az rastlanmaktadır.

⁴⁸ Malik, Binnebi, *Kur'an-ı Kerim Mucizesi*, çev. Ergun Göze, Boğaziçi Yay., İstanbul, 2003, 183

⁴⁹ Şengül, a.g.e., 287.

⁵⁰ Bilmen, a.g.e., 85

Kur'an'ın ana merkez konusu tevhiddir. Konunun önemini göstermesi bakımından ondaki 'Allah' lafzının kaç kez kullanıldığına baktığımızda 'Allah' lafzının 2500'den daha fazla kullanıldığı görülmektedir ki (bu sayıya Rabb, Rahman ve Rahim gibi sıfat olup isim yerine de kullanılan kelimeler dâhil değildir).⁵¹ Dolayısıyla diğer konularda olduğu gibi Kur'an'ın tarih anlayışındaki temel unsur da aynı zamanda insanın yaratılış gayesi olan tevhid mücadelesidir.

İşte Kur'an kıssalarının maksatlarından biri de Nuh (a.s)'dan Hz. Peygamber (s.a.v)'e kadar gelen semavi dinlerin Allah tarafından gönderildiğini; tek bir ümmet olan tüm inananların Rabbi'nin kendisinden başka ilah olmayan Allah olduğunu beyan etmektir.⁵² Bu nedenle, kıssaların tümü tevhid ekseninde dönmektedir. Nitekim kıssalar genel anlamda peygamber hayatlarını ihtiva etmektedir. Peygamberlerin hayatları da tevhid mücadelesiyle bezenmiştir.

Bu nokta özellikle pek çok peygamberin kıssasının toplu olarak anlatıldığı Enbiya suresinde (48-83 arası ayetler) daha çok vurgulanmaktadır. Bu surede Hz. Âdem'den Hz. Peygamber Efendimize kadar, vahyin ve nübüvvetin tek bir kaynaktan geldiği, imani mevzuların bütün dinlerde aynı olduğu gerçeği çok net bir şekilde anlatılmaktadır.

Bu durum, tebliğin/davetin ve İslam düşüncesinin esas amacı olduğundan kıssalar, Kur'an'da az bir değişikliklerle diğer yerlerde de tevhit ve ilahi dinlerin kaynağının bir olduğu ekseninde tekrarlanmaktadır. Bununla, bu gerçeğin tespit edilmesi ve vicdanlara perçinlenmesi amaçlanmaktadır.⁵³ Örnek olmak üzere Enbiya suresindeki peygamber kıssalarından Hz. Musa ve Hz. Harun kıssasını anlatan bir ayette şöyle buyrulmaktadır: "And olsun ki, Musa ve Harun'a, günahından sakınan, görmedikleri halde Rablerinden korkan ve kıyametin kaygısını taşıyanlar için bir ayırma ölçütü, bir ışık, bir hatırlatıcı kaynak (kitap) verdik. İşte bu (Kur'an) da bizim indirdiğimiz mübarek bir bilgi kaynağıdır. Şimdi siz onu inkâr mı ediyorsunuz?"⁵⁴ Yine aynı surenin bir diğer ayetinde; "Senden önce hiçbir peygamber göndermedik ki ona, 'Benden başka ilah

⁵¹ Fazlur Rahman, *Ana Konularıyla Kur'an*, çev. Alparslan Açıkgöç, Ankara Okulu Yay., Ankara, 2016, 31

⁵² Kutub, a.g.e., 207

⁵³ Kutub, a.g.e., 207-208

⁵⁴ Enbiya, 21/48-50

yoktur, bana kulluk edin!’ diye vahyetmiş olmayayım”⁵⁵ buyrulur. Bu ayetlerde görüldüğü üzere peygamberlerin davetlerinde de tevhid konusu merkezi bir durumdadır.

Peygamberlerin aynı kaynaktan besleniyor olmaları ve mesajlarını oluşturan ilkelerin aynılığı yanında, davet yöntemlerinde de bir benzerlik ve bütünlük mevcuttur. “Bunlar önceki kitaplarda, İbrahim ve Musa’nın kitaplarında da vardır.”⁵⁶ Kur’an’ın bu ayeti de yukarıdaki gerçeği ifade etmektedir.

Kıssalar üslubu içinde peygamberlerin davet metodunu, tebliğ keyfiyetini yansıtan benzer ve hatta aynı olan ifadelerden tevhidle ilgili önemli ince bir nokta açıkça kendini hissettirmektedir. Bu da; bütün peygamberlerin, doğrudan Allah’ın varlığına değil de, tek bir Allah’a iman esasını ümmetlerine anlatmak istemeleri gerçeğidir.⁵⁷ Çünkü aşkın bir güce ve yaratıcıya inanma isteği insanda fitridir. Tarihin her döneminde de insanlar bir şeylere tapmışlardır. Önemli olan insanın yaratılışında var olan bu inanma duygusunu doğru yere kanalize edebilmektir. Gelen bütün peygamberlerin davalarının esası da zaten buydu. Toplumda var olan yanlış veya tahrif edilmiş inançları düzeltmek ve yerine hak olanı ikame etmektir.

Böylelikle Kur’an tevhid hakikatini ve bütün ilahi dinlerin Allah tarafından gönderildiği gerçeğini öğretmek için kullandığı önemli başlangıç ve vesilelerden biri de kıssalar olmaktadır. Başka bir deyişle, Kur’an’ın ana gayesi “Tevhid” ise, kıssalardaki temel gaye de muhataba aynı “Tevhid” gerçeğini tarihi gerçeklik içinde ve tecrübî bir tarzda ders vermektir.⁵⁸ Çünkü Kur’an’ın bir cüz’ü olan kıssalar, O’nun gayesiyle de paralellik arz etmektedir.

Ayrıca Kur’an kıssaları; şeytanın hilelerine karşı insanları uyarma, peygamberlere ve seçkin kullara Allah’ın nimetlerini hatırlatma, müjdeleme, uyarma, Allah’ın kudretinin beyanı ve daha başka birçok dinî ve ahlakî gayeyi içine almış ve bunların ifade vasıtası olmuştur. Aslında Kur’an’ın her bir cüz’ü onun ana gayesiyle aynı paralellik içinde anlatılmıştır. Bu durum kıssalar için de geçerlidir. Özetle, Kur’an’ın

⁵⁵ Enbiya, 21/25

⁵⁶ A’la, 87/18-19

⁵⁷ Şengül, a.g.e., 282

⁵⁸ Şengül, a.g.e., 279

amacı ne ise, kıssalarla yapılmak istenen de odur.⁵⁹ Dolayısıyla kıssaların gayelerini çokluğundan ötürü teker teker saymak oldukça zordur. Biz burada temel maksatlarından bir kısmını açıklamaya çalıştık.

1.1.4. Bazı Yönleriyle Kur'an Kıssalarının Tahlihi

1.1.4.1. İlmî Yönden

Ahiret saadetini elde etmekte olduğu gibi, dünya saadetini kazanmak da peygamberlere uymak ve göstermiş oldukları aydınlık yolda yürümekle mümkündür. Peygamberler insan topluluğunun manevi yönde ilerlemeleri noktasında öncü ve rehber oldukları gibi, insanlığın maddi yöndeki gelişmelerini de temin eden ustabaşı ve öğretmen konumundadırlar. Kur'an onların manevi olgunluklarından bahsetmekle insanları onlardan faydalanmaya teşvik etmekle beraber, mucizelerinden haber vermekle de benzerlerini yapmaya işaret etmektedir.⁶⁰

Yüce Allah'ın elçisi olarak görev yapan peygamberler, muhtelif millet ve memleketlere gönderilmişlerdir. Sayıları, rivayetlere göre, binleri hatta yüz binleri aşmıştır. Dolayısıyla insanlık hiçbir zaman başıboş bırakılmamıştır. Bu kutlu elçiler insanları teşkilatlandırarak Allah'ın kanunlarına göre bir düzen kurmaya çalışmışlardır. Yani insanlık hiçbir zaman kaba ve vahşi bir hayat yaşamamıştır. Çünkü gelen her peygamber aynı zamanda o toplumun medeniyet öncüsü de olmuştur.

Örneğin; Allah gemicilik sanatını Hz. Nuh'un, saatçilik mesleğini Hz. Yusuf'un, terziliği de Hz. İdris'in eliyle insanlara öğretmiştir.⁶¹ Hz. Şit (a.s.)'a indirilen suhurlarda ilim, hikmet, riyaziyat, kimya ve simyaya dair çok bilgiler olduğu rivayet edilmektedir.⁶² Burada insanlığın manevi olgunluğu kadar maddi ilerlemesinin de temelinde vahyin rolü olduğu görülmektedir.

Önceki toplumlarda ilmin ve bilimin çok ileri bir seviyeye geldiği ancak bu durumun savaşlar, göçler vs. insanlığın yaşadığı felaketler sonucu kaybolduğunu belirten görüş ve iddialar birçok kimse tarafından bilinmektedir. Örneğin; Hz. Süleyman (a.s.)'ın yanında olup "Kendisinde kitap ilmi bulunan bir adamın Belkıs'ın Yemen'deki

⁵⁹ Kutub, a.g.e., 205; Şengül, a.g.e., 277

⁶⁰ Nursi, a.g.e., 160

⁶¹ Nursi, a.g.e., 160

⁶² Şinasi, Gündüz, "Şit", *DİA*, TDV Yay., İstanbul, 2010, XXXIX, 215

tahtını bir anda getirmesinin⁶³ de o dönemde ne ölçüde ileri derecede olduğunu göstermektedir.⁶⁴ Muhtemel ki bu savaşlar ve göçler olmasaydı yani beşerin bu anlamdaki hafızası kaybolmasaydı bilim ve teknik bugünkü seviyesinin çok daha ötesinde olacaktı.

Ancak şunu belirtmemiz gerekir ki, insanlar bir takım şeyleri aklıyla bulabilir. Fakat ilimde, sanatta, bilimde, teknolojiye v.s ulaştığı yer tek başına aklının ürünü değildir. Bu seviyeye çıkılmasında ve medeniyetin oluşmasında hiç şüphesiz vahyin büyük bir rolü vardır. Hatta insanlığın ilerlemesi yolunda vahyin katkısı, aklın sağladığı katkıdan daha fazladır. Eğer vahiy olmasaydı, bugün bile insan, ilkel bir hayat yaşamak zorunda kalabilecekti. Günümüzde hala ilkel hayat yaşayan bazı kabilelerin bulunması, bu iddiayı destekler niteliktedir.⁶⁵ Tarih boyunca birçok memlekete ve topluma nice peygamberler gönderildiğini yukarıda ifade etmiştik. Dolayısıyla bu kabileler de belki kendilerine gelen vahiyden zamanla uzaklaştılar. Vahyin rehberliğinden uzaklaşan bir aklın, insanı ilkel hayat yaşamaktan kurtarmaya gücünün yetmeyeceği açıktır.

Örneğin Kur'an'da demir ve bakır madenini kullananlardan biri olarak Hz. Zülkarneyn haber verilmektedir. O, medeniyetin önemli unsurlarından olan demiri ve bakırı eritmiş ve bunları iki dağ arasına dökerek bir set meydana getirmiştir. Hz. Zülkarneyn'in bir seyahati esasında Ye'cüc ve Me'cüc'e karşı kendilerini koruyamayan mazlum bir halkı korumak adına bir set inşa ettiği Kehf suresinde şöyle anlatılır:

“Zülkarneyn şöyle cevap verdi: Rabbimin beni içinde bulundurduğu nimet ve kudret sizinkinden üstündür. Siz bana kuvvetinizle destek olun da sizinle onlar arasına aşılmaz bir engel olayım. Bana demir kütleleri getirin.” Nihayet (vadiyi demirle doldurup) iki dağın arasını aynı seviyeye getirince, “ateşi körükleyin!” dedi. Artık onu kor haline getirdiği vakit, üzerine bir miktar erimiş bakır döküyüm” dedi.⁶⁶ Böylece ne aşıp ne de delebilecekleri bir seti oluşturdu. Bu da Hz Zülkarneyn'in mühendislik dehasını ve medeniyet öncülüğünü göstermektedir.

⁶³ Neml, 27/39-40

⁶⁴ Abdurrahman, Çetin, “Kur'an-ı Kerim ve Müsbet İlimler”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2,1987, 193

⁶⁵ Abdalbaki, Güneş, *Kur'an Kıssaları ve Medeniyetlerin İnşası*, Gündönümü Yay., İstanbul, 2005, 89

⁶⁶ Kehf, 18/95-96

İlk insan aynı zamanda da ilk peygamberdi. İbni Abbas'ın rivayetine göre; Hz. Âdem yeryüzüne indirildikten sonra Allah kendisine demircilik sanatını öğreterek, ziraat yapmasını emretmiş, o da ekini sulamış, sonra da onu hasad edip, elde ettiği ürünü öğütmüş ve onu hamur yapıp ekmek haline getirmiştir. Yine Hz. Âdem'in çocukları Habil ile Kabil'in tarım ve hayvancılık ile uğraştığını müfessirlerin onların kıssası ile yaptığı yorumlardan öğrenilmektedir.⁶⁷ Buna göre insanlık ve medeniyet tarihi, peygamberler tarihi ile başlar denilebilir.

1.1.4.1.1. Kıssalardaki Mucizelerin Geleceği Yönlendirmedeki Rolü

Kur'an insanlığın ruhi ve ahlaki terbiyesini esas alan bir kitab olduğu için, bu esas gayelerini gerçekleştirmeye vesile olacak fenni ilimlere ve bilimsel gelişmelere yer vermesi ve bunlara işaret etmesi Kur'an'ın gönderiliş amacına hizmet etmektedir. Kur'an'ın bu yönü içinde bulunduğumuz asrı daha çok ilgilendiren mucizevî yönlerinden birisidir.

Kur'an'ın her bir ayetinin doğru yolu gösteren birçok yönü olduğu konusunda İslam âlimleri müttefiktir. Her yönüyle mucize olan Kur'an'ın en parlak ayetleri olan Peygamber mucizeleri, tarihi birer hikâye değil, tam aksine irşadi birçok manayı ihtiva etmektedirler.⁶⁸ İmam Gazali İhyau Ulumu'd-Din adlı eserinde; Kur'an'da 77200 ilim olduğunu, ondaki her kelimenin bir ilim ve her kelimenin, zahir, batın, had ve matla olmak üzere dört manası olduğunu söyler. Konuyla ilgili olarak da İbni Mesud'un "İlm-i evvelini ve'l-ahirini isteyenler Kur'an'ı düşünsünler,"⁶⁹ dediğini rivayet eder.

Kıyamete kadar Kur'an'ın evrenselliğine halel getirmeyecek bir tarzda, özellikle teşbih, istiare, mecaz, kinaye, temsil ve kıssalar gibi üsluplarla, farklı devirlerdeki muhataplarını –ilim ve anlayışları seviyesinde- irşat etmesi onun i'caz ve belağatının eseridir.⁷⁰ Her asrın Kur'an'dan alacağı hissesi vardır. Ancak Kur'an onların seviyesine göre hitap ettiğinden örneğin elektrikten, petrolden, atmosferden, uçaktan v.s açıkça bahsetseydi o günkü insanlar bunlardan bir şey anlamayacak ve hissesiz kalacaktı. Dolayısıyla Kur'an bu tarz şeyleri işari bir tarzda haber verdi.

⁶⁷ Ebu'l-Fidâ İsmail, İbni Kesir, *Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azim*, çev. Abdulvehhab Öztürk, Kahraman Yayınları, İstanbul, 2012, III, 289

⁶⁸ Nursî, a.g.e., 160

⁶⁹ El-Gazzâlî, Ebu Hamit Muhammed b. Muhammed, *İhyâu Ulûmi'd-Din*, çev. Mehmed A. Müftüoğlu, İpek Yayınları, İstanbul, 2002, I, 735-736

⁷⁰ Şengül, a.g.e., 330

Kur'an-ı Kerim'in peygamber mucizelerini haber vermesinde iki maksadının olduğunu söylenebilir. Birincisi inkârcılara karşı davalarının hak olduğunu ispat etmek, diğeri de bu mucizeleri anlatmak suretiyle insanlığın ufkunu açmak ve onun benzerlerini yapma konusunda onları teşvik etmektir. O halde, Kur'an'ın, peygamberlerin mucizelerini hatırlatmak suretiyle, ilmi ilerlemede insanlığın varabileceği son noktaya işaret etmek olduğu ve bu yolda gayret göstermeye cesaret verdiği söylenebilir.⁷¹ Örneğin Hz. Davud' (a.s)'ın elinde demiri yumuşatması mucizesinin günümüzde birçok benzeri yapılmaktadır. Sanayi ve teknolojiye demir her şekle sokulmakta ve hayatın her alanında ondan yararlanılmaktadır.

Aynı şekilde Hz. Musa (a.s)'ın "Asanla taş vur"⁷² ayetindeki emir gereğince asasıyla taş vurunca mucize gerçekleşmiş ve çölün ortasında taştan buz gibi su fışkırmıştır. Bunun da bir benzeri günümüzde yapılan sondaj aletleridir. Hz. Süleyman'(a.s)'ın rüzgâra binip bir aylık yolu sabahtan öğlene kadar, ikinci bir aylık yolu da öğleden akşama kadar alması mucizesinin bir benzerinin günümüzde hava taşımacılığında kullanılan uçaklar olduğu söylenebilir.

Hz. İbrahim'in ateşe atıldığı halde "Ey ateş İbrahim'e karşı serin ve selametli ol"⁷³ ayeti ile mucize gerçekleşmiş ve Hz. İbrahim ateşte yanmamıştır. Nitekim bunun benzerleri günümüzde icat edilmiştir. Ateşte yanmayan itfaiyeciler elbiseleri ve yanmaz süngerden imal edilen yataklar yangın afetine karşı insanlığın işini kolaylaştırmıştır.

Bu tarz misalleri çoğaltmak mümkündür. Ancak burada önemli olan mucizelerin haber verilmesindeki amacı iyi kavrayabilmektir. Kıssaların bu dili bize şunu söylemektedir: Nasıl ki bir kul heva ve hevesinin isteklerini terk etti ve yalnızca Allah'a kul oldu. Allah da ona bu harikaları ihsan etti. Sen de ey insan! Nefsinin istek ve arzularına uymayıp çalışırsan onun bir benzerini de sen de elde edebilirsin. Haydi, çalış bul!⁷⁴ Bu insana bir ufuk açmakta ve bir hedef göstermektedir. Dolayısıyla insana verilen mesaj şudur: Sen bunun aynısını yapamazsın ama bir benzerini pekâlâ yapabilirsin.

⁷¹ Nursi, a.g.e., 160

⁷² Bakara, 2/60

⁷³ Enbiya, 21/69

⁷⁴ Nursi, a.g.e., 161

Ancak Şu husus özellikle belirtilmeli ki, ilim ve teknoloji ne kadar ilerlerse ilerlesin, nihayetinde mucizenin sınırına varabilir, fakat onu aŐamaz.⁷⁵ çünkü mucize yüce Allah’ın kudretinin bir eseridir. Kulun bunda bir müdahalesi yoktur.

1.1.4.1.2. Kıssalarda Devlet İdaresi

İnsanlar yaratılıŐları itibariyle birçok Şeye ihtiyaç duymakta ve bunları karşılama noktasında başkalarının yardımına ihtiyaç duymaktadırlar. Bu durum insanların toplum halinde yaŐamasını bir zorunluluk durumuna getirmiştir. Ancak bu birliktelik eğer bir kanun, nizam ve teŐkilatla desteklenmezse sürtüŐmeler ve çekiŐmelerle dağılmağa mahkmdur. İbni Haldun Mukaddime’sinde; büyük bir hkimiyete ve hkmranlığa ulaşmış devletlerin temelinde ya bir dinin, ya bir peygamberin çağrısının veya hak bir davetin olduğundan bahseder ve bunun sebebini de Şöyle açıklar:

“Devletin ancak üstün ve galip gelmekle elde edileceği; bunun da kalplerin kaynaŐması, dinin hükümlerinin tatbik edilmesiyle ortak nokta elde edilerek Allah’ın yardımıyla gerçekleşir. Kur’an’da bu konu hakkında Şöyle buyrulur “Yeryüzünde olan her Şeyi verseydin, yine onların kalplerini birleŐtiremezdin.”⁷⁶ Eğer kalpler yanlış ve dünyalık menfaatlere yönelirse rekabet başlar ve anlaşmazlıklar çoğalır. Ancak hakka yönelir, batıl olan Şeyleri ve dünyalık menfaatleri redder ve sadece Allah’ın rızasını hedeflerse, hak üzerinde birleŐirler rekabet ortadan kalkar, anlaşmazlıklar azalır ve yardımlaŐmanın en güzel örnekleri sergilenir. Böylece, hkimiyet geniŐler ve devlet büyük bir güce ulaŐır.”⁷⁷ Dolayısıyla peygamberlerin getirdiği ilahi mesajların insanların bir araya gelmesinde ve birlik kurup güçlü bir medeniyet kurmalarında etkili olduğu Şüphe götürmez bir gerçektir.

Peygamberler tevhid ve ahlak ilkeleriyle insanların manevi hayatlarını düzenledikleri gibi, bizzat yeryüzünün imarı, devlet yönetimi ve adaletin tesisi gibi faaliyetlerde bulunmakla da medeniyetin gelişmesine ve ilerlemesine liderlik etmişlerdir. Bundandır ki Hz. Peygamber (s.a.v) Medine’ye hicret ettiğinde sadece dini meselelerle ilgilenmemiŐ, aynı zamanda Mescid-i Nebi’yi sosyal bir yaşam merkezi

⁷⁵ Güneş, a.g.e., 124

⁷⁶ Enfal, 8/63

⁷⁷ İbni Haldûn, Abdurrahman bin Muhammed Hadrami, *Mukaddime*, ev. Halil Kendir, Yeni Şafak Kültür Armağanı., Ankara, 2004, I, 221

konumuna getirip, toplumsal meselelerle de ilgilenen idari işlerin düzenini sağlayan⁷⁸ bir lider gibi davranmıştır.

Kur'an kıssalarında, insanların adaletle yönetilmesi ve devlet imkânlarının en iyi şekilde kullanılması konusunda peygamberlerin öncülük ettiklerine dair zikredilen çok sayıda örnekler vardır. Örneğin bir ayette şöyle buyrulur: “Ey Davut! Biz seni yeryüzünde halife yaptık. O halde insanlar arasında adaletle hükmet. Heva ve hevesine uyma, sonra bu seni Allah'ın yolundan saptırır. Doğrusu Allah'ın yolundan sapanlara, hesap gününü unutmalarına karşılık çetin bir azap vardır.”⁷⁹ Adalet olgusunun sistemli bir şekilde yürütülmesi de tabii olarak devletin varlığına ihtiyaç duyar. Nitekim Hz. Davut hükümdar bir peygamber olarak adaleti devlet sistemi içinde icra eder.

Kıssalardaki peygamber tebliğlerine bakılınca hemen görülecektir ki onlar sebep-sonuç ilişkisini temel hareket noktası almışlardır. Mevcut olumsuz duruma bir takım menfi nedenler süreci içerisinde gelindiğini tesbit ve ifade ettikten sonra görevleri bu olumsuz nedenleri değiştirmek olmuştur. Değiştirilmesi gereken nedenlerin en başına Allah inancını, hukukun güçlü olana göre değil adalete göre tanzim edilmesini, paylaşmanın adil olmasını vs. koymuşlardır.⁸⁰ İnsanların sosyal ve hukuki hayatlarının düzenlenmesi onların ahlaki açıdan olgunlaşmasını temin eden araçlardandır.

Dolayısıyla bir peygamber tarihin hangi döneminde gelmiş olursa olsun, her zaman tarihe yön veren güçleri kontrol altına alıp bu şekilde yeni bir erekler/gayeler dünyası kurmak amacıyla hayata atılmıştır. Yani her peygamberin doğal en büyük arzusu kendi dini hayatının dünyada yaşayan bir kudret haline dönüşmesidir⁸¹ ki, bunu sağlayacak önemli araçlardan birisi de devlettir.

Kur'an Hz. Âdem'den Hz. Nuh'a kadar olan devrede bir devletten bahsetmez. Ancak Hz. İbrahim (a.s)'dan itibaren hükümdarların zikredildiği görülür.⁸² Bu hükümdarlar ve yönetimlerinden bahsederken onların fena taraflarını haber verdiği gibi aynı zamanda iyi taraflarına da atıfta bulunur. Örneğin Hz. İbrahim'i dinlemeyip putperestlikten vazgeçmeyen hükümdar, onu diri diri yakmak için ateşe atmaya kadar

⁷⁸ İbrahim, Sarıçam, *Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı*, DİB Yay., Ankara, 2002, 138

⁷⁹ Sad, 38/26-28

⁸⁰ Niyazi, Usta, “Din, Devlet ve Toplum”, *Dini Araştırmalar Dergisi*, 3, 2000, 137

⁸¹ Mehmet, Yolcu, *Kur'an'ın Zihniyeti Değiştirmesi*, Denge Yay., İstanbul, 2005, 265

⁸² Muhammed, Hamidullah, *İslam Peygamberi*, çev. Salih Tuğ, İmaj Yay., Ankara, II, 874

gitmiştir.⁸³ Kur'an'daki tasvire göre, bu hükümdara danışmanlık yapan vezirler ve suç işlediği iddia edilenlere savunma hakkının verildiği mahkemeler mevcuttu.⁸⁴ Kur'an'ın Nemrut ve Firavun gibi zalim hükümdarları her yönüyle kötüleyerek anlatmayıp o dönemdeki düzen ve hukuka işaret etmesi de Kur'an'ın sistemli bir yönetime verdiği değer açısından dikkat çekicidir.

Hz. Musa döneminden bahseden ayetlerde de Kur'an'ın duruma bakışının benzer olduğu görülmektedir. Kur'an'da, Mısırlıların köleleri İsrail oğullarına yaptıkları zulümlere rağmen onlarda oldukça gelişmiş siyasî ve ahlakî bir bilincin varlığını gösterir ifadeler vardır.⁸⁵ Çünkü söz konusu ayetteki ifadelerden anlaşılan odur ki; bir Mısırlının öldürülmesine karşın hükümdar fevri hareket etmemiş, suçluya ceza vermeden önce yetkili heyeti toplantıya çağırmıştır.

Anayasa bakımından en önemli ayetler, gerek eski çağı, gerek İslam'ın konuyla ilgili özel hükümlerini ele alır. Eski çağ bahis konusu olunca kısaca daima bir peygamberin hayatı ile ilgili olarak anlatılır; önemli olan da budur. Çünkü Hz. Peygamber (s.a.v)'den önceki peygamberlerin uygulamalarının devamlı yürürlükte olduğunu Kur'an biz müslümanlara emir olarak bildirmektedir. Bu da geçmiş peygamberlerin hayatları, uygulamalarıyla ilgili olup, emir vermeyen tasviri kısımlar, Peygamber (s.a.v)'in ümmetine bazı şeyler yapmasını emreden ayetler kadar önemlidir.⁸⁶ Devlet teşkilatında tecrübenin önemi göz önüne alındığında peygamberlerin bu alanda yaptıkları uygulamaların önemli olduğu hususu kendiliğinden anlaşılır.

Kur'an'da Hz. İbrahim, Hz. İsmail, Hz. Yusuf, Hz. Musa, Hz. Harun, Hz. Davud, Hz. Süleyman ve Hz. İsa (a.s)'ın da bulunduğu on sekiz peygamberin ismi zikredildikten sonra şöyle demektedir: “Onlar, Allah'ın hidayet ettiği kimselerdir; o halde sen de onların gittiği doğru yolu tutup ona uy.”⁸⁷ Bundan da anlaşılıyor ki; Kur'an medeniyetin tesisi için gerekli olan devlet düzeni ve teşkilatına önem vermektedir.

⁸³ Enbiya, 21/68

⁸⁴ Hamidullah, a.g.e., II, 874

⁸⁵ Kasas, 28/19-20

⁸⁶ Hamidullah, a.g.e., 873

⁸⁷ En'am, 6/90

Bununla beraber Kur'an iyi hükümdardan bahsettiği gibi kötülerden de bahsederek insanın iyiyi örnek alıp kötüden de sakınmasını hedeflemektedir.

1.1.4.2. Eğitim Açısından

Kıssalar üslubuyla eğitim, İslami eğitim metotlarından biridir. Daha önce de ifade edildiği gibi Kur'an'ın önemli bir kısmını oluşturan kıssalar; toplum ve insan hayatını düzenleyen birçok eğitim yöntem ve usullerine işaret etmektedir.

Kur'an-ı Kerim önceki ilahi terbiye sistemlerinin bir devamı ve tamamlayıcısı olduğundan onun eğitim sistemini bilip yaşamak için peygamberlerin kıssalarını bilmek gerekmektedir. Çünkü Kur'an onların hayatlarını bu gaye ile bize haber vermektedir.

Hz. Peygamber (s.a.v) de sahabelerin eğitiminde, kıssa anlatma metodunu kullanmış, onlara Kur'an'da özlü olarak haber verilen kıssaların bazı noktalarını açıklayıp anlatmıştır.⁸⁸ Örneğin, Hz. Musa ve Hz. Hızır kıssası ile Ashab-ı Uhdud kıssalarını onlara tafsilatlı bir şekilde haber vermiştir.⁸⁹

Elbette Kur'an salt bir eğitim kitabı değildir. Tüm insanlığa doğru yolu gösterecek ilahi bir hidayet rehberidir. İnsanları hidayete götürmek için de gerekli tüm usûl ve yöntemleri kullanır. Tabii olarak bu metotlardan biri de kıssalar vasıtasıyla eğitimidir.

Kur'an, kişiyi terbiye etmeğe de insanın ve inanmanın merkezi olan kalbi eğitmekle başlar. Kalbe iman esaslarını ve ahlak ilkelerini yerleştirir. Böylelikle imanlı, vicdan sahibi, ahlaki yönden gelişmiş ve sorumluluklarını bilen insan-ı kâmil inşa etmeyi hedefler.

Kur'an-ı Kerim insan-ı kâmil inşa ederken kullandığı eğitim ilkelerinden biri de yaratılışa uygun olmasıdır. Çünkü onda sıkıcılık yoktur. Bir olay etrafında talî olaylar verilir. Psikolojik olarak en uzun dikkatin 'onyedi dakika' olduğu düşünülürse kıssa ile eğitimde olaydan olaya geçmede dağılan dikkatler toplanmış olur. Bu açıdan kıssalar ile eğitim insanın yaratılışına en elverişli eğitimidir.⁹⁰ Eğitimcilerin de müşahede ettiği bir

⁸⁸ Şengül, a.g.e., 316

⁸⁹ Müslim b. Haccac, *Sahih-i Müslim*, Daru İhyai Turasi'l-Arabi, Beyrut, 2000, VII. 289

⁹⁰ M. Faruk, Bayraktar, *İslam Eğitiminde Öğretmen-Öğrenci Münasebetleri*, MÜİF Yay., İstanbul, 2018, 51

husus şudur ki defalarca anlatılan bir dersi öğrenci zamanla unutabiliyorken, anlatılan bir kıssayı veya hikâyeyi asla unutmamaktadır.

Çok farklı rollerde olumlu ve olumsuz karakterlere yer verilmesi, sürükleyici anlatım tarzı, psikolojik ve sosyolojik tahlillere imkân veren örnek olayların anlatılması, bazı soyut ve manevi kavramları somutlaştıran anlatımları vb. özellikler kıssaların öğreticiliğini güçlü kılan yönlerdir.⁹¹ Böylelikle eğitimde verilmek istenen mesajlar daha köklü ve kalıcı hale gelir.

Kıssalarda çok fazla teferruata girilmeden, asıl maksadın canlı ve dinamik bir şekilde verilmesi hedeflenir. Kur'an-ı Kerim sırf hikâyeye olsun diye kısma anlatmaz. Herhangi bir kıssayı Kur'an'da okuduğumuzda kıssadaki şahıs, yer ve zamanla ilgili hususlar çok aklımızda kalmaz ama kıssadan hisse çıkarmak diye özetlenen sözle söylenecek olursa, bir ders muhakkak zihnimizde yer eder.

Örneğin Hz. Salih'i yalanlayan Semûd halkının durumu Kur'an'da şöyle haber verilir: "Semud kavmi, hak tanımazlığı yüzünden (peygamberini) yalanladı. En azılısı cüretle ileriye atıldığında; Allah'ın elçisi onlara, 'Allah'ın (mucize olarak) verdiği deveye ve onun su hakkına dokunmayın' demişti. Fakat onlar ona inanmayıp deveyi kestiler."⁹² Şahsın ismi değil yalnızca yaptığı fiil vurgulanmaktadır.

Çok belirleyici bir etkisi olmadığı sürece mekân, kişiler ve zaman unsurundan ayrıntılı bahsedilmez. Ekseriyetle peygamberlerin haricindeki şahısların isimlerine dahi yer verilmez. Kur'an Tevrat ve İncil'den farklı olarak kıssaları ele alır. Tevrat ve İncil anlattığı bir konuda aşırı bir şekilde detaya inerken, Kur'an ferdi ve teferruat sayılacak cinsten konulara girmez.⁹³ Zaten Kur'an'da sadece tek bir olaya, tek bir yer ve zamana delalet eden hiçbir şey yoktur. Her bir ayet, evrensel ve ebedi bir gerçeği işaret eder.⁹⁴ Çünkü Kur'an Yüce Allah'ın son ilahi mesajı olması itibariyle tüm inanlığa hitab eden bir kitaptır.

⁹¹ Yusuf, Batar, "Kur'an Kıssalarının Bazı Eğitsel Özellikleri", *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 7, 2016, 81

⁹² Şems, 91/11-14

⁹³ Gündüz, a.g.e., 75

⁹⁴ Yolcu, a.g.e., 207

Kur'an'ın Tevrat ve İncil'in aksine tüm insanlığı alakadar eden hususlara vurgu yapması asıl mesajın verilmesini ve muhatabın daha kolay öğrenmesini sağlar. Çünkü insan dikkatini bir konuda kısa bir süreye kadar toplayabilmektedir. Kıssalar ise olayları anlatırken, adeta bir sinema sahnesi gibi olaydan olaya geçerek, dikkatleri dağılmaktan kurtarır hem de zihinleri teferruata boğmadan asıl gayeyi öğrenme ortamı hazırlar.

Kur'an'ın ayrıntıya girmeyip olayın can alıcı kısmına vurgu yaparak hadiseleri arz etmesi onun bizzat icra edip öğrettiği bir kıssa tekniği olduğu söylenebilir. Böylece kıssada anlatılmayan kısımlardaki gerçeğin farkına varmak ya da bu gerçeği zihninde keskinlemek amacıyla anlayış gayreti ve daha fazla dikkat gösteren okuyucu ya da izleyici de aslında bu yolla kıssayı kendine mal etmektedir.⁹⁵ Bu anlatım tarzı kıssa içindeki ders, ibret ve mesajların okuyucu tarafından benimsenmesini, özümsemesini ve dinleyicinin zihninde kökleşmesini sağlayan bir metottur.

Kur'an eğitim noktasında birçok yöntem ve usul kullanır. Kur'an eğitimi ile kıssaların eğitimi aynı hedefe yöneliktir. Yani kıssalarda da aynı yöntem ve usuller mevcuttur. Bu açıdan kıssalar; konu, sunuluş tarzı ve olayların akışı yönüyle başlı başına bir sanatsal dal değil, Kur'an'ın gerçek amacına ulaşma vasıtalarından bir tanesidir⁹⁶ ki Kur'an'ın sair ayetlerinde mündemiç olan insanlığı hidayete götürme amacı, kıssaların muhtevasında da aynı şekilde vardır.

Kur'an'ın kıssalar yoluyla, tarihte yaşamış iyilik ve kötülüğü temsil eden model şahsiyetleri anlatma yöntemiyle yaptığı eğitim genç nesiller ve çocuklar için son derece önemlidir tarih boyunca iyi ve kötü rol üstlenen kahramanların hayat hikâyesinden hareketle ortak mesajlar ortaya çıkmaktadır.

Kıssaları, tarihten seçilmiş önemli olaylardan oluşan bir film gibi düşündüğümüzde, bu filmin başkahramanı olan "insan" ve oynadığı roller hiç değişmemiş, yalnızca kostümler ve sahne dekoru değişmiştir. Yani kıssalar aslında bize bizi anlatmaktadır. Böylelikle kendimizi kıssalarda anlatılan olayların içinde bularak

⁹⁵ Mehmet, Atalay, *Kur'an'a Psikoloji ile Bakmak: Hz. Yusuf ve Hz. Musa Kıssaları Örneği*, İz Yay., İstanbul, 2017, 151

⁹⁶ Kutub, a.g.e., 203

doğru taraftaki doğru kişilerle ve onların temsil ettiği doğru rol ile adeta özdeşleşiriz.⁹⁷ Bu da geçmişini bilerek aynı hatalara düşmemizi engeller.

Ayrıca kıssalar, günlük hayatta karşılaşıcağımız sorunları pratik bir şekilde çözmeye yardımcı olur. Çünkü şahıslar ve zaman değişse de olaylar değişmemiştir. Ancak şu hususu da eklemek lazımdır. Kıssalarla insanların içlerinde yaşadıkları manevi gerçekliği kavrama konusunda modeller verilmiştir. Gerçekte kıssalar yaşadığı döneme ait tarihi vesikalar değil, her asra olduğu gibi günümüze de ışık ve rehber olan Kur'an hakikatleridir. Kıssalara bu açıdan bakarsak onları günümüze taşımış ve doğru anlamış oluruz.

Buraya kadar sayılan özellikler dikkate alınarak bir değerlendirme yapılacak olursa Kur'an kıssalarının soyut olan imanî mevzuları muhatabın kalbine ve zihnine yerleştirmede insanın bilinçaltını ve duygularını hayır ve iyilik tarafına yönlendirmede en uygun eğitim metodu olduğunu söyleyebiliriz.

Daha önceleri toplum üzerinde etkili olan kıssalar, İslam toplumunun genelinde yaygındı. Ancak nasıl olduysa kıssalar yöntemiyle yazmak ihmal edildi.⁹⁸ Fakat artık Türkiye'de çocuk edebiyatının ciddi bir kısmını Kur'an'da zikredilen kıssaların ve başka eserlerde bulunan hikâyelerin teşkil etmesi, kıssalara bir yönelme şekli olarak oldukça önemli bir adım olarak kabul edilebilir.⁹⁹ Ayrıca 2018-2019 Eğitim-Öğretim yılı itibariyle temel eğitimin 5. kademesinden ortaöğretimin 12. kademesine kadarki tüm eğitim basamaklarında Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi ders kitaplarının her ünitesinin sonunda bir peygamber kıssasına yer verilmiş olması da bu konuda yaşanan sevindirici gelişmelerdendir.(*)

1.1.4.3. Kur'an Kıssalarının Gerçek Olup Olmadığı Meselesi

Modern dönemle birlikte kıssalar ile ilgili Kur'an'ın ilâhi hak kelam olmasına ters düşen çarpık bir bakış açısı ortaya çıkmıştır. O da Kur'an'da geçen kıssaların gerçekte tarihen yaşanmış olaylar olup olmadığı hususudur. Bu konu Ahmed Halefullah'ın el-

⁹⁷ Şengül, a.g.e., 71;220

⁹⁸ Gazali, a.g.e., 100

⁹⁹ “Özellikle çocukların manevi eğitiminde Seyyid Kutub ile Cude es-Sehhar, M. Yaşar Kandemir ve buna benzer eserlerin ne kadar işe yaradığını, çocuk sahibi olan birçok insan gayet iyi bilir”, Görgün, a.g.e., 21

(*) Bkz., *Milli Eğitim Bakanlığı Din Kültürü Dersi Öğretim Programı, 2018*

Fennu'l-Kasasi fi'l-Kur'ani'l-Kerim adlı doktora teziyle gündeme gelmiştir. 1947'den bu güne kadar İslam âlimleri tarafından tezin yazarına gerekli cevaplar verilmiş, tenkitler yapılmış ve bu konuyla ilgili değerli yazılar kaleme alınmıştır. Biz de burada şu kadarına değinmekle iktifa edeceğiz.

Kur'an kıssa tabirini özellikle kullanmış, onun yerine gerçek veya hayalî olayları anlatan edebi bir türün adı olan hikâyeye kavramını kullanmamıştır. Çünkü hikâyede anlatılan olaylar, umumiyetle gerçekleşmemiş, hayalî olan anlatımlardır. Buna karşın insanların tarihte gerçekleşmiş olaylardan ders ve ibret almalarını ve bu sayede onlara rehberlik etmeyi amaç edinen Kur'an kıssaları, olay ile tamamen aynı olan, geçmişte vuku bulmuş hadiseleri en mükemmel ve insanın gözünde canlandıran kusursuz bir üslupla haber vermektedir. Kur'an her şeyi bilen ve hikmetle iş yapan âlemlerin Rabbi'nden indirilmiştir. Allah'ın hak sözü olan Kur'an-ı Kerim'in haber verdiği olaylar gerçeğin ta kendisidir.

Kıssalar da Kur'an'ın bir parçasıdır. O halde bunlar da tamamen gerçektir ve hakır. Yüce Allah bir ayette şöyle buyurmaktadır: “İşte bunlar gerçek haberlerdir.”¹⁰⁰ Dolayısıyla, Kur'an'da insanların hayal güçlerini kullanmaya çalışarak tasvir sanatıyla anlatılan tarihen vuku bulmamış, bütünüyle hayal ürünü, esatir-i evvelin (öncekilerin masalları) hikâyeler asla mevcut değildir. Zaten esatir-i evvelin yakıştırmasının müşriklerin Kur'an'a attıkları bir iftira olduğunu yine Kur'an söylemektedir.

Bu yönden Kur'an kıssalarının en önemli tarafı, hayal ürünü olmayıp gerçekten yaşanmış kıssalar olmasıdır.¹⁰¹ Kur'an'ın birçok ayetinde bu husus sıklıkla vurgulanır. Bunlardan birinde şöyle buyrulur: “Biz sana onların (Ashab-ı Kehf'in) başından geçenleri gerçek olarak anlatıyoruz.”¹⁰² Muhatabın, Kur'an kıssalarında anlatılan olaylardaki örnek şahsiyet ve hareketlerden etkilenip taklit edebilmesi hayatına olumlu yönde ışık tutması veya yükseliş, çöküş ve yok oluş çizgisini gösteren toplumların akıbetlerinden müspet veya menfi yönde derslerin çıkartılması için insanlık tarihinde bizzat gerçekleşmiş olaylar olduğuna inanması şarttır. Aksi halde muhatap okuduğu veya dinlediği kıssanın hayal ürünü olduğunu bilse olaylardan o derece etkilenmez,

¹⁰⁰ Al-i İmran, 3/62

¹⁰¹ Kara, a.g.e, 20

¹⁰² Kehf, 18/13, Diğer ayetler için bkz., Furkan, 25/5-6, Nahl, 16/24-25, Kalem, 68/15-16

bunun da Kur'an'ın beşeriyeti terbiye etmesi ilkesi yönünden bir kıymet-i harbiyesi kalmaz.¹⁰³ Şüphe yok ki en güzel kıssalar, hakiki olanlardır.¹⁰⁴ Günümüz eğitim sisteminde sıkça kullanılan hayalî roman ve hikâyelerin istenen davranış değişikliğini meydana getirmemesi bu durumu ispat eder.

Hz. Yusuf kıssası da incelendiğinde görülür ki, güzel öğütleri ve güzel yol göstericiliği bir yana; tevhidin, ilmin, güzel ahlakın, hidayet için akli delillerin, insanın gözünü açacak özelliklerin ve karşılıklı güzel konuşmaların insanda bıraktığı unutulmaz etkilerin başlıca sebeplerinden biri de olayların gerçek hadiseler olması ve kahramanların hayali değil tarihte yaşamış gerçek şahsiyetler olmasıdır. Bu durum Kur'an'da şöyle dile getirilmektedir: “Biz bu Kur'an'ı sana vahyetmekle kıssaların en güzelini anlatıyoruz. Sen daha önce bunarı bilmiyordun.”¹⁰⁵ “(Bu Kur'an bütünüyle) uydurulabilen bir söz değildir.”¹⁰⁶ Böyle olmasaydı kıssa hayali ve geçici bir eğlence vasıtası olan filmlerin ve romanların seviyesine düşmüş olacaktı ki bunun Kur'an'da yer alması mümkün değildir.

¹⁰³ Şengül, *IV. Kur'an Sempozyumu*, 181

¹⁰⁴ Yazır, a.g.e, 33

¹⁰⁵ Yusuf, 12/3

¹⁰⁶ Yusuf, 12/111

2. İKİNCİ BÖLÜM

2.1. İLMİ, EDEBİ VE EĞİTSEL AÇIDAN HZ. YUSUF KISSASI

2.1. Yusuf Suresi

2.1.1. Surenin İsmi

Adını bu kıssadan alan ve Kur'an'ın 12. Suresi olan Yusuf Suresi, İslam davetinin Mekke döneminde nazil olmuş 111 ayet¹⁰⁷, 1777 kelime ve 7162 harften müteşekkildir.¹⁰⁸ Surenin ilk üç veya dört ayetinin Medine'de nazil olduğunu bildiren rivayetlere itibar edilmemiştir.

Surede Hz. Yusuf'un ismi yirmi dört yerde geçmektedir. Bunun haricinde Hz. Yusuf (a.s)'dan bahseden ve ona peygamberlik görevinin verildiğini bildiren iki ayet daha vardır.¹⁰⁹ Bunlarla beraber onun ismi Kur'an'da 26 defa zikredilmektedir.

Yusuf suresi huruf-u mukataa (Elif-Lam-Ra gibi kesik, bağımsız harfler) ile başlayan 29 suresinden biridir. Huruf-u mukataa Kur'an ilimlerinin temel konu başlıklarından olup bu mevzu İslam'ın ilk dönemlerinden beri âlimleri meşgul etmiş ve konu hakkında çeşitli görüş ve yaklaşımlar öne sürülmüştür.¹¹⁰

Surenin huruf-u mukataa ile başlaması, kıssanın harikulade güzelliğini ve etkileyiciliğini ilk başta hissettiren ilave bir unsur olarak değerlendirilebilir. Çünkü huruf-u mukataanın kabul edilen bir görüşe göre anlamlarından biri de; okuyucuyu veya muhatabı olağanüstü bir söz ile sarsıp anlatacaklarını dinlemeye ve almaya zihnen hazırlamasıdır.¹¹¹ Bu şekilde insanların intibaha getirilerek anlatılacak olaylardan yeterince ibret almasının hedeflendiği söylenebilir.

Kur'an-ı Kerim'de sair peygamberlerin kıssaları, farklı surelerde, özünde bir, fakat bazı küçük farklılıklarla kısa kısa anlatılmış ve öğüt alınması maksadıyla Kur'an'ın çeşitli surelerinde tekrar edilmiştir.¹¹² Örneğin meleklerle Hz. Âdem'e secde etmeleri emri ve şeytanın secde etmekten kaçınması hadisesi beş yerde, Hz. Musa'nın

¹⁰⁷ İbni Kesir, a.g.e., 159; Vahidî, a.g.e., 208

¹⁰⁸ Giritli, Sırrı Paşa, *Ahsenu'l-Kasas: Yusuf Suresinin Güzellikleri*, Selis Yay., İstanbul, 2013, 23

¹⁰⁹ Bkz, En'am, 6/84; Mü'min, 40/34

¹¹⁰ Konu hakkında geniş bilgi için bkz. Cerrahoğlu, a.g.e., 134

¹¹¹ Atalay, a.g.e., 74

¹¹² Şimşek, a.g.e., 102

Firavun'un sihirbazlarıyla yarışıp onları yenmesi Kur'an'da dört ayrı yerde tekrar edilmektedir.

Buna karşılık, Yusuf (a.s) kıssası, surenin dördüncü ayetinden başlayıp yüz birinci ayetine dek tek seferde, kronolojik sıra gözetilerek baştan sona ve ayrıntılı bir şekilde haber verilir ve başka surede tekrar edilmez.¹¹³ Zira kıssanın yapısı bunu gerektirir. Sonucu ibretli safhalarıyla beraber ortaya koyabilmek için sureyi baştan sona tahlil etmek gerekir.¹¹⁴ Hz. Yusuf'un kıssasını tüm safhalarıyla beraber okuyup anlamak gerekiyor ki oradan bir netice çıkarılabilsin.

“Bu Kur'an'ı sana vahyetmemizle en güzel kıssayı, sana biz anlatıyoruz”¹¹⁵ ayetinde ifade edildiği üzere Yusuf suresinde ahsanu'l-kasas yani kıssaların en güzeli haber verilmektedir. Elmalı kendi tefsirinde bu hususu şöyle anlatır: “Yusuf kıssası, gayb âleminden müteşabih bir sembol ile tecelliye başlayıp, git gide gelişerek meâlini bulmuş bir hakikatin belağatli bir anlatımı ve aynı zamanda Muhammedî güzelliğin ezeli bir simgesi ve nişanıdır.¹¹⁶ Yusuf suresi, insanlık tarihinin gelmiş geçmiş en güzel insanından birinin (Yusuf'un) hayat hikâyesinin diğer güzel insana (Muhammed'e) aktarımıdır.¹¹⁷ Cenab-ı Hak bu mübarek Peygamber'in bütün hayat macerasını; çocukluğundan, gençliğinden, zindana atılmasından Mısır'a sultanlığına kadar, eşsiz ahlakından, tevhide davet eden güzel üslubuna kadar her cihetiyle örnek oluşunu Kur'an'ın o belağatli üslubu ve nezih anlatımıyla Peygamber Efendimize hitaben bize anlatır.

Hz. Yusuf'un başından geçenler, kıyamete kadar gelecek nesillerin ibret nazarlarına sunulur. Sureyi düşünün düşünün dikkatlice okuyan bir kişi, haftalarca ilahi beyanların tesirinden kurtulamaz.¹¹⁸ Bu kıssada gerçekten acayıpler, hikmetler, ibretler¹¹⁹, ve güzel haberlerle dolu öğütler vardır.¹²⁰ Kur'an şu ayetiyle bunlardan

¹¹³ Muhammed Ali, es-Sâbûnî, *Safvetü't-Tefâsîr*, çev. Sadreddin Gümüş & Nedim Yılmaz, Ensar Neş., İstanbul 2016, III, 135

¹¹⁴ Seyyid, Kutub, *Fi Zilali'l-Kur'an*, trc. M. Emin Saraç vd., Akit Gazetesi Hediyesi, ysz., tsz., VIII, 494

¹¹⁵ Yusuf, 12/3

¹¹⁶ Yazır, a.g.e., 32

¹¹⁷ Abdullah, Yıldız, *Yusuf'un Üç Gömleği*, Pınar Yay., İstanbul, 2017, 20

¹¹⁸ Abdullah, Aydemir, *İslami Kaynaklara Göre Peygamberler*, TDV Yay., Ankara, 2014, 75

¹¹⁹ Nâsirüddin Ebu Said Abdullah İbni Ömer İbni Muhammed eş-Şirâzî, el-Beydavi, *Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vil*, çev. Abdulvehhab Öztürk, Kahraman Yayınları, İstanbul, 2017, II, 585

¹²⁰ Sabuni, a.g.e., 135

istifadenin iki ön şartına işaret eder: “Akıllı olan veya şuurlu olarak söze kulak veren kimse için bunda büyük bir ibret vardır.¹²¹ İbret alıp çıkarılan dersi pratiğe dökmek de aslında insana verilen bir nimettir.

Hz. Peygamber’den (s.a.v) Yusuf suresinin faziletiyle ilgili şöyle bir hadis de rivayet edilmiştir: “Elinizin altındakilere ve akrabalarınıza Yusuf suresini okuyun. Çünkü herhangi bir Müslüman onu okur, ailesine ve elinin altındakilere öğretirse, Allah ona ölüm sarhoşluklarını kolaylaştırır ve ona bir müslümanı haset etmeyecek kadar güç ve kuvvet verir.”¹²²

2.1.2. Yusuf Suresi’nin Sebeb-i Nüzulü

Yusuf suresi, İslam davetinin Mekke döneminde, Mekke müşriklerinin Peygamberimiz’e (s.a.v)’e ve ashabına karşı yürüttükleri eziyet ve işkence faaliyetlerinin had safhaya ulaştığı bir sırada nazil oldu.¹²³ Bu dönemde İslami çalışmalar çok çetin şartlarla karşı karşıyaydı. Bununla beraber Hz, Peygamber, peş peşe iki büyük acı yaşadı. Zira hem çocukluğundan beri onu himaye eden amcası, hem de vefakâr eşi, hayat arkadaşı Hz. Hatice peş peşe vefat etmişlerdi. Hz. Peygamber (s.a.v) acının büyüklüğünden dolayı bi’setin onuncu yılına “Hüzün Yılı” adını verdi.¹²⁴

Bu surenin, Hz. Hatice ile Ebu Talib’in vefatlarının ardından indiği zikredilir. Bilindiği gibi bu günlerde müşrikler işi iyice azıtarak şiddete başvurmuşlar, hatta birkaç defa Peygamberimiz’e suikast teşebbüsünde bulunmuşlardı. Adeta Ebû Talip hayatta iken yapamadıklarını o yokken yapmak istiyorlardı.¹²⁵

İbn-i İshak ise, surenin nüzul sebebinin Mekke müşriklerinin, Resulullah’a yaptığı ezadan dolayı, daha önce Hz. Yusuf’a kardeşlerinin duyduğu haset ve yaptıkları ezaya rağmen onun Allah’a teslimiyetini, Allah’ın da ona ihsan ve ikramını anlatarak, peygamberini teskin ve teselli etmek olduğunu söyler.¹²⁶

¹²¹ Kaf, 50/37

¹²² Beydavî, a.g.e., III, 59

¹²³ Kutub, *Fi Zilal*, 313

¹²⁴ Sarıçam, a.g.e., 107

¹²⁵ Ebû Muhammed Cemâluddîn, İbni Hişam, *Siret-i İbni Hişam*, çev. Abdulvehhab Öztürk, Kahraman Yay., İstanbul, 2014, II, 66

¹²⁶ Yazır, a.g.e., 28; Sırrı Paşa, a.g.e., 25

Bir başka rivayete göre de surenin nüzul sebebi olarak şu nakledilir: Resulullah (s.a.v) ‘in ashabında hafif bıkkınlık görüldü. “Ya Resulallah! Bize hadis söyle, dediler. Bunun üzerine Allah Teâlâ “Allah sözün en güzelini indirdi”¹²⁷ ayeti nazil oldu. Sonra bir daha bu hal görüldü. Ya Resulallah, ‘Bize hadisin üstünde Kur’an’ın altında bir şey anlat’ dediler. Bundan da kıssayı kastettiler. Bunun üzerine de Allah Teâlâ “Elif Lâm Râ. Bunlar hakikatleri açıklayan kitabın ayetleridir. Şüphesiz biz onu Arapça bir Kur’an olarak indirdik ki anlayasınız. Sana kıssaların en güzelini anlatacağız”¹²⁸ ayetleri indirildi. Böylelikle onlar söz istediler, onlara sözün en güzeli gösterildi. Kıssa istediler, kıssanın en güzeli gösterildi.¹²⁹

Ayrıca bu surenin Yahudilerin Hz. Peygamber’e sorduğu bir sual üzerine nazil olduğu da söylenmiştir. Çünkü rivayete göre onların (Yahudilerin) bilginleri, müşriklerin büyüklerine: Muhammed’e; Yakup ailesinin Şam’dan Mısır’a niçin gittiğini ve Yusuf kıssasını sorun, dediler. Sure de bunun üzerine indi.¹³⁰ “Elif Lam Ra. Bunlar açıklayan kitabın ayetleridir.” Yani soran Yahudilere açıklayan bir kitaptır. Ayet bu anlamda da yorumlanmıştır.

İniş sebebi olarak müfessirler şöyle de demişlerdir: Yusuf suresinden önceki Hûd suresinde “Sana bütün peygamberlerin haberlerini anlatıyoruz”¹³¹ mealindeki ayeti geldikten sonra onun arkasından Yusuf suresinde; Yusuf (a.s) peygamberin kıssası anlatıldı. Zira bu hikâye de büyük peygamberlerin kıssalarındandır.¹³²

Bu kıssayı haber vermekle adeta Yüce Allah, Peygamberine şöyle diyordu: Ey Peygamber! Kavminin seni yalanlamasına ve sana eziyet etmesine üzülme. Sıkıntı, zorluk ve musibetleri iyice düşün. Hz. Yusuf, inancı uğrunda eziyetlere katlanıp sıkıntı ve musibetlere sabredince Allah onu zindandan saraya nakletti ve O’nu nasıl Mısır ülkesinin azizi kıldı... Bir düşün! İşte ben, dostlarıma ve verdiğim belalara sabredenlere böyle yaparım.¹³³ “Sabret, senin sabrın da ancak Allah’ın yardımı ile. Onlardan

¹²⁷ Zümer, 39/23

¹²⁸ Yusuf, 12/1-3

¹²⁹ Ebi’l-Hasan Ali İbni Ahmed, el-Vahidî, *Esabab-ı Nüzûl*, thk. Eymen Salih Şa’ban, Daru’l-Hadis, Kahire, 2003, 208

¹³⁰ Beydavî, a.g.e., II, 584

¹³¹ Hud, 11/120

¹³² Sırrı Paşa, a.g.e., 25

¹³³ Sabunî, a.g.e., 134-135

dolayı kederlenme, kurmakta oldukları tuzaktan kaygı duyma”¹³⁴ ayeti de bu hususa işaret etmektedir.

İslam davasını yüklenmiş olanlar Yusuf kıssasının ihtiva ettiği manevi kuvvete muhtaçtılar. Bununla Kur’an-ı Kerim, İslam’ı kabul edip onun mukaddes davasını yürütmeye çalışanlara, karşılaştıkları güçlüklerin doğal olduğunu açıklıyor. Kıssada her engelin aşılabileceğine, sonunda zafer ve muvaffakiyete ulaşacaklarına işaretlerde bulunarak müslümanların hedeflerini çiziyor, onların olumlu faaliyetlerindeki azim ve dirençlerini kamçılıyor.¹³⁵ Dolayısıyla bu şartlar altında kıssa, Hz. Peygamber ve ashabı için önemli bir moral kaynağı oluyordu.

2.1.3. Önceki Sure İle Arasındaki Münasebet

Kuran-ı Kerim’deki sıralamada Hûd suresi Yusuf suresinden önce gelmektedir. İniş sırasına göre de Hûd suresi 52. Yusuf suresi ise 53. sıradadır. Her iki sure de Mekke’de nazil olmuştur.¹³⁶ Dolayısıyla bu mübarek sure, Hz. Peygamber’e Hûd suresinden sonra o Yüce Peygamber’in (s.a.v) hayatının en meşakkatli döneminde inmiştir.¹³⁷ Bu açıdan her iki surede de Hz. Peygamber’i ve inanları teselli etme gayesi vardır.

Yusuf suresi bazı peygamberlerin akrabalarından çektiklerini, söz konusu eden ayetleri içerirken, Hûd suresi de, peygamberlerin yabancılardan çektiklerini söz konusu eden ayetleri ihtiva etmektedir.¹³⁸ Hz. Peygamber de hem en yakın akrabalarından hem de diğer Mekke müşriklerinden çokça baskı ve zorbalık görmüştür. Her iki surenin, kendilerinde zikredilen peygamberlerin nihayetinde Allah’ın inayetine mazhar oldukları gibi Hz. Peygamber’in de muzaffer olacağına işaret etmeleri bakımından benzer yönleri mevcuttur.

Bununla beraber Hûd suresinde “Sana peygamberlerin haberlerini anlatıyoruz” mealindeki 120. ayeti geldikten sonra Yusuf suresinde; Hz. Yusuf’un mesajlarla dolu kıssası zikredildi. Çünkü bu kıssa da büyük peygamberlerin haberlerindedir.¹³⁹

¹³⁴ Nahl, 16/127

¹³⁵ Kutub, *Fi Zilal*, 345

¹³⁶ İbni Kesir, a.g.e., 79

¹³⁷ Kutub, *Fi Zilal*, 313; Sabûni, a.g.e., 134

¹³⁸ Arslan, a.g.e., 198

¹³⁹ Sırrı Paşa, a.g.e., 25

Zikredilen hususlar itibariyle her iki sure arasında tam bir münasebet olduğu görülmektedir.

2.2. Ana Hatlarıyla Yusuf (a.s) Kıssası

Hz. Yusuf (a.s), Hz. Yakub (a.s) oğlu, Hz. İshak (a.s)'ın ve onun babası Hz. İbrahim (a.s)'ın torunudur. Bu hususu Hz. Peygamber (s.a.v) bir hadisinde şöyle ifade etmiştir: “Kerim oğlu kerim oğlu kerim oğlu, İbrahim oğlu İshak oğlu, Yakub oğlu Yusuf'tur.¹⁴⁰ Hz. Yakub'un 12 oğlu vardı. Yusuf ve kardeşi Bünyamin bir anneden, diğer kardeşleri de Hz. Yakub'un öbür hanımlarındandı. Hz. Yakub ve ailesinin yaşadığı bölge Hebron¹⁴¹ yani Filistin'dir. Kur'an-ı Kerim'deki bu kıssada Hz. Yusuf'un çocukluk, ergenlik ve olgunluk olmak üzere üç hayat devresinden bahsedilir.

Yusuf ismi Arapça bir isim olmayıp sözlükte “esef” üzüntü demektir. “Esîf” ise köle demektir. Bu iki özellik de “Yusuf” da vardır. Bundan dolayı ona “Yusuf” adı verilmiştir.¹⁴²

Kıssa surenin üçüncü ayetiyle, Yusuf'un güneş, ay ve on bir yıldızın kendisine secde ettiğini gördüğü bir rüya ile başlar.¹⁴³ Bir gece babasının kucağında uyuya kalan Hz. Yusuf telaşla uykudan uyanır ve babasının şefkatle ne olduğunu sorması üzerine ayette geçen rüyayı gördüğünü söyler.¹⁴⁴ Bu sırada Hz. Yusuf'un sekiz yaşlarında olduğu rivayet edilmektedir.¹⁴⁵ Rüyasını babasına anlattığında, babası rüyasını kardeşlerine, ona bir kötülük yaparlar kaygısıyla, anlatmamasını söyler. Çünkü rüyanın manası açıktır ve Yusuf'un ileride büyük bir mertebeye ulaşacağı anlaşılmaktadır. Her neyse, Hz. Yakub'un çocukları babalarının istememesine rağmen, ısrarla ve Yusuf'u koruyacaklarına dair teminat vererek kırlarda gezinti yapmak üzere beraberlerinde götürmeye ikna ederler.

¹⁴⁰ Ebû İsa Muhammed b. İsa, et-Tirmizi, *Sünen-i Tirmizi*, Daru'l Ma'rife, Beyrut, 2002, Tefsir, Yusuf Suresi I

¹⁴¹ Ebu'l Al'â, Mevdûdî, *Tefhimu'l-Kur'an*, trc. Muhammed Han Kayanî vd., İnsan Yay., İstanbul, 1996, II, 436

¹⁴² Ebu Abdillah Muhammed b. Ahmed, el-Kurtubi, *el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an*, çev. M. Beşir Eryarsoy, Buruc Yay., İstanbul, 1999, V, 187

¹⁴³ Yusuf, 12/4

¹⁴⁴ Sırrı Paşa, a.g.e., 43

¹⁴⁵ Fahreddîn, er-Râzî, *Tefsîr-i Kebîr: Mefâtihu'l-Gayb*, trc. Lütfullah Cebeci, vd., Huzur Yay., İstanbul, tsz., XIII, 161

Ancak Hz. Yakub'un Yusuf'a olan düşkünüğünü kıskanan kardeşleri, babalarına verdikleri sözü tutmayıp hainlik ederek daha önce vardıkları karar gereği kardeşlerini bir kuyunun dibine atarlar. Akşam vakti olunca ağlayarak babalarına gelip Yusuf'un bir kurt tarafından parçalandığını söylerler. Hz. Yakup onların söylediği söze inanmaz ama yapacak bir şeyi de olmadığından çok üzülür ve başına gelen bu musibetten dolayı sabırla Allah'a tevekkül edeceğini söyler.

Tevafuken oradan geçmekte olan bir kervan küçük Yusuf'u kuyudan çıkarır ve onu Mısır'a götürüp hükümdarın üst düzey bürokratlarından birine az bir fiyatla köle olarak satarlar.

Böylelikle Hz. Yusuf kendini Mısırlı bir ailenin içinde buldu. Bundan sonraki hayatını anne ve babasından ayrı olarak gâh sarayda gâh zindanda geçirdi. Erginlik çağına gelince de kendisine Allah tarafından güçlü bir muhakeme yeteneği ve ilim verildi. İbni Kesir'de geçen bir rivayette Hz. Yusuf'a 33 yaşında peygamberlik görevi verildiği belirtilmektedir.¹⁴⁶

Sarayda olgunluk çağına eren Hz. Yusuf ev sahibesinin gayri ahlaki teklifiyle karşılaşır. İffetinin gereği bunu reddetmesine rağmen Hz. Yusuf, Aziz'in karısı ve diğer kadınların çevirdiği entrikalar sonucunda hapse atılır. Böylece suçsuz yere yatacağı, onun için yıllarca devam edecek olan zindan hayatı başlar ve nice yıllar Hz. Yusuf zindanda unutulur.

Nihayet hükümdar çok etkilendiği, muhtemelen memleketin durumuyla alakalı olduğunu düşündüğü, yorumu zor ve ülkedeki rüya tabircilerinin tabir edemediği bir rüya görür. Bundan önce Hz. Yusuf ile beraber zindanda kalan ve O'nun rüya tabir ilmindeki maharetini bilen bir saray çalışanı Hz. Yusuf'u hatırlar. Bu rüyayı O'nun tabir edebileceğini söyleyip zindana giderek rüyanın doğru yorumunu hükümdara iletmek üzere Hz. Yusuf'tan öğrenir.

Rüyanın tabirini beğenen hükümdar Hz. Yusuf'tan gelen talep üzerine onun bu hukuksuz durumunu inceler ve sonuçta Hz. Yusuf aklanır. Bu sırada Hz. Yusuf otuz

¹⁴⁶ İbni Kesir, a.g.e., IV, 175

yaşlarındaydı.¹⁴⁷ Hükümdar ahlaki hassasiyetinden etkilendiği ve saray ehli arasına aldığı Hz. Yusuf'a vezirlik görevi verir.

Yıllar sonra erzak temini maksadıyla Mısır'a gelen kardeşlerine Hz. Yusuf gerçek kimliğini, onun kendileri tarafından kuyuya atılıp köle olarak kervan tacirlerine sattığı kardeşleri Yusuf olduğunu açıklar. Daha sonra kardeşlerinden babalarını buraya getirmelerini ve onların ailece gelip Mısır'a yerleşmelerini ister. Bundan sonra tüm aile Mısır'da bir araya gelir. Hz. Yusuf anne (veya teyzesi) babasıyla hasret giderip onları makamına çıkarır ve hepsi Hz. Yusuf'a hürmet ile eğilirler. Böylelikle kıssanın başında haber verilen rüyanın tabiri gerçekleşir.

Fahreddin Razi ve âlimlerin çoğuna göre rüya ile rüyanın gerçekleşmesinin arasında kırk senelik bir zaman dilimi geçtiğidir.¹⁴⁸ Kıssa Hz. Yusuf'un Allah'a yaptığı dua ile son bulur. Hz. Yusuf peygamberlik görevini ve tevhid mücadelesini ömrünün sonuna kadar devam ettirip yüz on¹⁴⁹ veya yüz yirmi¹⁵⁰ yaşına kadar yaşadı.

Böylelikle İsrailoğulları da seçkin bir sınıf olarak hukuki bir zeminde Mısır'a yerleşip hayatlarını orada sürdürmeye başladılar. Fakat bu durum Hz. Yusuf'un vefatına kadar devam etti. Ondan sonra gelen Mısır hükümdarları İsrailoğullarına yüz vermediler.¹⁵¹

2.2.1. Hz. Peygamber'in (s.a.v) Nübüvvetinin İsbat Edilmesi

Cenab-ı Hak Hz. Yusuf kıssasının ilk ayetlerinde, Hz. Peygamber'e (s.a.v) hitaben şöyle der: "Biz bu Kur'an'ı sana vahyetmekle kıssaların en güzelini sana anlatacağız. Şüphesiz ki sen bundan önce gafillerdendin."¹⁵² Bu ifadelerle kıssanın ona vahyedilen gayb haberlerinden olduğunu bildirmiş ve onun bu olayların yaşandığı dönemde hayatta olmadığına göre, bu kıssa ile ilgili haberleri ancak vahiy kaynağıyla bilebileceğini vurgulamıştır.

¹⁴⁷ Mevdudi, a.g.e., 439

¹⁴⁸ Razi, a.g.e., 348

¹⁴⁹ Ahmet Cevdet Paşa, *Kısas-ı Enbiyâ ve Tevârih-i Hulefâ*, Bedir Yayınevi, İstanbul, 2015, I, 27

¹⁵⁰ Razi, a.g.e., 348

¹⁵¹ Cevdet Paşa, a.g.e., 27

¹⁵² Yusuf, 12/3

Gerçek şu ki, bu sure nazil olmadan önce, Hz. Peygamberimiz (s.a.v) elbette bu tür bilgilerden habersizdi.¹⁵³ Zira O'nun, kendisine vahiy gelmeden önceki durumunu Kur'an şöyle bildiriyor: "Sen kitap nedir, iman nedir bilmiyordun..."¹⁵⁴ Dolayısıyla Peygamberimiz bu kıssaya dair hiçbir bilgiye sahip değildi. Ne aklına gelmişti, ne kulağına çalınmıştı,¹⁵⁵ ne de düşünmüştü. Bunlardaki olaylardan tamamen habersizdi. Çünkü okuma yazma bilmeyen bir ümmi idi.¹⁵⁶ Bu ne başka bir kaynaktan alıntı olan bir nakil, ne de Peygamberimiz tarafından tasavvur ve tasvir olunmuş hayali bir roman değildir.¹⁵⁷ Aynı zamanda Peygamberimiz'in (s.a.v) içinde yaşadığı toplum da Kur'an'ın manidar olan bu türlü mevzularına daha önce mazhar olmuş değillerdi.¹⁵⁸ Belki ehli kitaptan bazı bilgi kırıntıları almış olsalar da Kur'an'ın haber verdiği şekliyle doğrusunu elbette bilmiyorlardı.

Tüm bunlarla beraber; milattan önceki Mısır tarihi ile ilgili belgelerin okunabilmesi ancak, on dokuzuncu yüzyılda Hiyerografi yazısının çözülmesi ile birlikte mümkün olmaya başladığı halde Kur'an'ın, tarihin karanlıklarına gömülü bu gerçeği on iki asır önce bildirmesi, onun i'câzına bir örnektir.¹⁵⁹ Nitekim kıssada devrin siyasi, sosyal, ekonomik, dini ve ahlaki durumuyla ilgili önemli tarihi bilgiler mevcuttur.

Açıktır ki, tarih ilmi ve yeni tarihi arkeolojik keşifler Kur'an kıssalarının birçoğunun gerçekliğini aydınlatırken açıklayamadıklarını da reddedecek kesin bilgi ve delillere sahip değildir. O halde tarihin aciz kalıp sustuğu Kur'an kıssaları hakkında asıl söz, yine Kur'an'ındır. Çünkü özellikle Kur'an'daki ayrıntılı olarak anlatılan ve tarih boyunca unutulmuş kıssalar Allah'tan başkasının bilemeyeceği gayb haberlerindedir.¹⁶⁰ Aslında Kur'an'ın haber verdiği olaylara inanmak için bu tarz haberlere ihtiyaç olmamakla beraber, konuya insanı tatmin eden bir unsur olması gözüyle de bakılabilir.

¹⁵³ Hafızuddin Ebu'l-Berekat Abdullah İbni Ahmed, En-Nesefi, *Medarikü't-Tenzil ve Hakaiku't-Te'vil*, çev. Harun Ünal, Ravza Yay., İstanbul, 2007, V, 424

¹⁵⁴ Şura, 42/52

¹⁵⁵ Beydavi, a.g.e., 585

¹⁵⁶ Sabuni, a.g.e., 141

¹⁵⁷ Yazır, a.g.e., 31

¹⁵⁸ Kutup, a.g.e., 361

¹⁵⁹ Polater, Kadir, "Kur'an ve Kitab-ı Mukaddes'e Göre Hz. Yusuf", *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 3, 2007, 14

¹⁶⁰ İdris, Şengül, "Kur'an Kıssalarının Tarihi Değeri", *Kur'an Kıssalarının Anlam ve Değeri: IV. Kur'an Haftası Kur'an Sempozyumu*, Fecr Yay., Ankara, 1998, 179

Peygamberimizin bu bilgileri ehl-i kitaptan almasının mümkün olmadığını daha önce açıklamıştık. Yalnız konuyla ilgili olarak Kur'an'ı methedip onun başka kitapların yerini tuttuğunu gösteren ve İmam Ahmed'in rivayet ettiği şu hadisi zikretmek münasip olacaktır: Hz. Ömer, Hz. Peygamber'e (s.a.v) bir Yahudi'den ele geçirdiği bir kitap getirip O'na okudu. Hz. Peygamber de buna kızarak, 'Ey Hattab'ın oğlu, şaşırıyor musunuz? Ruhumu elinde tutan Allah'a yemin ederim ki ben size bembeyaz, tertemiz bir şey getirdim... Ruhumu elinde tutan Allah'a yemin ederim ki eğer Musa hayatta olsa idi bana tabi olmaktan başka bir şey yapmazdı'¹⁶¹ diye buyurmuştur.

Bu hususta Mevdudi şöyle der: 'Kitab-ı Mukaddes ve Talmud ile Kur'an'ın kıssalar üslubu incelendiğinde görülecektir ki, Kur'an'ın o haberleri sunma tarzı, Hz. Peygamber'in, Yahudilerden işittiği şekliyle aktardığını iddia etmek için kimseye açık kapı bırakmayacak şekildedir.¹⁶² Çünkü Kur'an kıssalar üslubunun gereği maksadına uygun olarak bazı durumlarda ilave olaylardan bahsetmekte, bazı durumlarda da bir takım olayları atlamaktadır.

Yusuf suresinin 3. ayeti anlatılanların, Rabbimiz'den bir lütuf ve ikram olmak üzere gayb haberlerinden olup, vahiy yolu ile geldiğinin gerekçesidir.¹⁶³ Çünkü bir önceki konuda belirttiğimiz gibi Yahudi bilginleri Peygamberimizi imtihana çekip güya zor durumda bırakmak için bazı sualler sormuşlardı¹⁶⁴ da Allah bu kıssayı Hz. Peygamber'e (s.a.v) bildirerek onlara cevap vermiştir. Hatta Hz. Peygamber de, kardeşlerinin isimlerine varana dek onlara bildirmiştir.¹⁶⁵ Bu derece mükemmel ve kusursuz anlatım karşısında inkârcılar şok olmuş ve bu konuda Resulullah (s.a.v)'ın aleyhinde söz edememişlerdir. Böylelikle Hz. Peygamber'in nübüvveti bir kez daha güneş gibi parlamıştır.

Nitekim surenin sonundaki ayetler de aynı gerçeğe işaret etmektedir: "İşte bu kıssa gayb haberlerindedir. Bunları sana biz vahy ediyoruz. Onlar kararlarını verip tuzaklarını kurarken sen onların yanında değildin."¹⁶⁶ Yani biz bunları sana

¹⁶¹ İbni Kesir, a.g.e., 161

¹⁶² Mevdudi, a.g.e., 497

¹⁶³ Beydavi, a.g.e., 585; Mevdudi, a.g.e., 441

¹⁶⁴ Beydavi, a.g.e., 584

¹⁶⁵ Neseî, a.g.e., 424

¹⁶⁶ Yusuf, 12/102

vahyedyoruz ve bilgi indiriyoruz¹⁶⁷ ki peygamberlik davanda doğru olduğun ortaya çıksın.¹⁶⁸ Böylelikle suredeki bu ayetler Hz. Peygamber'e (s.a.v) gelenlerin vahiyden başka bir şey olmadığını, onun doğru sözlü bir peygamber olduğunu, vahyin ve peygamberliğin gerçek manasını, bu gerçeklerin hiçbir hayal ve efsaneyle alakası bulunmadığını da yine bu ayetler beşeriyete açıklamış ve cihana ilan etmiştir.

2.2.2. Hz. Peygamber'in (s.a.v) Teselli Edilmesi

Her kıssa indiği dönemin özellikleri ile uyum içindedir. Yani her bir kıssa indirildiği dönemin bir olayına işaret etmekte ve o olayla ilgili mesajlar içermektedir. Sıkıntı ve çilerin sonunda başarıya ulaştırılan Hz. Yusuf'un hayatı Hz. Peygamber ve sahabeleri teselli edecek mesajlar içermektedir.

Hz. Yusuf, kardeşleri tarafından kuyuya atılıp ölüme terk edilmiştir. Fakat o Allah'ın takdiriyle bir kervan tarafından kuyudan kurtarılmıştır. Zindana atılmış fakat suçsuz olduğu anlaşılmış ve zindandan çıkmıştır. En nihayetinde Mısır yönetiminde söz sahibi olmuştur. Mekke müşrikleri de kendi içlerinden çıkan Peygamberi tam da bu surenin indiği dönemde öldürme planları kurmuşlardı. Bu cihetten Hz. Yusuf (a.s) kıssasının Hz. Peygamber'in Mekke'deki söz konusu durumuyla yakın bir münasebeti vardır.¹⁶⁹ Ayrıca Hz. Peygamber (s.a.v) ile ona inanan bir avuç müslümanın çektiği çilelerle Hz. Yusuf'un çektiği çileler birbirine çok benzemektedir. Bu yönüyle kıssa hem mü'minlere hem de müşriklere ince mesajlar içermektedir.

Ayrıca burada bir peygamber'in başından geçenler diğer bir peygambere anlatılıyor. Her iki peygamberin de kötü şartlarda vatanlarından uzaklaştırılmaları ve sonra istikrarlı, hükümler bir hayata erişmeleri vardır.¹⁷⁰ Yani o da Yusuf (a.s) gibi bu tuzaklardan kurtulacak başka bölgeye gidecek ve Allah'ın izniyle devlet başkanı olacaktır.¹⁷¹ Dolayısıyla Kur'an bu sureyi zikretmekle Kureyşliler'e aynı zamanda şunu da hatırlatıyor: Siz Resulullah'ı (s.a.v) öldürmek istiyorsunuz ama o da Yusuf gibi kurtulacak ve zafer onun olacaktır. Ama Kureyş müşrikleri bu gerçeği anlayamadılar, ta ki Mekke fethedilinceye kadar.

¹⁶⁷ İbni Kesir, a.g.e., 226; Beydavi a.g.e., II, 55; Kutub, a.g.e., 483

¹⁶⁸ Sabuni, a.g.e., 193

¹⁶⁹ Mevdudi, a.g.e, 434

¹⁷⁰ Kutub, *Fi Zilal*, 345

¹⁷¹ Said, Şimşek, *Hayat Kaynağı Kur'an Tefsiri*, Beyan Yay., İstanbul, 2012, III, 7

Bir başka açıdan kıssada Hz. Peygamber'e (s.a.v) şöyle bir ima olduğu da görülür: Hz. Yusuf'u kuyudan çıkarıp ticaret malı olarak saklayanların durumu surede şu şekilde haber verilmektedir. "Allah onların yaptıklarını pekiyi bilendir. Onu düşük bir fiyata, birkaç dirheme sattılar. Onda rağbetsiz idiler."¹⁷² Adeta Hz. Peygamber'e şu mesaj verilmektedir. Ben kavminin sana eziyet ettiğini biliyorum, bunu durdurmaya da kadirim, ancak onlara mühlet veriyorum. Sonuç senin olacaktır. Sen onlara hâkim olacaksın. Nitekim sonucu Yusuf'un lehine yaptım ve onu kardeşlerine hâkim kıldım.¹⁷³ O sıkıntılı yıllarda bu mesajlar elbette Hz. Peygamber'in gönlüne su serpmiştir.

Ayrıca yüce Allah, surenin sonlarında, insanların imana gelmesi için ne kadar büyük arzu duysa ve elçilik görevi karşılığında onlardan herhangi bir ücret istemese de, insanların çoğunun inanmayacağını Hz. Peygamber'e (s.a.v) hatırlatarak, bu vesileyle şu gerçeği de tavsiye etmektedir. "Sen çok arzulu olsan da, insanların çoğu iman edecek değildir. Hâlbuki sen onlardan buna karşı bir ücret istemiyorsun. O, âlemler için ancak bir öğüttür."¹⁷⁴ Bununla beraber ayette Hz. Peygamber (s.a.v)'in müşriklerin iman etmelerine muhtaç olmadığı ve onlardan buna karşılık ücret istemediği halde, müşriklerin iman etmemelerinin hayret verici olduğu da ifade edilmektedir.¹⁷⁵ Dolayısıyla bu ayetler, Allah'ın hakiki dinine bir türlü bağlanmayan insanların içyüzünü en belirgin bir şekilde göstermektedir.

Bazı rivayetlerde Mekkeli müşrikler ile Yahudilerin suali üzerine, olayın tüm yönlerini kapsayacak tarzda bu surenin nazil olduğu zikredilmiştir. Hz. Peygamber de surenin ayrıntılı olarak anlatılmasının onların iman etmelerine vesile olabileceğini ummuştur. Ancak yukarıda belirttiğimiz Yusuf suresinin 103. ve 104. ayet-i kerimeleri ile Allahu Teâlâ, Hz. Peygamber (s.a.v)'i uyarmıştır.¹⁷⁶ Hidayet ancak Allah'ın elinde olduğu için Hz. Peygamber'in görevinin yalnızca duyurmak ve ikaz etmek olduğu vurgulanmıştır.

2.3. Kıssanın İlmî Yönden Değerlendirilmesi

¹⁷² Yusuf, 12/19-20

¹⁷³ İbni Kesir, a.g.e, 173

¹⁷⁴ Yusuf, 12/103-104

¹⁷⁵ Kutub, a.g.e, 485

¹⁷⁶ Ali, Arslan, *Büyük Kur'an Tefsiri*, Arslan Yay., İstanbul, tsz, VIII, 475

2.3.1. Yeryüzünü İmar Etme

Yusuf suresinde tarım ve ziraat ile ilgili Hz. Yusuf'un yaptığı önemli icraatlardan da söz edilmektedir. O, dönemin Mısır hükümdarının gördüğü rüyayı,¹⁷⁷ yedi yıl bolluk, yedi yıl da kıtlık olacağı şeklinde tabir etmiş ve gelecek kıtlık yıllarına karşılık aldığı ürün depolaması tedbiri ile günümüzdeki zahire ambarlarının ve hububat silolarının ilk örneğini vermiş olmaktadır.¹⁷⁸ Bu faaliyetin gerçekleşmesini sağlayan olay ve aldığı tedbir kıssada şöyle anlatılır:

Hz. Yusuf hükümdara şu tavsiyede bulunur: Yedi yıl boyunca her zaman yaptığımız gibi ürün ekin. Bu gördüğün yedi besili ineğin ta'biridir. Elde ettiğiniz hasadı başaklarında bırakın. Yani harmanlamayın ki stok ettiğiniz ürün bozulmasın. Fakat birazını ihtiyacınız için harmanlayabilirsiniz. Yani tohumluk olanı ayırdıktan sonra yiyecek fazlası olan ürünü depolamak üzere başağında bırakmalarını söyler. Bu bereketli yılların ardından kuraklık ve kıtlığın olduğu zorlu yedi sene gelecektir. Bu yıllarda kıtlık çok şiddetli olacaktır. Bu da, gördüğün yedi zayıf ineğin yorumudur. Bu yıllar önceki senelerde biriktirilen ürünü yiyip bitirecektir. Demek istiyor ki, bu yedi kıtlık senesinde önceki verimli yıllarda tohumluk ve ihtiyaç için stokladığınız ürünleri yersiniz. Bunun ardından bir dönem daha gelecek ki, o yılda üzerinize bol bol yağmur yağdırılacaktır. Bu yıllarda sebze meyvenin, hayvanların sütünün ve diğer ürünlerin bol ve bereketli olacağına da işaret etmiştir.

Ancak hükümdarın gördüğü rüyada yedi kıtlık senesinden sonra bereketli yılların geleceği ile ilgili herhangi bir işaret yoktur. Hz. Yusuf'un bunu rüyaya bakarak bildiği söylenemez. Muhtemelen bunu vahiy bilgisi ile bilmiş ve söylemiştir. Ya da bunu 'Allah'ın kullarına âdetinin, onları sıktıktan sonra rahatlatma üzerine olmasındandır'¹⁷⁹ gerçeğinden hareketle haber vermiştir. Veyahut bunu kendi bilgisi ve tecrübesi ile de söylemiştir.

Bu yıllarda Hz. Yusuf'un sosyal adaleti sağlamak için yaptığı mühim tedbirler göze çarpmaktadır. Bu faaliyetleri yaparken sosyal güvenlik sisteminin temeli sayılabilecek önemli bir icraatte de bulunmuştur.

¹⁷⁷ Yusuf, 12/43

¹⁷⁸ Güneş, a.g.e., 93

¹⁷⁹ Beydavi, a.g.e., III, 27

Günümüzde evrensel bir ilkeye dönüşen ve çağdaş uygarlığın simgesi olan sosyal güvenlik kavramı, temelde, bireyin karşılaşacağı ve yaşamı için tehlike oluşturan olaylara karşı bir güvence arayışının ürünüdür. Tarihin her döneminde insanlar, farklı biçimde sosyal güvenlik önlemlerini bulmuş ve kabul etmişlerdir. Önceleri kişisel, sonra karşılıklı yardım temeline dayanan bu sosyal güvenlik kurumlarının, çağdaş sosyal güvenlik sistemlerinin çekirdeğini oluşturdukları kabul edilmektedir.¹⁸⁰

Bilinen en eski sosyal güvenlik sistemi örneğini Eski Mısır'da Hz. Yusuf (a.s.)'ın organize ettiği rivayet edilmektedir. Yusuf (a.s.)'ın yedi bolluk yılında çok geniş stoklar yaptığı ve izleyen yedi kıtlık yılında bunların dağıtımını yaptığı; böylece tasarrufla harcama arasında etkili bir denge kurarak, yaşam standartlarında olası derin değişimleri önlediği belirtilmektedir. Daha sonraları Eski Roma, Yunan ve Mısır'da İ.Ö. 2000 yıllarında yoksul ve muhtaçlara yardım eden kurumların varlığından söz edilmektedir.¹⁸¹

Peygamber hayatlarına baktığımızda, Hz. Âdem ziraatçılıkta, Hz. Nuh gemicilikte, Hz. İbrahim'in Kâbe'yi yapmasıyla inşaat ustalığında, Hz. Davut demircilik ve savaş zırhlarını yapmada, Hz. Musa da mazlumları Firavun'un zulmünden kurtarmada bir öncüydü. Hz. Yusuf ise, Mısır ve çevresinde baş gösteren ve yedi yıl süren kuraklık ve kıtlık döneminde gerekli tedbirleri zamanında aldı. Kıtlık yıllarında çevre ülkelerden gelen zor durumdaki insanlara da buğday verdi. İşte Hz. Yusuf (a.s) da bu yönüyle Mısır ve çevresini kıtlıktan kurtaran bir iktisatçıdır.

Sonuç olarak, peygamberler iki cihan mutluluğunu sağlayan ilkelerle gönderildiklerinden hem dünya hem de ahiret konusunda rehberdirler. Bizlere düşen de onları rehber edinerek insanlığın hayat kalitesini arttıracak yeni meslekler ve icatlar yapmak için çalışmaktır.

2.3.2. İlmî Gelişmelere Olan Katkısı

Kıssada geçen, Hz. Yakub'un uzak bir mesafeden Yusuf'un gömleğinin kokusunu alması bir mucizedir ve bu olay bazı ilmî gelişmelere ilham olacak cinstendir.

¹⁸⁰ Cemal Hüseyin, Güvercin, "Sosyal Güvenlik Kavramı ve Türkiye'de Sosyal Güvenliğin Tarihçesi", *Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Mecmuası*, 57, 2004, 90

¹⁸¹ J. Henry, Richardson, İktisadi ve Mali Yönleriyle Sosyal Güvenlik, (Faruk, Beşer, *İslam'da Sosyal Güvenlik*, Nun Yay., İstanbul, 2016, 79'dan naklen)

Anlatıldığına göre Hz. Yakub oğlundan ayrılalı uzun yıllar olmuştu.¹⁸² Daha sonra kardeşleriyle Mısır'da buluşan Yusuf (a.s) onlara babasını sordu. Dediler ki: “Üzüntüden gözleri görmez oldu.” O zaman Yusuf (a.s) onlara gömleğini verdi ve şöyle dedi: “Şu benim gömleğimi götürün de onu babamın yüzüne koyun, o zaman görür hale gelir ve bütün ailenizi de bana getirin.”¹⁸³ Çünkü kendilerinin bir araya gelmesi zaman alacağından, O böyle yapmakla hayatta olduğunu müjdelemek ve bununla babasını sevindirmek istedi.¹⁸⁴

Kafile, Mısır'dan Şam bölgesine doğru yola çıkınca Yakup (a.s) yakınlarına dedi ki “Muhakkak ben gerçekten Yusuf'un kokusunu duyuyorum; eğer bunak olduğumu söylemezseniz.”¹⁸⁵ İbni Abbas'tan gelen rivayette; bir rüzgâr esip Yusuf'un gömleğinin kokusunu Yakup (a.s)'a götürdü. Hâlbuki aralarında sekiz günlük mesafe vardı.¹⁸⁶ Bazı rivayetlerde de aralarındaki mesafe on günlüktü. Müfessir Kadı Beydavi ise aralarında seksen fersahlık(*) mesafe olduğunu söyler.¹⁸⁷

Rivayetler farklı da olsa Hz. Yakup (a.s) ile Hz. Yusuf (a.s) arasındaki mesafenin çok olduğu açıktır. Özellikle de bu kadar uzak bir mesafeden Hz. Yusuf'un gömleğinin kokusunun babasına gidemeyeceği kesin ve nettir. O zaman burada şu hususa eğilmek lazımdır. Seksen fersahlık veya sekiz günlük mesafeden bu kokuyu taşıyan araç ne idi? Ve bunu duyan algılama gücü ne idi; nasıl bir güçtü? Bilinen hava akımlarının buna yetmeyeceği ortadadır. İki arasındaki uzaklığa bakıldığında kafile Mısır'dan ayrılır ayrılmaz Hz. Yakup'un duyduğu bu kokunun esintisinin en azından şimşek hızında olması gerekirdi. Çünkü ayetteki ifadeden kafilenin Mısır'dan ayrılır ayrılmaz kokunun Hz. Yakub'a ulaştığı anlaşılıyor. Elbette Yakup (a.s)'a bu kadar uzak bir mesafeden o hoş kokunun ulaşması harikulade bir şeydir. Dolayısıyla bu mucize demektir.¹⁸⁸

¹⁸² İbni Kesir'de geçen bir rivayette aradan 80 yıl geçmişti, a.g.e, 217

¹⁸³ Yusuf, 12/93

¹⁸⁴ Sabuni, a.g.e, 185

¹⁸⁵ Yusuf: 12/93-94

¹⁸⁶ İbni Kesir, a.g.e, 217

(*) Fersah, eski zamanlarda daha çok denizcilikte Türkler tarafından kullanılan bir ölçü birimi olup 12000 adıma ya da yaklaşık bir saatlik mesafeye tekabül eder. Dolayısıyla Hz. Yakup ile Hz. Yusuf arasındaki mesafe yaklaşık olarak 454,8 km'ye denk gelmektedir.

¹⁸⁷ Beydavi, a.g.e., III, 51

¹⁸⁸ Yazır, a.g.e., 95; Sırrı Paşa, a.g.e., 301

Kokunun Hz. Yakup tarafından, Hz. Yusuf'a ait olduğunun kestirilebilmesi de, doğrudan doğruya ilahi tasarrufu gösteren harikalardandır. Ayrıca Yüce Allah'ın sevdiği kuluna bir ikramdır.¹⁸⁹ Gerek bu bakımlardan, gerek Hz. Yakub ile Hz. Yusuf'un peygamber olmaları bakımından olay çok yönlü bir mucizedir.¹⁹⁰ Veyahut bu olay her ne kadar Hz. Yakub'un mucizesi de olsa Hz. Yusuf'a da ait bir mucizedir denilebilir.

Ancak olayın bütünüyle tabiat kanunlarının üstünde bir mucize olması, bununla ilgili birtakım tabiat kanunlarının mevcut olmasına engel değildir. Örneğin Hz. Süleyman'ın rüzgâra binmesi ve Hz. İsa'nın kuş yapıp uçurması olaylarından ilham alarak, uçma ile ilgili bir takım ilkeler çıkarmak ve uçaklar yapmak mucize olmayan bir buluştur.

Hz. Yakub (a.s)'ın mucize olarak uzun bir mesafeden Hz. Yusuf (a.s)'ın kokusunu alması, ses ve görüntünün nakli gibi, kokuların da nakledilebileceğine işaret olabilir.¹⁹¹ Yani yakın bir gelecekte televizyon, bilgisayar ve telefonlardan seyrettiğimiz görüntülerdeki bir çiçek bahçesinin veya pişirilen bir yemeğin kokusunu algılamamız mümkün olabilecektir.

Bunun için bir araştırmaya daha ihtiyaç vardır ki, o da atomlardaki kokunun tıpkı ısı ve ışık gibi yayılma kabiliyetine sahip bir kuvvet olduğunu bulmaktır. Gerçekten de kokunun, mesela bir gül suyu atomlarının kendilerinden ziyade onlardaki bir kuvvet ve özellik olması ve ince bir titreşimle yayılıyor şeklinde ele alınması daha akla yatkın ve koku alma duyularımızdaki bedahete daha uygun düşmektedir. O halde meseleyi kimya ve atom fiziği sahasında izleyerek ses naklinden daha ince bir kanun ile koku kuvvetinin ve hareketinin yakalanması ve nakledilmesi de elektrik akımından yararlanarak mümkün olabileceği sonucuna varabileceğiz demektir.¹⁹² Burada önemli olan husus, bundan istifade ederek bu konuda çalışma ve gayret azmini bileyip bilimsel çalışmaları arttırmaktır.

Peygamberlerin gösterdikleri bazı mucizelere benzer olayların günümüzde ilerleyen bilim ve teknoloji sayesinde gerçekleştiklerini de dikkate alarak, henüz

¹⁸⁹ Şimşek, *Hayat Kaynağı Kur'an-ı Kerim Tefsiri*, 47

¹⁹⁰ Yazır, a.g.e., 95

¹⁹¹ Çetin, a.g.m., 193

¹⁹² Yazır, a.g.e., 94

gerçekleşmeyenlerin ise gelecekte gerçekleşebilecekleri söylenebilir.¹⁹³ Benzerleri gerçekleşen mucizelere önceki konularda örnekler verilmişti. Benzerleri henüz tam anlamıyla gerçekleşmemiş mucizelere de örnek, göz açıp kapayıncaya kadar Belkıs'ın tahtını Hz. Süleyman'ın huzuruna getirmesi hususu zikredilebilir. Bu olayda, ses ve görüntünün nakli gibi cisimlerin de naklinin mümkün olacağına işaretler vardır.¹⁹⁴ Bilim dünyasında bu alanda bazı çalışmaların yapıldığı bilinmektedir.

Benzeri gerçekleşmemiş mucizeye bir diğer örnek de sözkonusu Hz. Yusuf (a.s) kıssasındaki kokunun bir anda uzak mesafelere gitmesi olayıdır. Bu konuda da bazı bilimsel araştırmaların yapıldığı bilinmektedir. Nitekim Prof. Dr. Paul Keller ve ekibinin, 'uzaktan koku alma' konusuyla ilgili yaptıkları ön çalışmaların başarıyla sonuçlanması¹⁹⁵ insanlığın bu alanda da önemli buluşlar gerçekleştirebileceğine dair ipuçları vermektedir.

Kıssada Hz. Yusuf'a ve hüznünün en ileri derecesinde olup ağlamaktan gözlerinin görmez olduğu¹⁹⁶ bir durumdayken Hz. Yakub'a böyle bir ikram yapıldığı anlatılıyor. Böylece insanoğlunun aklını kullanıp çalışması halinde kokunun nakliyle ilgili birçok özelliği bulup istifade edebileceğine işaret ediliyor.

Kur'an bin dört yüz sene öncesinden, geleceğin karanlıklarında gizli ve gaybî olan, insanlığın aşacağı merhaleleri görmüş, gördüğümüzden ve göreceğimizden daha güzel bir şekilde göstermiştir. Ancak medeniyet harikaları hakkında sadece anlamlı bir ima, hafif bir işaret ile yetinmiştir.¹⁹⁷ Gerisini bulup yapmak ve o yolda ilerlemek de insana düşen görevdir.

Bu hususta Tahsin Görgün şöyle der: "İslam ilim geleneği ihya edilecekse veya Müslümanlar ilim ve düşünce alanında dirileceklerse (tekrar vücut bulacaklarsa) bunun en önemli esaslarından birisini, Kur'an kıssalarının mahiyetlerinin keşfi ile bundan hareketle oluşturulacak bize has ilim anlayışları (kavrayış ve davranışın genel geçer

¹⁹³ Nursi, a.g.e., 170

¹⁹⁴ Selahattin, Sönmezsoy, "İletişim Açısından Kur'an Kıssaları", *Kur'an Kıssalarının Anlam ve Değeri: IV. Kur'an Haftası Kur'an Sempozyumu*, Fecr Yay., Ank., 1998, 109

¹⁹⁵ Paul E. Keller, "Koku Nakli Mucizesi", *Zafer İlim Araştırma Dergisi*, 257, 1998, 4 (Güneş, a.g.e' den naklen, 136)

¹⁹⁶ İbni Kesir, a.g.e., 216

¹⁹⁷ Nursî, a.g.e., 172

usulleri) teşkil edecektir. Bu hususta ‘bilginin İslamileştirilmesi’ veya ‘teknoloji transferi’ ve benzeri ‘nakil amaçlı ideolojilerin’ bir aldatmacadan ibaret olduğu kendiliğinden anlaşılır şeylerdir.”¹⁹⁸

Kur’an, kıyamete kadar hükmü devam edecek olan ilahi bir mesaj olduğuna göre, bugün maddi ilimlerle tam olarak izah edilemeyen bazı Kur’anî ve özellikle kıssalarla ilgili haberler, gelecekte ilmin inkişafı ile daha iyi anlaşılabilmesi kuvvetle muhtemel bir gerçektir. Zaten Kur’an bu tip araştırma ve keşiflere özellikle tarihi izlerden ibret almaya teşvik etmekte, insanlığa ilmin en ileri noktalarını hedef göstermektedir.¹⁹⁹ Bize düşen de onun saçtığı kıvılcımlardan hareketle insanlığın faydasına olacak yeni keşifler için çabalamaktır.

Sonuç olarak diyebiliriz ki, kıssalarda anlatılan peygamber mucizelerinden bahseden ayetler işari olarak, insanları bilimsel çalışmalar yapmaya teşvik etmektedir. Bu ayetler insanlığa; yapacakları çalışmalarla Hz. İsa’nın ölümleri dirilttiği gibi; tıp ilminin kat edeceği aşamalarla çaresiz görünen hastalıkların dahi tedavisinin bulunabileceğine, Hz. Süleyman’ın kuşlarla konuştuğu gibi; insanların da ilim vasıtasıyla hayvanların dilini anlayabileceğine, Hz. İbrahim’in ateşte yanmadığı gibi; ateşte yanmayan elbiseler üretilebileceğine, Hz. Musa’nın asasıyla taşa vurup su çıkarttığı gibi; insanların da sondajı bulup kullanabileceğine ve yeraltından madenleri çıkarabileceğine ilhamda bulunmakta ve bu konularda çalışma yapmaya yönlendirmektedir.

2.3.3. Hz. Yusuf ve Devlet İdaresi

Konuya başlamadan evvel Hz. Yusuf dönemindeki Mısır yönetimi hakkında anlatılan bazı rivayetlere kısaca göz atmakta fayda vardır: O zamanlar Mısır’da hâkim olan millet Amalikalılar’dı. Mısır tarihinde bunlara Hiksoslar yani çoban krallar denilmekteydi. Bunlar Güney Arabistan taraflarından gelmiş ve Kıptî asıllı olan Firavunları yenerek ülkenin yönetimini ele geçirmişlerdi. Hükümdarlarına Melik denilmekteydi. Kaynaklarda, bunların Arap kökenli²⁰⁰ olduklarından bahsedilir.

¹⁹⁸ Görgün, a.g.e., 40

¹⁹⁹ Şengül, *IV. Kur’an Sempozyumu*, 179

²⁰⁰ Yazır, a.g.e., 57

Hiksoslar Mısırda yaklaşık olarak 400 yıl ülke yönetiminde kaldıktan sonra hüküm tekrar Kıptilere geçmiş ve hükümdarlarına da Firavun denmeye başlanmıştı. O devirde Memphis Mısır'ın başkentiydi. Bu kente ait kalıntılara Kahire'nin güneyinde 14 mil mesafedeki Nil kıyısında rastlanmaktadır.²⁰¹ Bu da Kur'an kıssalarının tarihi gerçekliğine işaret eden bir başka husustur.

Yusuf (a.s) dönemindeki Melik'in adı Velid bin Reyyan'dı.²⁰² Mücahid'den gelen bir rivayette Hz. Yusuf'un dönemindeki bu hükümdar Hz. Yusuf'un peygamberliğini kabul edip müslüman olmuştu.²⁰³ İhtimal ki, Arabistan Yarımadası taraflarından gelip Mısır'ı istila ettikten sonra ülkede M.Ö. 1700-1580 tarihleri arasında hüküm süren Hiksoslar hükümdarlarından biriydi.²⁰⁴

Şimdi Hz. Yusuf (a.s)'ın idareyi devraldığı ülkede nasıl bir medeniyet inşa ettiğini ele almaya çalışacağız. Hz. Yusuf (a.s) hapisteyken, dönemin Mısır hükümdarı, kimsenin ta'birini yapamadığı bir rüya görür.²⁰⁵ O da rüyanın tabirini yapıp, buna karşılık alınması gereken tedbirleri sıralar. Hükümdar Hz. Yusuf'un tedbirini beğenip bu işi kimin üsteleneceğini sorunca Hz. Yusuf burada kendini ön plana çıkararak, 'beni bu arzın hazineleri üzerine tayin et' der. Yani, bütün bu Mısır diyarının hazinelerinin yönetimini, gelir ve giderinin yetkisini bana ver,²⁰⁶ der. Böylelikle Hz. Yusuf, kuraklık ve kıtlık yıllarında oluşacak olan ekonomik dengeyi kurabilmek için ekonomi idaresinin kendisine devredilmesini talep eder ve konuşmasına şunu da ekler: "Doğrusu ben koruyucuyum, uzman ve bilgili biriyim."²⁰⁷ O bu işi kendisinden daha iyi yapabilecek birini görmediğinden dolayı böyle söyler.

"Böylece Yusuf'a orada dilediği gibi hareket etmek üzere ülke içinde yetki verdik"²⁰⁸ ayetinde belirtildiği üzere yönetim artık Hz. Yusuf'a geçti. O'nun üstün şahsiyetini, erdemli ve bilge kişiliğini gören hükümdar, yönetim kademesi ve bütün Mısır halkı bu işin ancak Hz. Yusuf'un eliyle yapılabileceğine inanmışlardı. Gerçekten

²⁰¹ Mevdudi, a.g.e., 438

²⁰² İbni Kesir, a.g.e., 198

²⁰³ Beydavi, a.g.e., III, 31

²⁰⁴ Yazır, a.g.e., 57; Hamidullah, a.g.e., I, 546

²⁰⁵ Yusuf, 12/43-44

²⁰⁶ Yazır, a.g.e., 58

²⁰⁷ Yusuf, 12/55

²⁰⁸ Yusuf, 12/56

de Hz. Yusuf, maliye ve iktisat ilmini iyi bilen, dürüst ve hesabı sağlam biriydi.²⁰⁹ Bundandır ki Hz. Yusuf isteğini belirtince kabul ettiler ve tüm yönetimi ona devrettiler. (Muhtemelen Hz. Yusuf'a bir tür maliye, ziraat ya da iktisat bakanlığı veya her üçünü de içine alan icracı bir bakanlık belki de, bugünkü bazı parlamenter sistemlerde görülen başbakanlık görevi verdiler).

Hz. Yusuf'un devlet yönetiminde tek başına söz sahibi olduğuna, Kur'an'da bu açıklamadan sonra artık Mısır hükümdarından hiç bahsedilmemesi delil olarak getirilir. Artık hükümdar ve vezirler Hz. Yusuf'un gölgesinde kaybolup gitmişlerdir.²¹⁰ Ancak görevin ne zaman Hz. Yusuf'a verildiği konusunda farklı rivayetler vardır. Bazı kaynaklarda, Hz. Yusuf'un görev talebinde bulunması caiz olmayan bir davranış olduğu için Cenab-ı Hak onun bu isteğinin yerine gelmesini geciktirdiğinden bahsedilmiştir. Bundan dolayı bir sene sonra Hz. Yusuf'a bu görevin tevdi edildiği rivayet edilmiştir.²¹¹ Fakat rivayetlerdeki bilgiler farklılık arz ettiğinden bu hususta bir kesinlik yoktur.

Ayetlerden de anlaşıldığına göre, adaleti ve görevin gerektirdiği hususları layıkıyla yerine getirebileceğine inanan bir kimsenin valilik ve yöneticilik talebinde bulunması kendi kabiliyetini açığa vurması caizdir.²¹² Çünkü Hz. Yusuf (a.s) hükümdarın zulmünü adaletiyle gidermek, ortadan kaldırmak için böyle bir vazife isteğinde bulunmuştur.²¹³ Bu da liyakatsiz olanların işbaşına gelmesine ve yanlış atamaların yapılmasına engel olmak içindir. Hem de Hz. Yusuf bunu bir fırsat bilip büyük hizmetler yapmak ve dinini Mısır'da rahat bir şekilde yaymak için bir araç olarak kullanmıştır.²¹⁴ Yoksa bunu makam ve mevki elde etme gayesiyle istememiştir.

Hz. Yusuf işbaşına gelince, rüyanın tabirine uygun olarak yedi yıl süren bolluk senelerinde, ziraatı arttırmak ve gelirleri çoğaltmak için çalıştı.²¹⁵ Ülkenin birçok yerine buğday siloları inşa ederek ihtiyaç fazlası ürünü muazzam bir şekilde depoladı. Sonunda kıtlık yılları geldi. Bu hal Mısır'ı, Şam'ı ve çevrelerini etkisi altına aldı.²¹⁶ Hz. Yusuf

²⁰⁹ Kutub, a.g.e., 298; Hamidullah, a.g.e., 910

²¹⁰ Kutub, *Fi Zilal*, 447

²¹¹ Kurtubi, a.g.e., 321; Razi, a.g.e., 268

²¹² Ebu'l-Hasan Habib, El-Maverdi, *El-Ahkamu's-Sultaniye*, Ufuk Yay., Ankara, 2016, 153; Beydavi, a.g.e., 31; Yazır, a.g.e, 58

²¹³ El-Maverdi, a.g.e., 153

²¹⁴ Kutub, *Fi Zilal*, 339

²¹⁵ Hamidullah, a.g.e., 547

²¹⁶ Beydavi, a.g.e., 32

zekâsı ve ileri görüşlülüğüyle devlet ambarlarında depoladığı bu hububattan ihtiyaçları oranında halka dağıtmaya başladı. Haliyle Mısır halkı bu durumdan memnundu. Çünkü israf yoktu, buğday adaletle taksim ediliyor ve geleceğe hazırlık planlı ve mükemmel bir şekilde yapılmıştı.

Hız. Yusuf dengeli harcama yöntemiyle ayrıca hazineye gelir de sağlıyordu. Bu uygulamalarından da anlaşıldığına göre; devlet idarecisi planlı ve ileri görüşlü olmalıdır. Ülkenin ileride karşılaşılabileceği tehlike ve sıkıntıları hesaplayarak ona göre önceden tedbir alabilmelidir.

Ayrıca ülke kaynakları verimli ve tasarruflu bir şekilde kullanılmalı, israf ve aşırı harcamalardan kaçınılmalıdır. Devlet idarecilerinin israftan kaçması ve vatandaşları da bu konuda bilinçlendirmeleri, böylelikle kriz dönemlerine hazırlıklı olmaları çok önemlidir. Aksi halde bollukta ülke kaynaklarının değerini bilmeyen idarecilere, halklara bunun faturası çok ağır olur ve kriz dönemlerinde başka milletlere el açmak zorunda kalırlar.²¹⁷ Gerçekten de günümüzde bunun canlı birçok örneklerine şahit oluyoruz. Borç batağındaki ülkelerin başka devletlerin ve kurumların yardımına muhtaç duruma düşmeleri bunun misallerindedir.

Dolayısıyla iktisat ilkelerine gerektiği şekilde uyulmalı ki ihtiyaç sahibi diğer insanlara da ihtiyaç anında imkân sağlanabilmelidir. Çünkü iktisat ilkelerine uymak sadece fert hayatına değil, devlet hayatına da yöneliktir.²¹⁸ Nitekim bu çetin yıllarda Hz. Yusuf yönetimindeki Mısır; Filistin, Şam ve diğer çevre ülkelere buğday ihraç edecek hale gelmişti.²¹⁹ Böylelikle O, sadece Mısır'ınkini değil bu çetin yıllarda, ahâlisinin akın akın gelip ekmek ve hayat taşıdığı çevre ülkelerin ekonomisini de idare etmiştir.²²⁰ Bunun sonucunda Mısır hazinesi nakit para ile dolmuştur.²²¹ Bu da mükemmel bir hesaplama ile yapılan ekonomik bir hazırlığın sonucudur.

Devletlerin temelinde adalet ilkesi olmazsa olmazlardandır. Hz. Peygamber'in (s.a.v) döneminde yaşanan bir olay bu durumun ne kadar önemli olduğunu göstermesi bakımından dikkat çekicidir. Önemli bir kabileye mensup kadınlardan biri hırsızlık

²¹⁷ Servet, Armağan, *Ana Hatlarıyla İslam Ekonomisi*, Timaş Yay., İstanbul, 1996, 149

²¹⁸ Armağan, a.g.e., 149

²¹⁹ Şimşek, *Hayat Kaynağı Kur'an Tefsiri*, 35

²²⁰ Kutub, a.g.e., 298

²²¹ Cevdet Paşa, a.g.e., 23

yapar. Bu durumda kadına had cezasının uygulanması gerekmektedir. Ancak bazı sahabeler aralarında görüşüp bu cezanın affedilmesi için Üsâme bin Zeyd’i Hz. Peygamber’e aracı olarak gönderirler. Bu teklif üzerine Hz. Peygamber çok kızar ve hemen sahabeleri mescide toplayıp, onlara bir konuşma yaparak şunları söyler:

“Şüphesiz sizden önceki milletlerin mahvolmasının başlıca sebeplerinden birisi, soylu biri hırsızlık yaptığında onu (cezadan) affetmeleri, zayıf birisi hırsızlık yaptığında ise, ona ceza uygulamalarıdır. Vallahi! Şu hırsızlığı yapan Kızım Fatıma dahi olsa aynı cezayı ona da uygulardım.”²²² Devlet idarecisi makama, şahsa göre hareket edip adaleti yıkarsa bu konuda topluma da kötü örnek olur. Hz. Peygamber (s.a.v) bu sözünü devlet başkanının bu konudaki sorumluluğuna işaret etmektedir.

Ayrıca Hz. Peygamber (s.a.v) adil devlet başkanını, kıyamet günü Allah’ın kendilerine gölge ihsan edeceği kişiler arasında sayması²²³ da meselenin ne derece önemli olduğunu göstermektedir. Bir başka hadiste de Hz. Peygamber (s.a.v) adil ve zalim idarecinin durumu hakkında şöyle buyurmuştur: “Kıyamet günü Allah katında derecesi en iyi kul, âdil ve dost olan idarecidir. Kıyamet günü Allah nezdinde derecesi en kötü olan kimse de zalim ve davranışları kötü olan idarecidir.”²²⁴ Nimet külfete göre olduğundan idarecinin de duruma göre alacağı mükâfatı veya cezası büyüktür.

Hz. Yusuf’un idare ettiği devlet sisteminde adalet tam anlamıyla hâkim kılınmıştır. Onun idaresinde kimseye haksızlık ve zulüm olmamıştır. Çünkü o kıtlık yıllarında halka ihtiyacı olan buğdayı eksiksiz bir şekilde ölçerek vermiş aralarında ayrımcılık yapmamıştır. Rivayetlerde Hz. Yusuf’un kıtlık çekenlere senede bir defa birer deve yükü zahire verdiği, bundan eksik ve fazla vermediği belirtilmiştir.²²⁵ “Görmüyor musunuz? Görüyor, biliyorsunuz ki, muhakkak ben zahireyi tam ölçüyorum,”²²⁶ ayetinde de O’nun adaleti bu ifadelerle haber verilmiştir.

Söz konusu adaletli taksimi yaparken, insanların fazladan buğday alıp pahalıya satmalarını engellemek ve kıtlığın daha da büyümesinin önüne geçmek için mevcut

²²² Muhammed b. İsmail, el-Buhari, *Sahih-i Buhari*, Daru İhyai Turasi’l-Arabi, Beyrut, 2001, Hudud 12

²²³ Buhari, El-Cemaatü ve’l-İmamet 8

²²⁴ İbni Hacer, El-Askalanî, *Metâlibu’l-Âliye*, 2099, çev. H. İbrahim Kaçar & Adem Yerinde, Ocak Yay., İstanbul, 2006, III, 51

²²⁵ İbni Kesir, a.g.e. 200; Sırrı Paşa, a.g.e, 218; Kutub, *Fi Zilal*, 453

²²⁶ Yusuf, 12/59

nüfusa göre hububat verdiği belirtilmektedir.²²⁷ Hatta Hz. Yusuf'un kimin ne kadar zahire aldığı tespit etmek ve mükerrer haksız alımlara engel olmak için kişiye özel günümüzdeki uygulamalara benzer şahsi kayıt kartları oluşturduğu da rivayet edilmektedir.

Hz. Yusuf çocukluğundan, ta ülke yönetimine gelinceye dek birçok haksızlıklar yaşamış, o'na iftiralar atılmış, zindanlarda unutulmuştur. Bütün bunların onu daha da olgunlaştırarak, mazlumların hakkını koruma noktasında çok hassas bir duruma getirdiği açıktır. Bu da devlet idaresinde adaletin tesisi için önemli bir etken olmuştur.

Devlet idareciliğinde yöneticinin halkla bütünleşmesi, onların sorunlarıyla yakından ilgilenmesi önemli bir ilkedir. Halk ile yönetim arasında duvarlar örüldüğü an sıkıntılar, haksızlıklar ve hatta sosyal patlamalar baş gösterir. Hz. Yusuf'un da sürekli Mısır halkının içinde olduğu, onların durumlarıyla hemhal olduğu bilinmektedir. Kıtlık yıllarında Hz. Yusuf'un günde üç öğün yemediği, kendisi ve hükümdarın öğle vakti ancak bir defa yediği belirtilmektedir.²²⁸ Bu da onun milletin haliyle hemhal olduğunu göstermektedir.

Kendisi idareye geldiği vakit hükümdar ona kılıç, serir (üzerine oturlan yüksekçe taht) ve taç vermiştir. O da kılıç ve seriri kabul etmiş ancak tacı "Bu atalarımın giyeceklerinden değil" diye red etmiştir.²²⁹ Sonra devlet işlerini yürütmeye başlamış, adalet ve hakkaniyetten ayrılmamış, böylelikle yediden yetmişe herkes kendisini sevmiş, halkın adeta gözbebeği olmuş, ülke bütünüyle onun sözünden çıkmamıştır.²³⁰ Dolayısıyla şu bir gerçektir ki halk kendisiyle beraber olan idareciyi tarih boyunca unutmamış ve ona verilmesi gereken değeri her zaman göstermiştir.

Hz. Yusuf, öyle bir emniyet ve asayiş sağlayıp, o derece bir sevgi kazanmıştı ki ülkede çok büyük bir nüfuz ve iktidar elde etmişti. Böylelikle ülkeyi denetim ve kontrolüne almış, şehirler, kasabalar, köyler ve mezralar kısaca bütünüyle Mısır, adeta onun evinin bahçesi haline gelmişti. Dilediği yerde ikamet ediyor ve hiçbir anlaşmazlık çıkmadan işleri yürütüyordu. Böylelikle halka ve saray çalışanlarına istediği hazırlıkları

²²⁷ Cevdet Paşa, a.g.e., 23

²²⁸ İbni Kesir, a.g.e., 200

²²⁹ Neseî, a.g.e., 497

²³⁰ Yazır, a.g.e., 60

yaptırabiliyordu. Yoksa Hz. Yusuf kıtlık yılları için zahireyi depolayamazdı. Nitekim söz konusu hususlara şu ayetle işaret edilmiştir: “Ve işte biz böylece Yusuf’u o yerde temkin ettik. Neresinde isterse orada makam tutuyordu.”²³¹

Hz. Peygamber kendisiyle beraber henüz müslüman olmamış biriyle evine giderken, kendisini durdurup sıkıntısını anlatan yaşlı bir kadının uzun müddet derdini dinler. Evine varınca da içi lif dolu deri minderini yanındaki misafirine verip kendisi yere oturur. Onun bu davranışından ötürü misafiri ‘Vallahi bu bir kral değildir’ değerlendirmesini yapar ve müslüman olur.²³² Buradan anlaşılıyor ki devlet idarecisinin halktan biri gibi olması insanları kazanmada ve devlet işlerinin kolaylıkla yürütülmesinde çok etkilidir.

Dolayısıyla Hz. Yusuf da taç giyerek büyüklenmemiş, fildişi kulelerde oturup saraya kapanarak halk ile arasına mesafeler koymamıştır. O’nun bu meziyeti Hz. Yusuf (a.s)’ın halk nazarındaki itibarını daha çok arttırmıştır ve O’nu sarayların sultanı yaptığı gibi gönüllerin de sultanı yapmıştır.

Ayrıca Hz. Yusuf idaresinde dil, din, renk ayrımı yapmamıştır. Ülkesine gelen yabancılara misafirperverlik göstermiş ve onların istediklerini vermiştir. Şu ayette Hz. Yusuf’un söz konusu özelliğine işaret edilmiştir: “Ben konukseverlerin en hayırlısıyım.”²³³ Nitekim o kuraklık yıllarında Kuzey Arabistan, Ürdün, Suriye ve diğer çevre ülkelerden gelenlere hububat vermiş, onları zor durumda bırakmamıştır.

Bir devlet yöneticisi olarak Hz. Yusuf, ülke kaynaklarını çarçur etmemiş, yakınlarına peşkeş çekerek gereksiz harcama yapmamıştır. Bunu da şuradan anlıyoruz: Kıtlık, babası ve kardeşlerinin yaşadığı Ken’an ili havalisine de ulaşmıştı. Onlar Mısır hükümdarının ücret karşılığında gelenlere erzak verdiğini duymuşlardı.²³⁴ Kardeşleri yanına gelip de ondan zahire istediklerinde onlara da ölçerek vermiştir. “Görüyorsunuz ya, ben ölçeği tam ölçüyorum”²³⁵ ayeti buna işaret eder. “Sonra (Mısır’a gidip) onun huzuruna girince dediler ki: “Ey şanlı vezir! Biz ve çoluk çocuğumuz sıkıntı içindeyiz.

²³¹ Yusuf, 12/56

²³² Sarıçam, a.g.e., 270

²³³ Yusuf, 12/59

²³⁴ İbni Kesir, a.g.e., 200; Kutub, Fi Zilal, 449

²³⁵ Yusuf, 12/59

Pek az bir sermaye ile geldik. Sen bize yine ölçek ver.”²³⁶ Burada da ifade edildiği gibi O, yakın akrabamdır diye kardeşlerine bolca dağıtmamış, belli bir miktar vermiştir.

Bununla beraber babası, kardeşleri ve diğer tüm aile efradı Mısır’a gelip yerleştiğinde onlara yine ölçü ile vermiştir. Devletin imkânlarıyla gereksiz harcamalar yapılmamıştır.

İdareciliğin sorumluluğunun ağır olduğu hususunda Hz. Peygamber (s.a.v) şöyle buyurmuştur: “On kişi dahi olsa, idarecilik yapan herkes kıyamet günü (Allah’ın huzuruna) elleri boynuna bağlı olarak gelir. Sonra da, ya adaleti sayesinde kurtulur veya haksızlık etmiş olduğu için mahvolur”²³⁷ Çünkü insanları idare etmek ve bu mesleği dürüst ve namuslu bir şekilde yürütebilmek büyük ve ağır bir sorumluluktur.

Sonuç olarak şu söylenebilir: Hz. Yusuf; ileri görüşlü olması, liyakat ve ehliyet vasıflarına sahip işinde uzman, israftan kaçan ve yakınlarını kayırmayan, ahlaki yönden mükemmel meziyetleriyle uzun yıllar Mısır’ı idare etmiş ve harika bir medeniyet kurmuştur. Halkın ona olan sevgisinden dolayıdır ki Hz. Yusuf vefat edince herkes onun kendi bölgesine defnedilmesini istemiştir.²³⁸ Onun gibi gerçekten namuslu ve kabiliyetli bir insanın idaresi altında Mısır idaresi refaha ulaşmıştır.²³⁹ Evet, Kur’an daima taze ve daima mucizedir. Her asra hitab eder ve her asrın Kur’an’da alacağı hissesi ve dersi vardır. Kıssadaki bu devlet idarecisi portresi her asırdaki devlet yöneticilerine örnek ve rehberdir.

2.4. Hz. Yusuf Kıssanın Edebi Özellikleri

2.4.1. Kur’an’ın İ’cazı

Her peygambere, getirdikleri davalarının doğruluğunu muhataplarına ispat etmek için mucizeler verilmiştir. Hz. Peygamber (s.a.v)’e de birçok mucizeyle beraber, eşsiz bir mucize olarak Kur’an-ı Kerim verilmiştir.²⁴⁰ Kur’an, Hz. Peygamber (s.a.v)’in kıyamete kadar yaşayacak olan, inkârı mümkün olmayan, tarihi ve yaşayan en büyük

²³⁶ Yusuf, 12/88

²³⁷ Ahmed bin Hanbel, *El-Müsned*, II, 431

²³⁸ Beydavi, a.g.e., III, 55

²³⁹ Hamidullah, a.g.e., I, 546

²⁴⁰ Ankebut, 29/51

mucizesidir. Hz. Peygamber bu hususta şöyle buyurmuştur: “Hiçbir peygamber gönderilmemiştir ki, ona, insanların iman edeceği bir ayet verilmemiş olsun. Bana verilen de Allah’ın gönderdiği vahiydir. Onun için kıyamet günü ümmetimin sayıca diğerlerinden çok olmasını ümid ediyorum.”²⁴¹

Kur’an pek çok yönüyle mucizedir. Onun te’lifi, içindeki ilimler, toplumu ıslah siyaseti, gaybi haberleri, asırlar ihtiyarladıkça gençleşmesi, benzerinin meydana getirilemeyeşi,²⁴² sözü ne israf ne de kısma olmaksızın insanın tam ihtiyacına göre ayarlanmış olan beyanı²⁴³ gibi daha birçok yönü sayılabilir. Bu yönlerden biri de Kur’an’ın i’cazı, fesahat ve belağatidir.

Cenab-ı Hak ilahi hikmetinin ve sünnetullahın gereği, peygamberlerin nübüvvetlerini ispat etmek için gösterdikleri mucizeleri, insanların buldukları asrın durumuna ve onların en çok ilgi duydukları sahaya göre vermiştir.

Bundandır ki sihrin çok revaçta olduğu o dönemde Hz. Musa’ya sihirbazları sihirlerini alt eden; yere atınca yılanı dönüşerek ipten yapılmış olan küçük yılanları yutuveren ve ayrıca kendisiyle Kızıldeniz’e vurulduğu vakit denizi yaran asa ile göğsüne sokup çıkardığı zaman ışık saçan el gibi benzer mucizeler verilmiştir.²⁴⁴ Veya Hz. İsa döneminde tıp ilmi çok revaçtaydı. Buna binaen Hz. İsa’ya da ölüleri diriltme, cüzzam hastalarını ve bazı çaresiz hastalıkları tedavi etme mucizesi verilmiştir.²⁴⁵

Kur’an’ın indirildiği dönemde ise dil, edebiyat, şiir ve güzel söz söyleme sanatı Araplar arasında en çok revaçta olan şeydi. Bu devirde Araplar edebiyatın zirvesindeydiler. Adeta belağat ve fesahat altın çağını yaşıyordu. Hz. Peygamber’e de bu ortamda insanların ve cinlerin benzerini kıyamete kadar getiremeyecekleri belağat ve fesahatte şaheser olan Kur’an mucizesi verilmiştir.²⁴⁶ Böylelikle Kur’an-ı Kerim ilk nazil olduğu andan başlayarak; hem Allah tarafından göğsü İslam’a açılan, hem de gözlerinde perde bulunan tüm Arapları büyülemiş kendisine hayran bırakmıştır.²⁴⁷ O her

²⁴¹ Buhari, Kitab-u Fedâilî'l-Kur’an, 1

²⁴² Cerrahoğlu, a.g.e., 162

²⁴³ Muhammed A., Draz, *En Mühim Mesaj Kur’an*, trc. Suat Yıldırım, Akçağ Yay., Ankara, 1985, 163

²⁴⁴ A’raf, 7/107-108; Şu’ara, 26/32, 33, 45, 63

²⁴⁵ Al-i İmran, 3/49; Maide, 5/110

²⁴⁶ Nursi, a.g.e., 80

²⁴⁷ Kutub, a.g.e., 20

asırda da insan ruhunun derinliklerinde izler bırakarak hakka daveti gerçekleştirmek için en güzel üslup ve ifade şekillerini kullanmıştır.

Kur'an'ın i'cazına çok kısa değindikten sonra şimdi asıl konumuz olan Hz. Yusuf kıssasının edebi yönlerinden olan ifade özelliklerinden ve üslubundaki güzel hikmetlerden bazısını göstermeye çalışacağız.

2.4.2. Kıssanın Üslûp Özellikleri

Kur'an'ın her ayetinde görülen eşsiz güzellik, nereden bakılırsa bakılsın kıssalardaki anlatım metodunda da görülmekte ve akl-ı selim her insan tarafından kabul edilmektedir.²⁴⁸ Kur'an dini daveti yaparken kullandığı kıssalar üslubunda tarihi ve i'cazlı edebi yönü birer araç olarak kullanarak güzele âşık olan insan ruhunu etkilemek suretiyle onu hidayete götürmeyi amaçlamıştır.²⁴⁹ Bu anlamda kıssalar üslubu ilahi ders ve mesajları insanın kalp, ruh ve zihin dünyasına yerleştirmede etkili ve çarpıcı yöntemdir.

Yusuf suresi, lafızları, ifadesi, konuyu sunuş şekli, faydalı güzel kıssası itibariyle eşsiz bir üsluba sahiptir. Kanın damarlarda aktığı gibi ruhlarda akar; inceliği ve akıcılığı sebebiyle ruhun bedende dolaştığı gibi kalpte dolaşır.²⁵⁰ Gerçekten bu sure en veciz sözleri, en geniş ve toplu manaları içerir. Ruhunu, kalbi, nefsi temizlemeye dair birçok yüksek sırları öyle bir etkili üslup ve veciz tarzda açıklayıp belirtir ki, bu güzel ifadeye akıllılar ve edebiyatçılar hayran olurlar.²⁵¹

Bu sure her ne kadar, çoğunlukla uyarı ve tehdit damgası taşıyan Mekkî surelerden ise de bu sahada onlardan ayrı bir özellik gösterir. Güzel, faydalı, akıcı ve ince bir üslup içerisinde taptaze olarak gelmiştir. Ünsiyet, merhamet, şefkat ve sevgi havası taşımaktadır.²⁵² Zaten Kur'an da bu kıssayı ahsenu'l-kasas olarak bize sunmaktadır.

²⁴⁸ Şengül, a.g.e., 136

²⁴⁹ Şengül, a.g.e., 197

²⁵⁰ Sabuni, a.g.e., 134

²⁵¹ Sırrı Paşa, a.g.e., 39

²⁵² Sabuni, a.g.e., 134

“Bu Kur’an’ı sana vahyetmemizle en güzel kıssayı, sana biz anlatıyoruz”²⁵³ ayeti uyarınca, çok ibretli ve güzel bir kıssa olduğu gibi, bunun en güzel anlatımı da bu surede, bu Kur’an’dadır. Hiçbir kitapta, hiçbir eserde bu kıssa bu kadar güzel nakledilip anlatılmamıştır.²⁵⁴ Ayrıca bu ayetle ehl-i kitabın bu kıssaları çirkin ve bozuk bir şekilde anlattıklarına da işaret vardır.²⁵⁵ Böylelikle kıssanın hem içerik hem de üslup olarak güzelliğin zirvesinde olduğu anlaşılmaktadır.

Kıssalara etkileyici üslup özelliğini veren en önemli özellik kıssayı anlatanın güç ve hususiyetleridir. Çünkü Allah’ın yarattığı her şeyde görülen harikuladeliğin, insanın yaptığı ve kopya diyebileceğimiz diğer şeylerle kıyası mümkün değildir. Bu durum Allah’ın haber verdiği Kur’an kıssaları ile diğer insanların anlattığı tarihi rivayetler ve hikâyeler arasındaki kıyaslanamaz fark için de elbette ki geçerlidir.

Örneğin Hz. Yusuf’un hayatta önüne çıkan bütün badireleri aşarak hükümdar olup, anne ve babasına da kavuştuktan sonra “Ey Rabbim! Bana iktidar verdin ve bana rüyaların yorumunu da öğrettin. Ey gökleri ve yeri yaratan! Dünyada da ahirette de beni yönetip himaye eden sensin. Müslüman olarak canımı al ve beni iyi kulların arasına kat!”²⁵⁶ şeklinde yaptığı duaya bakalım. Şimdi Hz. Yusuf’un hayat serencamına ve buna benzer Kur’an’daki haberlere Allah’ın kelamı gözüyle bakılmazsa onun bu duası nasıl ders ve ibret olacak, muhataba nasıl etki edecektir?²⁵⁷ Eğer bu durum olmazsa insanlar anlatılan olaylardaki harikuladeliği inkâr etme ve efsane olarak niteleme gibi haksız ve asılsız bir eleştiriye yöneleceklerdi. Hz. Yusuf kıssasındaki mükemmel anlatımın da birinci sebebi budur.

Ayrıca surenin sonlarında yer alan ayette de söz konusu duruma şöyle işaret edilmiştir: “Onu sana biz vahy ediyoruz. Onlar, (Hz. Yusuf’un kardeşleri) tuzak kurmak üzere ittifak ettikleri zaman, sen onların yanında değildin.”²⁵⁸ Ayetten de anlaşılacağı üzere tarihi olayların üzerindeki sır perdesini kaldıran elin ve olaylara tüm yönüyle bakan gözün anlatması kıssanın büyüleyici etkisini arttıran hususlardandır. Çünkü yüksek bir yerden fotoğraf çekmişçesine olayı kabataslak anlatmak ile hadiseyi haber

²⁵³ Yusuf, 12/3

²⁵⁴ Neseî, a.g.e., 418; Yazır, a.g.e., 31

²⁵⁵ Arslan, a.g.e., 211

²⁵⁶ Yusuf, 12/101

²⁵⁷ Şengül, a.g.e., 202

²⁵⁸ Yusuf, 12/102

verirken ruhlardaki gizli duyguları ve kalplerin derinliklerindeki ince durumları haber vermeye varan boyutlardaki anlatımın yapacağı etki çok farklıdır.²⁵⁹ Hz. Yusuf kıssasındaki Kur'an üslubu toprağı canlandıran bereketli bir yağmur gibidir ki bazen tarihen unutulmuş olayların üzerindeki tozları silip canlandırarak, bazen de canlı anlatımıyla bizleri olayın içine çekerek etkileyicilikte zirve yapar.

2.4.2.1. Girizgâh Şekli

Kur'an kıssalarında olaylar farklı şekillerde ve sürükleyici bir üslupla sunulur. Özellikle muhataba etki etme bakımından en önemli kısım olan giriş bölümü arzedilirken dikkat çekici üsluplar kullanılmaktadır. Bu edebi güzellik, kıssalardaki dini gayelerin ruhlara nüfuz etmesini kolaylaştırmakta; bunların vicdanlar üzerindeki etkisini arttırmaktadır.²⁶⁰ Örneğin bazen kıssanın özeti bir fragman gibi baştan verilmekte ve ardından olay başından sonuna kadar tafsilatlı bir şekilde anlatılmaktadır. Ancak başta verilen bu özet bilgi o kadar sürükleyicidir ki, bu özeti gören bir okuyucu olayın ayrıntısını okumaya adeta kendini mecbur hissetmektedir.

Bazen de zamansal kronolojik olarak sonradan gelmesi gereken ama çok çarpıcı olan bir kesitle başlar ve böylece okuyucunun dikkati olduğu gibi kıssanın devamına yoğunlaşır.²⁶¹ Kimi zaman da kıssanın ana fikri ve olayların sonucu baştan verilir ve tafsilat ondan sonra gelmeye başlar. Böyle bir başlangıçla muhatap olayın özünü ve önemini fark etmiştir ve bu farkındalık onu olayın peşine düşürür.

Hz. Yusuf kıssası da böyle bir girizgâhla başlamaktadır.²⁶² Kıssa ve hikâyelerde ana düğümü teşkil eden husus olayların son safhalarında açıklanır. Kıssayı okuyanlar ve dinleyenler neticenin ne olacağını merakla takip ederler. Bu edebiyatın inceliklerindedir. Bu incelik Hz. Yusuf kıssasında apaçık görülüyor.²⁶³ Olay Hz. Yusuf'un görüp babasına anlattığı, babasının ise, ileride onun büyük bir mertebeye kavuşacağı şeklinde yorumladığı rüya ile başlamaktadır:

“Bir gün Yusuf, babasına demişti ki: ‘Babacığım! Ben rüyamda on bir yıldızla güneşi ve ayı onları bana secde ederken gördüm.’ Babası, ‘Yavrucuğum’ dedi, ‘Rüyanı

²⁵⁹ Şengül, a.g.e., 200

²⁶⁰ Kutub, a.g.e., 259

²⁶¹ Batar, a.g.m., 92

²⁶² Kutub, a.g.e., 261

²⁶³ Kutub, *Fi Zilal*, 344

sakın kardeşlerine anlatma, sonra sana tuzak kurarlar! Çünkü şeytan insana apaçık bir düşmandır.’ Anlaşılan böylece Rabbin seni seçecek, sana rüyada görülenlerin yorumunu öğretecek ve daha önce ataların İbrahim ve İshak’a nimetini tamamladığı gibi sana ve Yakub nesline de nimetini tamamlayacaktır. Kuşkusuz Rabbin çok iyi bilendir, hikmet sahibidir.”²⁶⁴ Kıssanın girişini bu şekilde okuyan bir kişi, Hz. Yusuf’un ileride kavuşacağı büyük mertebeye nasıl ulaştığını, rüyanın tabirinin ne şekilde gerçekleşeceğini doğal olarak merak eder ve bununla ilgili kıssayı merakla okur. Zira rüya ile başlayan kıssanın nasıl cereyan edeceği belli değildir. Bu husus ancak olayların cereyanı esnasında tedrici olarak açıklığa kavuşuyor.

Söz konusu girişin peşinden kısma seyrine devam etmektedir ki; bu devam ediş adeta Hz. Yusuf’un rüyasının yorumu ve babası Hz. Yakub (a.s)’ın o rüyadan çıkardığı sonucun gerçekleşmesidir. Kıssanın son safhalarında ise, hiçbir sunî ve yapmacık bir ifade kullanılmadan o edebi hassas düğüm çözülüyor ve merakla takip edilen meçhuller her yönüyle aydınlığa kavuşuyor.²⁶⁵ Böylelikle merak duygusu içinde sıkılmadan kıssayı okuyan muhatab ondaki ilahi mesajlarla da donanıyor.

Tüm bunların ardından okuyucuya verilmek istenen sonuç gerçekleşince kısma sona eriyor. Bu ince sanatsal sonuç bölümünden sonra kısma -Tevrat’ınkinin aksine- devam etmiyor.²⁶⁶ Bu da Kur’an’ın kıssaları hikâyeye olsun diye değil dini maksatları gerçekleştirmek için anlattığının bir başka ispatıdır.

2.4.2.2. Diyalog Unsuru

Birçok hikâyede diyalog ve muhavere yolu ile anlatım tercih edilen metotlardandır. Bununla okuyuların olayları, kişileri bizzat görmüş gibi istifade etmeleri hedeflenmiştir. Bir diğer maksat da muhatabı olaylar üzerinde durup düşünmeye teşvik etmektir.²⁶⁷ Kur’an dil ve anlatımın her alanında olduğu gibi bu hususta zirve örnekler vermiştir

Ayrıca Kur’an kıssalarında edebi sanatsal güzelliği sağlayan bir özellik olarak diyalog unsuru, kıssaya canlılık ve hareketlilik kazandıran bir unsur olup hem edebi

²⁶⁴ Yusuf, 12/4-6

²⁶⁵ Kutub, *Fi Zilal*, 344

²⁶⁶ Kutub, a.g.e., 261

²⁶⁷ Bilmen, a.g.e., 84

yönden parlaklığa vesile olan hem de Kur'an'ın kıssalarla gerçekleştirmek istediği gayeye hizmet eden temel öğelerden biridir. Kıssalardaki kahramanların iç dünyalarını yansıtan konuşmalar ve kendi aralarında geçen diyaloglar, insanın iç dünyasını olduğu gibi yansıması ve aktif bir anlatım üslubunu sağlamış olması açısından önemlidir.

Hz. Yusuf kıssası arz edilirken zaman zaman muhavere yönteminin kullanıldığı görülmektedir. Mesela, “Yusuf, ‘Rabbim! Zindan bana bunların benden istediklerinden daha iyidir. Eğer onların bana kurdukları tuzağı boşa çıkarmazsan, onlara meyleder ve cahillerden olurum!’ dedi”²⁶⁸ ayetindeki duası kıssadaki diyalog unsurunun örneklerindedir. Burada kadınların Hz. Yusuf'u tehditle kötülüğe çağırmaları karşısında onun içinde yaptığı dua ile o anki duygu ve düşünceleri diyalog halinde verilmiştir. Yine Hz. Yusuf ile zindan arkadaşları ve Hz. Yusuf ile kardeşleri arasında geçen konuşma ile Hz. Yakup ve oğulları arasında cereyan eden konuşmalar kıssadaki diyalog tarzına örnek verilebilir.

Kıssada diyalog ve tasvir unsuru bir araya gelince dinleyici hadisenin yaşandığı ilk mekâna götürülür ki burada manzaralar ardı ardına dizilir, hareketler yenilenir.²⁶⁹ Dinleyici, Kur'an'daki tasvirleri okunmakta olan bir kelam olduğunu unutup bizzat şahid olduğu bir hadise olarak zihninde canlandırır. Sonuçta diyalog ve tasvir unsuru bir araya gelince dinleyici hadisenin yaşandığı ilk mekâna götürülür ki burada manzaralar ardı ardına dizilir, hareketler yenilenir.²⁷⁰ Böylelikle okuyucu kendisini olayların içinde yaşıyormuşçasına hisseder ve kıssa hayat hikâyesi olmaktan çıkar bizzat muhatabın hayat hikâyesine dönüşür.

Bununla birlikte Kur'an, geçmiş tarihi kıssalardaki bütün konuşmaları da nakletmemektedir.²⁷¹ Yalnızca muhataba ders ve ibret olacak kısımları, asıl gayeye en fazla delalet edip onu gösterecek ve gerçekleştirecek yeterli miktarda canlı bölümleri anlatmaktadır. Mesela Cenab-ı Hak ile melekler arasında geçen konuşma²⁷² ile Hz.

²⁶⁸ Yusuf, 12/33

²⁶⁹ Kutub, a.g.e., 54

²⁷⁰ Kutub, a.g.e., 54

²⁷¹ Şengül, a.g.e., 227-228

²⁷² Bakara, 2/30-33

İbrahim (a.s) ile kavmi arasında putlarla ilgili geçen konuşma²⁷³ buna örnek olarak verilebileceklerden sadece birkaçıdır.

Dolayısıyla peygamberlerin başta yüce Allah'a yaptıkları duaları, kavimleriyle olan diyalogları ve bu süreçlerde iç dünyalarında yaşadıkları duyguları yansıtan iç konuşmalar vs. okuyucuya oldukça canlı ve dinamik bir öğrenme süreci yaşatmaktadır.²⁷⁴ Böylelikle konu beşerin seviyesine indirilerek öğrenme kolaylaştırılmakta ve okuyucu istenen hedefe teşvik edilmiş olmaktadır.

2.4.2.3. Olaylar Arasındaki Boşluklar (Fecevât)

Kur'an ilahi davet kitabı olduğundan bir tarih ve edebiyat eseri gibi, olaylardan teferruatla söz etmez. İnsanları her iki dünyada saadete kavuşturacak hedefleri sağlamak gayesiyle kullandığı kıssalar üslubunda da yalnızca maksadı hâsıl edecek kısımları anlatır. Bu da Kur'an'ın i'cazının icaz yönlerinden birisidir. Zaten kıssalar anlatılırken bazı peygamberler anlatılmış, bazılarında da hiç bahsedilmemiştir. "Bir kısım peygamberleri sana daha önce anlattık, bir kısmını ise sana anlatmadık."²⁷⁵ ayetinde bu hususa vurgu yapılmıştır.

Kıssalarda, bu peygamberlerin bazıları mevzubahis edilirken, onlarla ilgili bütün haberler verilmek yerine, kıssa hangi maksatla serdolanuyorsa, olayın sadece o miktarının zikrolunduğu görülmektedir. Bundan dolayı kıssa, gâh başından, gâh ortasından, gâh sonundan anlatılır. Bazen tamamı verilirken, bazen de kısmi halkalarıyla yetinilir, kimi zaman da ikisi arasında bir yol tutulmaktadır.²⁷⁶ Yani alınacak ders hangi kısımda ise okuyucuya orası arz edilmektedir.

Mesela Kur'an Hz. Nuh'un büyük tufan olayını sonuçlarıyla beraber kısa birkaç cümleyle öyle bir icâz ile anlatmış ki belağat üstatları Kur'an'ın bu belağatına secde etmişler. İşte Hz. Yusuf kıssasında edebi sanatsal güzelliği sağlayan önemli hususlardan biri de söz konusu kıssaların sunumunda, olayların arasında boşluk bulunan sahnelere ayrılarak anlatılmasıdır. Böylelikle Kur'an olayı, aralarında boşluk bulunan öyle sahnelere ayırır ki, kıssaları takip eden hayale aralarındaki boşlukları, teferruatı

²⁷³ Enbiya, 21/52-68

²⁷⁴ Batar, a.g.m., 94

²⁷⁵ Nisa, 4/164

²⁷⁶ Kara, a.g.e., 40

düşünmeyi ve önünde canlandırmayı temin eder.²⁷⁷ Sözün kısalığı kelama ayrı bir güzellik katarken, bazı anlatımların tay edilip hayal örgüsüne bırakılması da ondaki mesajın kalıcılığını sağlayan bir unsur olur.

Örneğin Hz. Yusuf'un uzun hapis yıllarındaki olayların değerlendirilmesi bırakılarak kıssa, onun dünyevi mertebesinin yükseltilmeye başlandığı zamandan başlatılıyor.²⁷⁸ Yine Hz. Yusuf'tan rüya tabirini almak üzere yanına gitmek için saraydan izin isteyen sakînin durumu anlatılırken “ersilun” (beni gönderin)²⁷⁹ kelimesi ile “Yusufu eyyühe's-siddiku” (Yusuf! Ey doğru sözlü arkadaş!)²⁸⁰ ibaresi arasında yedi sekiz cümle icaz ile zikredilmemiştir. Fakat bu durum anlamı bozmamış, olayların anlatılışına ve akıcılığına zarar vermemiştir.²⁸¹

Ya da babasıyla yüzleşmekten sakınıp Mısır'da kalmayı seçen Hz. Yusuf'un kardeşinin (bazı rivayetlerde Şemûn olduğu belirtilmektedir²⁸²) akıbeti ile ilgili bir bilgi yoktur. Dolayısıyla Şemûn'un kıssa sonunda gerçekleşen aile birliği tablosuna dâhil olup olmadığını bilmiyoruz. Ancak olayı ‘Kur'an'ın ayrıntıya dalmadığı’ gerçeği altında düşünürsek Kur'an'ın bunu tashih etmemesinin sebebinin, Şemûn'un aile birliği tablosuna dâhil olduğu gerçeğinin anlaşılması için okuyucu ya da dinleyiciden bir anlayış gayretinin beklendiği gerçeğinin olduğunu anlamak zor olmayacaktır. Kıssayı dikkatle okuyan herkes, Hz. Yusuf'un rüyası on bir kardeşi kapsadığına ve bu rüya en nihayet gerçekleştiğine göre Şemûn' da aile birliği tablosuna dâhil oldu/olmuştur, gerçeğinin farkına varıyor ve bunu zihninde canlandırabiliyor.²⁸³ Böylelikle Kur'an belli yerlerde anlamlı boşluklar bırakarak okuyucunun olayı kendisine mal etmesini te'min ediyor.

Ayrıca kıssa aralarında boşluklar olan olaylar tablosu halinde verilmiştir. Şimdi de bunlardan birkaç örneği inceleyelim. Hz. Yusuf kıssasındaki birçok olay günümüzdeki tiyatro ve sinema sanatında olduğu gibi bölümlere ve halkalara ayrılmıştır. Toplam 28

²⁷⁷ Şengül, a.g.e., 245

²⁷⁸ Mevdudi, a.g.e., 465

²⁷⁹ Yusuf, 12/45

²⁸⁰ Yusuf, 12/46

²⁸¹ Said, Nursi, *Mektûbât*, Altınbaşak Neş., İstanbul, I, 2011, 146

²⁸² Kurtubî, a.g.e., 364

²⁸³ Atalay, a.g.e., 151

kısımdan oluşan²⁸⁴ kıssanın her bölümü de amacına uygun mesajlarla muhatabın ibret nazarlarına takdim edilmiştir.²⁸⁵ Aradaki boşluklarda anlatılmayan kısımlar zihin ve hayalin tasavvur bırakılarak hem söz israfı yapılmamış hem de okuyucunun olayın içine çekilmesi sağlanmıştır.

Kur'an'ın neredeyse tüm kıssalarında kullanılan bu yöntem, hayalin olayı iyice kavramasını sağlar ve bir önceki sahne ile ardından gelen sahne arasında bağlantı kurmasına yardımcı olur.²⁸⁶ Daha önce bu konuya temas ettiğimizden sözü fazla uzatmadan bununla ilgili bir örnekle konuyu sonlandıracağız:

Hız. Yakub'un oğulları ısrarla kıra götürmek üzere Yusuf'u babalarından alıp gidiyorlar. Sonrada ittifakla tasarladıkları planı uygulayıp onu kuyuya atıyorlar.²⁸⁷ Perde burada iniyor ve onları bu sefer eve dönüş yolunda değil de akşam vakti babalarının huzurunda, ona kardeşlerinin kurt tarafından yenildiğini söylerlerken görüyoruz. Burada tekrar perde iniyor. Bu sefer Hız. Yusuf (a.s)'ın kardeşleri tarafından atıldığı kuyudan çıkarılıp ucuz bir fiyatla satıldığını gösteren sahne açılıyor.²⁸⁸ Burada perde bir kez daha kapanıyor ve bir anda Hız. Yusuf'un Mısır'a ulaştığını ve Aziz tarafından alınıp saraya getirildiğini gösteren sahne ile karşılaşılıyor.²⁸⁹ Bundan sonraki devre atlanmakta ve Hız. Yusuf'un erginlik çağına geldiği dönemde sarayda yaşadıklarını anlatan sahne karşımıza çıkıyor.²⁹⁰

Kıssa bu şekilde sahneler arasında birçok olayın, hareketin ve hatta gün, ay ve sene ile ifade edilebilecek zamanın bir anda geçiliverdiği bir anlatım tarzıyla devam edip gitmektedir.²⁹¹ Sözün güzelliği kısalığında olduğundan kıssa da bu yönüyle anlatımın bir başka güzelliğini gözler önüne sermektedir.

Ayrıca kıssanın her halkasında muhtelif tabloların oluşturulması ve halkalar arasında boşlukların olmasıyla okuyucu düşünmeye sevk edilmektedir.²⁹² Böylelikle

²⁸⁴ Kutub, a.g.e., 268

²⁸⁵ Şengül, a.g.e., 245

²⁸⁶ Kutub, a.g.e., 268

²⁸⁷ Yusuf, 12/8-15

²⁸⁸ Yusuf, 12/19-20

²⁸⁹ Yusuf, 12/21

²⁹⁰ Yusuf, 12/21. ayet ve bölümle ilgili diğer ayetler.

²⁹¹ Şengül, a.g.e., 245

²⁹² Kutub, *Fi Zilal*, 344

kıssa muhatabı aktif hale getirerek boşluklar arasındaki kısımları hayaliyle ve tasavvuruyla doldurması yönünde çalışmaya ve gayrete yönlendirmektedir.

2.4.2.4. Batılı Tasvir Etmeyen Üslubu

Kur'an-ı Kerim'in Hz. Yusuf kıssasında kullandığı üslup, çeşitli şahıs ve halleri ihtiva eden olayları katıksız ve tertemiz ifadelerle dile getirmektedir. Kıssa anlatılırken, her olay gerçek bir şekilde dile getirilmekle beraber ne beşerden vaki olan kötü hareketler ihmal ediliyor ne de batı cahiliyetinin gerçekleri söylemek adına yaptıkları bu gibi kötülükler çamur bataklığı şeklinde gösterilmiyor.²⁹³ Öyle bir üslup kullanılıyor ki muhatap yanlışla özendirilmiyor fakat gerçekler de gizlenmiyor.

Örneğin Hz. Yusuf'a sarayın hanımı tarafından yapılan çirkin teklifi, buna karşılık Hz. Yusuf'un verdiği cevabı, sonrasında yaşanan gelişmeleri ve saraydaki kadınların ahlaki seviyelerindeki düşüklüğü Kur'an öyle bir üslupla anlatıyor ki ne gerçekleri gizliyor ne de olayı bataklık şeklinde tarif ediyor.²⁹⁴ İşte Kur'an ve İslam edebiyatındaki edep budur.

“Batılı tasvir safi zihinleri idlal eder.” Nitekim bugün basılı ve görsel medyada bazı olayları anlatalım derken bataklığın tarifi yapılıyor. Veya “vukuu şüyuundan beter” diye bir söz vardır. Bazı olayların olması kötüdür. Ama ondan daha büyük kötülük o olayın yayılması büyük küçük herkesin haberdar olmasıdır ki bu durum toplumu ifsad eden hususların başında gelmektedir. Çünkü temiz zihinlerin, bu olayları duyduğunda veya onlara işlenen kötülüğün en ince ayrıntısına varıncaya dek anlatıldığında, oradaki olaylardan veya kötü rollerden etkilenip o yanlışla yönelme hali olabilir.²⁹⁵ Özellikle küçük çocukların taklit yeteneği fazla olduğundan ve ayrıca şahsiyetleri tam olarak

²⁹³ Kutub, *Fi Zilal*, 319

²⁹⁴ Kutub, *Fi Zilal*, 388

²⁹⁵ Güzel olmayan haller anlatıldıkça toplumda yaygınlaşır ve bir müddet sonra artık normal sıradan bir hadise haline gelir. Örneğin hikâye olarak anlatılan bir hadise vardır: “Adamın biri çölde seyahat ederken yolunu kaybeden susuzluktan bitkin düşmüş birine rastlar ve ona yardım etmek maksadıyla bineğinden inip ona su içirir. Adam da suyu içtikten sonra o anda boşluktan yararlanıp kendisine yardım edenin bineğine atlayarak hızla oradan uzaklaşmaya başlar. Bineğinin elinden alındığını gören adam o kişiye arkadan seslenerek şöyle der: Binek senin olsun istemiyorum ama lütfen bu yaptığını kimseye anlatma!” Hikâyedeki adam bu sözüyle şunu anlatmak istiyor: Yapılan olumsuzluk yayılmasın ki başkasına yardım etmek isteyenler başıma gelen olaydan etkilenip bu güzel isteklerinden vazgeçmesinler.

oturmadığından anlatılan veya yazılan olaydaki olumsuz hususlardan etkilenme ihtimali daha yüksektir.

Haber değeri olan hadiselerin veya insanların ibret alacağı hususların elbette ki gerektiğinde anlatılması gerekmektedir. Tümünden olumsuz olan hallerin ve davranışların gizlenmesi ve üzerinin örtülmesi de doğru değildir. Ancak burada önemli olan husus, olayların Kur'an'ın yaptığı gibi batılı tasvir etmeyip olumsuza özendirmeyen ve toplumu ahlaki noktada ifsad etmeyen tarzdaki bir üslupla sunulması gerekmektedir.

Ayrıca Kur'an'ın sanatlı ve nezih üslubundandır ki O, hiçbir zaman kadını zatından dolayı, muhatabın hislerine etki etmek, normal edebi türlerdeki gibi beşeri duygularını tatmin etmek ve harekete geçirmek, kadının güzelliklerini cezbedici yönlerini sergilemek için anlatmaz. Ancak kadın, Kur'anî metod çerçevesinde hayatın içinde kendine has varlığı, müstakil ve hür şahsiyetiyle kıssadaki gerçek rolünü ele alır.²⁹⁶ Zaten kıssalarda Hz. Meryem hariç kadınlar isimleriyle değil de sıfatlarıyla işari bir tarzda anlatılmıştır.

Kur'an'ın Hz. Yusuf kıssasında ve diğer kıssalarda kullandığı üslubu medya ve yayın dünyası için önemli bir örnek teşkil eder. Bu edep ve üsluba dikkat edildiği takdirde, insanoğluna arz edilen herhangi bir olayda; tahrifat yapılmadan, realitelerden uzaklaşmadan, edebiyatın nezaket ve temizliğine riayet edilmiş olur.²⁹⁷ Buna göre çocuklar ve gençler için yazılacak eğitici eserlerde Kur'an'ın bu eşsiz üslubunun örnek alınması ahlak eğitimi açısından da son derece faydalı olacağı açıktır.

Buraya kadar yaptığımız kıssanın üslup ve şekil özellikleri ile ilgili değerlendirmeden sonra şimdi de Yusuf (a.s) kıssasındaki şahıs, olay, zaman, mekân unsurlarını ve bunların Hz. Yusuf kıssasındaki kullanımını örneklerle göstermeye çalışacağız.

2.4.3. Şahıs, Mekân ve Zaman Unsurları Açısından Edebi Yönü

2.4.3.1. Olay ve Şahıs Unsuru

²⁹⁶ Şengül, a.g.e., 216

²⁹⁷ Kutub, a.g.e., 345

Kur'an kıssalarının diğer edebi türlerle ortak yönleri olmakla beraber bilinen roman ve hikâye üsluplarından hiç birine benzemeyen farklı yönleri de vardır. Örneğin hikâye ve romanlarda, eserin kahramanı, zaman ve mekân unsurları büyük önem arz ederken, kıssalarda şahıs ve olaydan ziyade mesajlar ön plana çıkar. Yani Kur'an kıssalarının gerçek kahramanı, insanın inanç, ahlak ve davranışlarına sıkı bir şekilde bağlı olan tarihi bir kanundur.²⁹⁸ Bunu Hz. Yusuf kıssasındaki bir örnekle açıklayacak olursak kıssanın kahramanı Hz. Yusuf ve Aziz'in karısı değildir. Burada dikkat çekilmek istenen husus olay olduğu için kıssanın kahramanı Hz. Yusuf'taki iffet ve hayâ duygusu ile Aziz'in hanımındaki nefsanî arzu olan şehvet ve hiledir²⁹⁹ denilebilir.

Kıssadaki bu husus bir de şöyle açıklanabilir. Kadın, Hz. Yusuf'un arkasından koşturup gömleğini yırttığı esnada kapıda Aziz ve yanındaki şahit ile karşılaşmışlardır. Şahit, olay hakkında yorum yapıp Hz. Yusuf'un masum olduğuna hükmetmiştir. Ancak buradaki şahidin kim olduğu açıklanmamıştır. Yalnız müfessirler bu konuda çeşitli rivayetlerde bulunmuşlardır. Şahidin kadının amcasının oğlu³⁰⁰, beşikte yatan saraydaki bir çocuk³⁰¹, sakallı bir erkek olduğu veya kadının ailesinden akıllı, tecrübeli biri³⁰² olduğuna dair görüş belirtmişlerdir. Ancak bu hususta Hz. Peygamber (s.a.v)'den gelen merfu bir hadis dışında³⁰³ şahidin kim olduğuna dair gelen diğer rivayetlere itibar edilmemiştir

Dolayısıyla burada önemli olan husus o şahsın kimliği değil de meydana gelen olaydır. Yani asıl nazara verilmek istenen husus Hz. Yusuf'un iffeti ve suçsuz oluşudur. Çünkü Kur'an'ın asıl gayesi ders yönü olan olayları şahısların dilinden dramatik bir dille ibret nazarlarına sunmaktır.

Bir başka örnek olarak, Hz. Yusuf'un kuyudan çıkarılıp köle olarak Mısır'da satılması hususu şöyle haber verilmiştir: “Onu değersiz bir bahaya, birkaç dirheme sattılar”³⁰⁴ ayetinde görüldüğü gibi durum gayet muhtasar bir tarzda ifade edilmiştir.

²⁹⁸ Kara, a.g.e., 36

²⁹⁹ Kara, a.g.e., 38

³⁰⁰ Neseî, a.g.e., 451

³⁰¹ Beydavi, a.g.e., III, 13

³⁰² İbni Kesir, a.g.e., 181; Mevdudi, a.g.e., 454

³⁰³ Bu hadis şöyledir: “Beşikte dört çocuk konuştu: Firavun'un kızının kadın berberi, Yusuf'un şahidi, rahip Cüreyc'e şahitlik eden çocuk ve Meryem oğlu İsa.” (İbni Kesir, a.g.e., 181)

³⁰⁴ Yusuf, 12/20

Zira onun kaç dirheme satıldığı gibi diğer teferruata lüzum yoktur. Bunlarda fayda da yoktur.³⁰⁵ Aynı şekilde kıssada Hz. Yusuf'u kuyudan çıkarmanın ismine, onu götürüp Mısır'da satanların kimler olduğuna, satışın bedeline v.s Kur'an-ı Kerim'de temas edilmemiştir.³⁰⁶

Çünkü bu olayda satış bedeli veya diğer hususlar değil de nazarlara asıl sunulmak istenen olay farklıdır. Kur'an-ı Kerim bununla, Hz. Yusuf'u kuyudan çıkarıp canını kurtaran ama sonra bu mazlum çocuğu kendileri için bir meta haline getirip Mısır'da birkaç dirheme satan çıkarıcı/paragöz ticaret kafilesinin, para kazanma hırsıyla beraber onların Yusuf'un altın karakterini göremeyecek kadar kör ve zaaf içinde olduklarını deşifre etmektedir. Böylece bizlere de, insanları maddi, fiziki, ölçülerle değil manevi ölçülerle değerlendirmeyi salık vermektedir.³⁰⁷ Kur'an burada fuzuli ayrıntıya girmemekle beraber özlü ve seçkin üslubuyla ahlaki ilkeleri hatırlatmaktadır.

Ayrıca Kur'an kıssalarını normal edebi anlatımlardan ayıran en önemli özellik de, kişilerin fiziki görünüşlerinin; saç renginin, göz renginin vs. belirtilmemesidir. Buna karşın Kur'an, kişinin, her insanla ortak olan mizacından, manevi duygularının bir dışavurumu olan huylarından, hayır veya şer yolundaki gidişiyile ilgili kişilik özelliklerinden bahsetmektedir.³⁰⁸ Çünkü Kur'an ayrıntılara dalmaz ama ayrıntı verir.³⁰⁹ Bu yüzden de Hz. Yusuf (a.s) kıssasında kardeşlerinin yaşı, zahiri yönleri, Mısır hükümdarının ve Aziz'in ismi veya sarayın hanımının adı, bunların dış görünüşü gibi lüzumsuz konulara girmez.

Kur'an'ın kahramanların şahsından daha çok olaylara ve öne çıkan rollere yer vermesi, okuyucunun söz konusu rollerle daha yakın temas kurmasına imkân vermektedir. Ayrıca bu yöntemle belirli bir kişiye angaje olmaktan korunan okuyucu, anlatılan olaylardaki rollerle daha etkili bir şekilde duygudaşlık kurabilmektedir.³¹⁰

³⁰⁵ Aydemir, a.g.e., 79

³⁰⁶ Müfessirler Hz. Yusuf'un kaçta satıldığıyla ilgili çeşitli riayetlerde bulunmuşlardır. Bunlardan bazısında Hz. Yusuf'un yirmi dirheme, yirmi iki dirheme, kırk dirheme v.s satıldığı rivayet edilmektedir. (İbni Kesir, a.g.e., 175; Nesefi, a.g.e., 439; Beydavi, a.g.e, III, 8)

³⁰⁷ Yıldız, a.g.e., 43

³⁰⁸ Şengül, a.g.e., 207

³⁰⁹ Atalay, a.g.e., 89

³¹⁰ Batar, a.g.m., 87

Çünkü çağdaş eğitimde de hikâye ve kıssa türü eğitimde etkin bir türdür. Hikâyenin etkili bir tür olması bu şekilde özdeşleşmeye imkân sağlayan özelliğinden ötürüdür.

Kur'anî metod bu olunca, olay unsuru daha belirgin bir şekilde ortaya çıkar ve kendini gösterir. Şahsiyet unsuruna, sadece ifadenin gerektirdiği duruma göre anlam itibariyle veya sıfatıyla işaret edilir.³¹¹ Çünkü din tarihin ibret yönüne bakar. Kıssanın diğer bölümlerinde de durum bundan ibarettir. Mesela saraydaki kadının (Aziz'in karısı diye bahsedilmiştir) adı belirtilmemiştir. Veyahut Hz. Yusuf Bünyamin'i yanında alıkoyduğunda, buna karşılık Kenan'a, babası Hz. Yakub'un yanına dönmeyip Mısır'da kalan hangi kardeşi olduğu açıklanmamıştır. Sonuçta gaye muhatabı irşad etmek olunca şahıs ve şahsın fiziki özellikleri değil de olay unsuru daha belirgin hale gelmektedir.

2.4.3.2. Zaman Unsuru

Zaman unsuru, edebi türlerde hikâyeyi gerçeğe yaklaştıran, olaylara canlılık veren bir öge olduğundan Kur'an da bu unsuru kıssaların genel amacına uygun bir şekilde gerektiği ölçüde kullanmıştır. Yani kıssalarda zaman unsuru vardır, fakat kıssadaki herhangi bir olayın tarihini, olayın ne kadar devam ettiğini veya olayla aramızdaki zaman süresini öğrenmemizi sağlayacak açık tarihi bir kayıt yoktur.

Kur'an kıssaları, olayları, geçmiş kaydı hariç tüm sınırlamalardan ve kayıttan uzak, mutlak bir zaman içinden alarak takdim eder. Çünkü bu tarz tarihi bir kaydın dini tebliğ açısından bir faydası yoktur. Yukarıda da geçtiği üzere önemli olan tarihin her döneminde insanlığa ibret ve ders olacak olayın meydana geliş şeklidir.³¹² Ancak sabah-akşam, gece-gündüz, gün ay ve sene gibi mutlak zaman cüzlerini ifade eden mefhumların zikredilmesinde tebliğ ve rehberlik açısından bir faydası varsa kıssa arzedilirken bunlar belirtilir.

Örneğin Hz. Musa İsrailoğullarına Şam'ın(*) hükümranlığını kendilerine takdir ettiğini ancak bunun için mücadele etmelerini isteyince, onlar acizlik ve korkaklık gösterip savaşmayacaklarını, hatta isyan edip burada oturacaklarını, Allah'ın ve Hz.

³¹¹ Şengül, a.g.e., 205

³¹² Şengül, a.g.e., 230

(*) Bugünkü Ürdün, Filistin, Suriye ve Lübnan'ı içine alan bölge

Musa'nın gidip onlarla (Amalikalılarla) savaşmasını söylediler.³¹³ Allah da onları cezalandırmış ve Kur'an'ın anlattığı gibi onlar da kırk yıl³¹⁴ Tih çölünde başıboş dolaşmışlardır.

Bir bütün olarak, buradaki olayı haber veren ayetlerden anlaşılan onların kırk yıl çölde dolaşmalarının bir hikmeti olduğudur. O da şudur: Kuşaklar boyunca zillet içinde kalmış ve asabiyetleri yok olmuş neslin çölde kalınacak süre içinde ortadan kalkmaları ve orada köleliği ve zilleti tanımayan yeni bir neslin yetişmesidir ki bunun en az süresi de kırk yıldır.³¹⁵ Kur'an'daki nadir rastlanan buna benzer kayıt dışında, zaman unsuru olarak mutlak zamanın bir parçası olan akşam mefhumunu Hz. Yusuf kıssasında olduğu üzere, bazı önemli gayeleri ifade etmek için kullanmıştır.

Kıssada, “(Yusuf’un kardeşleri) akşamleyin ağlayarak babalarına geldiler”³¹⁶ ayet-i kerimesinde “akşamleyin” kelimesi özellikle zikredilmiştir. Çünkü bu tek kelime ile yapılan kayıta Yusuf (a.s)’a kardeşleri tarafından reva görülen olayın şuurlu bir plan ve ince düşüncelerle gerçekleştiği hususunda ipuçları vermektedir. Çünkü Yusuf’u kuyunun dibine atma işi gündüz vakti olmasına rağmen, babalarının karşısına ‘onu kurt yedi’ diyerek çıkamayacakları için yüzlerine yansıyacak olan utanç, korku ve keder izlerini gizlemek maksadıyla akşam vaktini beklemişlerdir.

Ayrıca Hz. Yakub (a.s) diğer karinelerle birlikte, Yusuf’un kardeşlerinin akşam vakti ağlayarak gelmelerinden, olayın aslının söyledikleri gibi olmadığını, şayet söyledikleri doğru olsaydı, akşamın olmasını beklemeden, vaktinde, bir an bile durmadan, koşarak kendisine haber vermeleri gerektiğini düşünerek yalanlarını fark etmiştir.³¹⁷ Bu durumu şüphe ile karşılayan Hz. Yakup, “Hayır! Nefisleriniz sizi kötü bir iş yapmaya sürüklemiş; artık (bana düşen) güzelce sabretmektir”³¹⁸ diyerek tevekkül etmiştir.

Ancak Kur'an-ı Kerim Hz. Yusuf’un kaç gün kuyuda kaldığı, ne zaman kuyudan çıkarılıp satıldığı vs. hususlara değinmemektedir. Çünkü bu tarz kayıtların kıssanın

³¹³ Maide, 5/22-24

³¹⁴ Maide, 5/26

³¹⁵ İbni Haldun, a.g.e., I, 192-193

³¹⁶ Yusuf, 12/16

³¹⁷ Şengül, a.g.e., 233

³¹⁸ Yusuf, 12/18

anlaşılmasında ve olaydan alınacak derslerin etkileyiciliği hususunda hiçbir faydasının olmadığı görülmektedir.

2.4.3.3. Mekân Unsuru

Kıssanın oluşmasında zaman unsuru kadar olmasa da mekân unsurunun da bir önemi vardır. Kur'an-ı Kerim hadiseleri tarihi çerçeveden çıkarıp dini çerçeveye oturttuğu için mekân unsuruna da önemi olmadığı sürece yer vermez.³¹⁹ Fakat kıssanın amaçlarının anlaşılması açısından mekân unsurunun önemi varsa kıssada bu husus belirtilmektedir. Örneğin Hz. Peygamber (s.av)'in İsra ve Miraç mucizesi anlatılırken, mekânın öneminden dolayı Mescid-i Haram ve Mescid-i Aksa'nın ismi belirtilmektedir.³²⁰ İki yerin de ifade ettikleri mana olayın anlaşılmasında önemi olduğundan bilhassa zikredilmektedir.

Hz. Yusuf kıssasında da Mısır mekân olarak olayın ders ve ibret yönünü kuvvetlendiren bir öge olmasından dolayı birkaç yerde zikredilmiştir.³²¹ Çünkü insanlığın özlü ve ibretli bir tarihi durumunda olan Kur'an kıssalarının cereyan ettiği yere göre bir harita çıkarılsa, merkez konumda Kâbe ve çevresi, ikinci halkada Hz. Peygamber (s.a.v)'in hicret bölgesi olan Medine ve çevresi, üçüncü halkada da Yemen, Irak (Babil), Şam, Filistin ve Mısır yer alır.³²²

Buraya kadar görüldüğü üzere Hz. Yusuf kıssasında ve diğer Kur'an kıssalarında takip edilen metod dikkatleri ayrıntılarda boğmadan tamamen verilmek istenen dini mesaja çevirmektedir. Zaten Kur'an'da fuzuli ve anlamsız hiçbir şey yoktur. Eğer şahıs, zaman, mekân unsurları bütün teferruatıyla verilmiş olsaydı insanlar tarihi bilgi içindeki teferruata takılıp kalacak ve boğulacaktı.

Kaynaklarda Hz. Yusuf'un atıldığı yerin Beytü'l-Makdis kuyusu olduğu, Ürdün toprağında olduğu, Mısır ile Medyen arasında olduğu veya Hz. Yakub'un evine üç fersah mesafede olduğu ile ilgili bilgiler mevcuttur.³²³ Ancak Hz. Yusuf'un atıldığı

³¹⁹ Batar, a.g.m., 83

³²⁰ İsra, 17/1

³²¹ Yusuf, 12/21, 94, 99

³²² Şengül, a.g.e., 238

³²³ Razi, a.g.e., 173

kuyunun yerini bilmiş olmanın bir fayda sağlamayacağı ortadadır. Bundandır ki kıssada bunların tafsilatına yer verilmemiştir.

Kur'an-ı Kerim tüm zamanlara ve insanlara hitab eder. Olayları şahıs, mekân ve zamanla sınırlamaz. Zira olayların, ibret gayesine hizmet etmeyen ayrıntılarına girmek, zaman ve mekân unsurlarına fazlaca yer vermek, kıssanın işaret etmek istediği şeylere gölge düşürebilirdi.³²⁴ Böyle olmasaydı kıssalardaki olayların geçmişteki insanlara ait olduğu zannedilecekti.³²⁵ Ancak Kur'an böyle bir metod kullanarak kendisini okuyan herkesi öyle bir etkiler ki, okuyucu kıssada ortaya çıkan hayır ve şer modellerini kendine ve toplumuna uyarlayarak dersler çıkarabilmektedir.

Hz. Yusuf kıssasına dikkatle baktığımız zaman, örnek bir insanda hangi vasıfların bulunması gerektiğini, inananların başarısı için hangi aşamalardan geçmenin zorunlu olduğu kolayca anlaşılabilir.³²⁶ Çünkü tarih değişse de insanın fitratı değişmez. Kur'an kıyamete kadar hükmü devam edecek olan ilahi evrensel bir kitap olduğundan dolayı bu metod ve üslup Kur'an'ın mucize olduğunun açık bir göstergesidir.

2.5. Hz. Yusuf Kıssası ve Eğitim

2.5.1. Kur'an-ı Kerim'in Eğitim Sistemi

İnsanoğlu Yüce Allah tarafından kendisine verilen zengin donanım ve manevi güçlere sahip olarak yaratılmıştır. “Biz insanı en güzel şekilde yarattık”³²⁷ ve “(Rabbin) Âdem'e bütün isimleri öğretti”³²⁸ ayetlerinde insanın bu geniş potansiyeline işaretler vardır. Bu zengin donanımla beraber, insanoğlu fitratı gereği ve kendisinde bulunan duygular itibariyle eğitime muhtaç olarak yaratılmıştır. Çünkü insanda yaratılan güçlere bir sınır çizilmemiştir.³²⁹ Bundan dolayı da Allah'ın (c.c) razı olduğu çizgide hareket etme noktasında mutlak bir itaat duygusuna sahip değildir.

³²⁴ Kara, a.g.e., 38

³²⁵ Şengül, a.g.e., 239

³²⁶ Kara, a.g.e., 20

³²⁷ Tin, 95/4

³²⁸ Bakara, 2/31

³²⁹ Said, Nursî, *İşaratu'l-İ'caz*, Altınbaşak Neş., İstanbul, 2014, 19

Bununla beraber, “Sonra onu aşağıların aşağısına indirdik”³³⁰ ayetinde de işaret edildiği üzere insan derece ve makam itibarıyla yükselebildiği gibi daha aşağılara da düşebilir. Fakat bunları eyleme döküp ortaya çıkarmada etkili olan düşünme, tercihte bulunma ve tercihine yönelmede serbest bırakılmıştır. Sonuç itibarıyla de yaptıklarından ve tercihlerinden de sorumlu kılınmıştır.

Ancak Cenab-ı Hak rahmetiyle insanı bu başıboş duygu, arzu ve istekleriyle baş başa bırakmamıştır. İlk insan ilk peygamber seçilerek, insanlığa devamlı peygamberler ve ilahi kitaplar gönderilmiştir. Yukarıda ifade ettiğimiz insanın yaratılışa sınır çizilmemiş olan güçlerine ve duygularına, peygamberlerin getirdiği ilahi kanunlar ve mesajlarla bir ölçü konulmuş ve sınır çizilmiştir.³³¹ Böylelikle Kur’an tesis etmiş olduğu eğitim sistemiyle, insan hayatını dengede tutup, hiç ölmeyecekmiş gibi dünyaya, yarın ölecekmiş gibi de ahirete çalışmaya yönlendirmiştir.

Kur’an’ın bu noktada batı eğitiminden önemli bir farkı vardır. Avrupa’da özgürlük ve insanın sınır çizilmeyen güç ve duygularının peşinde gitme olan var oluş, 16. Yüzyıldan itibaren kartopu gibi yuvarlanıp gelerek 20. yüzyılda bir akıma dönüşür; varoluşçuluk, insan için hiçbir amaç koymaz, hiçbir değer ve hiçbir norm müdahale etsin istemez, bağlanma ve angajmana gerek duymaz.

İslam ise eğitimde insanın kendini aşmasını ilke edinir. Burada insan, aşkın bir varlığa angaje olmayı (bağlanmayı) esas olarak kabul eder. Beşeri, sosyal ve dünyevi engel böylece aşılır. Kendini aşan insan, toplumda ne kadar savrulursa da bu bağ ve bağlılık sayesinde kendini kaybetmez. Sonuçta yaşayacağı devinimle/hareketle varacağı nokta irfandır ve imandır. Çünkü İslam’ın en uç noktada gösterdiği amaç düşünsel, irfanî ve vicdanî temellere dayanan özgürlüktür.³³² Başıboş, hayvani bir özgürlük, özgürlük değildir. Çünkü insanın bir yaratılış amacı olduğundan dolayı onun yaradanına ve insanlığa hatta kâinata karşı bir sorumluluğu vardır.

Burhaneddin ez-Zernûcî eğitimle ilgili eserinde şöyle der: “İnsanların kendisine yönelmesi, insanların ellerinde olanları almak, dünya malını elde etmek, idarecilerin yanında makam ve şeref sahibi olmak ve diğer şeyleri elde etmek gayesiyle ilim

³³⁰ Tin, 95/5

³³¹ Nursî, *İşaratu'l-İ'caz*, 19

³³² Yolcu, a.g.e., 261

tahsiline başlamamak gerekir.³³³ Bununla, kişinin sırf şahsi isteklerini tatmin için değil, umumun dünyevî ve uhrevî selametine çalışmak için eğitimin yapılması gerektiğini belirtir.

İnsanlar yaratılış bakımından çok farklı huy, mizaç aklî yetenek ve yapıya sahiptir. Buna insanın şekillendiği çevre ve kültür unsuru da eklenirse her insanın ayrı bir âlem olduğu gerçeği anlaşılır. Tüm bu farklılıklara rağmen Kur'an hepsine hitap, ederek onları tek bir ortak paydada buluşturup ortak bir ekseninde eğitir. Dolayısıyla insanı yaratan yüce Allah, insanı en iyi bilmekte ve onu eğitecek ilahi ilkeleri de göndermektedir.

Kendi eğitim sistemini sevgi, benimseme, katılma ve etkili eğitim değerlerine bina eden Kur'an eğitimi birkaç alan ve boyutta ele almaktadır.³³⁴ Kur'an'ın bir kısım ayetlerinde bunlar özlü olarak dile getirilmiştir.³³⁵ Örneğin bu ayetlerin birinde şöyle buyrulmaktadır: “Andolsun ki içlerinden, kendilerine Allah'ın ayetlerini okuyan, onları arındıran, onlara kitap ve hikmeti öğreten bir peygamber göndermekle Allah, müminlere büyük bir lütufta bulunmuştur. Hâlbuki daha önce onlar apaçık bir sapkınlık içinde bulunuyorlardı.”³³⁶

Bu eğitim sisteminde yetişen fert, aldığı bilgi, şuur, irfan ile fazilete yönelerek kendi zaafalarını, ihtiraslarını kontrol altına alacak, güzel, faydalı ve hayırlı özelliklerle süslenecektir. Bunu gerçekleştirirken pasiflik, gönülsüzlük, donukluk gibi menfi tutumlara girmeden ahlak, edep ve terbiye merhalelerini aşp, kötülükleri, yanlışlıkları ve gereksiz şeyleri bertaraf ederek, bunların yerine iyilik, doğruluk ve menfaatli işleri ve fiilleri ikame edecektir. Böylelikle Kur'an'ın hedeflediği insan-ı kâmil ortaya çıkacaktır.

Kur'an yöntem ve ilkeler açısından dünya eğitim sistemlerine özellikle de bugün eğitimde liderliğe soyunan Avrupa kültür ve medeniyetinin oluşmasında da çok etkili olmuştur. Örneğin Endülüs Devletinde oluşturulan ve öğrencilerin cazibe ve bilim merkezi olan eğitim kurumlarına Avrupa, Afrika ve Asya'nın çeşitli bölgelerinden

³³³ Burhaneddin, Ez-Zernûcî, *Ta'limu'l-Müteallim*, Şefkat Yay., İstanbul, 2018, 20

³³⁴ Yolcu, a.g.e., 264

³³⁵ Bakara, 2/129; Cuma, 62/2

³³⁶ Al-i İmran, 3/164

Müslüman olsun, Hıristiyan olsun öğrenci gelmekteydi.³³⁷ Dolayısıyla asırlar boyu Endülüs kültür ve medeniyetiyle Avrupa'yı etkilemiştir.

Hatta Hıristiyan düşünürlerden Endülüs'e kadar gidip İbn-i Rüşd'ün öğrencisi olanlar bile olmuştur. Bunlardan biri olan, Büyük Albert (Albertus Magnus) ilmi gezisinde İbn-i Rüşd'ün ilmi kisvesini giymekten büyük gurur duymuştur.³³⁸ Bu durum yalnızca Endülüs'te değil, tüm ortaçağ İslam dünyasında aynı şekildeydi. Yani bu konuda verilebilecek yüzlerce örnek vardır.

Sonuç itibarıyla şunu ifade etmek gerekirse; batı medeniyetinin gelişmeye başladığı 17. yüzyıldan bu yana çeşitli sebeplerle İslam medeniyeti ve Kur'an'ın ilhamıyla oluşturulan eğitim sistemi bir tarafa atılmıştır. Bu durumda dini hayat, eğitim ve öğretim büyük sarsıntıya uğramış, adeta felç olmuştur. Buna karşılık çare olarak İslam eğitiminin dışındaki eğitim sistemlerinden faydalanma yoluna gidilmiştir. Toplum için eğitimi ıslah etmek, eğitim için toplumu ıslah etmekten zorunludur,³³⁹ ilkesinden hareket edersek eğitimde bir değişim ve dönüşümün olması gerektiği söylenebilir. Çünkü toplumların yükseliş ve alçalışlarında eğitimin büyük bir rolü vardır.

2.5.2. Hz. Yusuf Kıssası'nın Eğitim Değeri

Öğretici eserlerde; bilgi vermek, ikna etmek, uyarmak, düşündürmek, yönlendirmek ve kanıtlamak amacı güdülür. Bu amacı gerçekleştirmek için her türlü yol ve yaklaşım kullanılmakla beraber, anlatım biçimi yönünden öyküleyici, tasvirici, açıklayıcı, ispat edici veya söz bilimsel biçimlerden de yararlanır.³⁴⁰ Öğretici eserleri yalnızca sanat için yazılan eserlerden ayıran özelliklerinden birisi de işte sayılan bu amaçlardır. Bunun haricindeki edebi, kültürel, sanatsal, v.b fonksiyonları da eserin veya kıssanın öğreticiliğini güçlendiren öğeler olarak değerlendirilebilir.

Bütün Kur'an kıssalarıyla beraber, Hz. Yusuf kıssası da bu açıdan öğretici bir eserdir. Kıssa, içerik ve üslup açısından eğitimdeki amaçları gerçekleştirmeye yardımcı

³³⁷ Hasan, İbrahim Hasan, *İslam Tarihi*, çev. İsmail Yiğit, Kayıhan Yay., İstanbul, 1985, VI, 94; Ahmet, Gürkan, *İslam Kültürünün Garbı Medenileştirmesi*, Akçağ Kitabevi, İstanbul, 1969, 258

³³⁸ Mehmet, Dağ & Hıfzırrahman R., Öymen, *İslam'da Eğitim-Öğretim Tarihi*, Milli Eğitim Basımevi, Ankara, 1972, 27

³³⁹ Yolcu, a.g.e., 262

³⁴⁰ Ferdi, Kiremitçi, "Klasik Türk Edebiyatında Öğretici Eserler: Tanım, Tasnif, Örnek Metin", *Atatürk Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 54, 2015, 315

olacak birçok özelliğe sahiptir. Kıssanın dikkatlice incelenmesi halinde, buradan öğrenmeyi kolaylaştıracak hususların ve aktif öğrenme yöntem ve tekniklerinde kullanılacak epeyce materyalin çıkarılabileceğini söylemek mümkündür. Burada biz onlardan bazılarını göstermeye çalışacağız.

2.5.2.1. İçerik Açısından

Kıssaların eğitici özelliklerinin temelinde taklit etme ve özdeşleşmeye imkân veren tahkiye edici üslup yatmaktadır.³⁴¹ Bu özellik hem öğrenmeyi kolaylaştırır hem de dinleyiciyi aktif bir şekilde öğretim sürecine dâhil eder. Çünkü insanların yaratılışında var olan özellikler eğitimde ihmal edilemez.

Bu açıdan kıssa ile eğitim insanın fitratına uygun olduğundan dolayı bu şekilde yapılan öğretim daha kalıcı hale gelebilir. Kıssa türü anlatımların özellikle de çocuklarda taklit etme yeteneğini geliştirme özelliği vardır. Çünkü onlar, ihtiyaç duydukları zihinsel ve duygusal, sosyal, dini, ahlaki, gelişimlerini başarıyla tamamlayabilmek için nasihatlerden ziyade hikâyelerden süzülen model davranışlara ihtiyaç duyarlar. Böylelikle olaydan etkilenen kişi, haliyle aynı davranış içine girer.

Hz. Yusuf kıssasında hayata yön verecek birçok hakikat, dramatik bir dille kıssanın içine serpiştirilerek verilmiştir. Bu da Kur'an ilkelerinin hayatla ne kadar iç içe ve insana değen mesajlarla dolu olduğunun da bir göstergesi ve ifadesidir.³⁴² Zaten eğitimin de önemli ilkelerinden biri hayatiliktir.

Yusuf (a.s) kıssasında anlatılan olay ve olgular insanların dikkatini çekmekte, duygularını etkilemekte, insanı akıl ve benlikleriyle kendine yöneltmektedir. Böylece sabır, ümit, affedicilik, adalet, insan sevgisi vb. birçok dini ve ahlaki değerlerin yetişkinlerde ve çocuklarda yerleşmesinde etkili olmaktadır.

Hz. Yusuf kıssasını bütün benliğiyle yönelerek okuyan bir insan, kendini adeta anlatılan olayın bir kahramanı gibi olarak hissetmektedir. Ayrıca kıssa üslup güzelliği ve belağatli ifadeleriyle insan benliğini harekete geçirmekte ve vicdanın derinliklerine nüfuz ederek, akıl ve kalbin onayını kazanmaktadır. Böylece kıssanın muhatabı, Hz.

³⁴¹ Batar, a.g.m., 82

³⁴² Batar, a.g.m., 89

Yusuf'u kendine rol model olarak görür. Onun sabrını, olgun kişiliğini, affediciliğini, adaletini vs. diğer ahlaki özelliklerini hayatına aksettirir.³⁴³ Bu durum ideal fert ve toplumların inşasında etkili bir yöntemdir.

İnsan kıssalarda doğru taraftaki kişilerle ve onların temsil ettiği doğru rol ile adeta özdeşleşir. Bu da eğitim açısından önemlidir.³⁴⁴ Bu durum kişiye, kendi yaşamadığı bir hayat tecrübesi kazandırarak ileride yaşayacağı benzer tarzdaki olayları ve karşılaşacağı problemleri aşmada çok değerli bir hayat tecrübesi kazandırır.

Hz. Yusuf'un kıssasına baktığımızda; kıskançlıklar, tuzak kurmalar, köle olarak satılmalar, ahlaksız tekliflere direnmeye karşın iftira ve suçsuz yere hapse girmeler v.s birçok imtihan vardır. Ancak tüm bu olumsuzlukların üstesinden gelen ve sonunda ülkenin yönetiminde söz sahibi olan fakat bu durumda da şımarmayan, nasıl hareket edeceğini çok iyi bilen bir Hz. Yusuf var. Diğer tarafta da ondan yardım isteyen ve kurdukları tuzağa pişman olup ondan af dileyen kardeşleriyle, attığı iftira sonucunda Hz. Yusuf'un zindana atılmasına sebebiyet veren, sonra bu günahına nedamet getiren bir kadın var. Bu açıdan Hz. Yusuf kıssası insana farklı ortam ve durumlarda nasıl davranacağına dair en güzel misalleri ve o durumda uyulması gereken Allah'ın emirlerini göstermektedir.

Milli Eğitim Bakanlığı'nın öğretim programında da; bilgiyi üreten, hayatta işlevsel olarak kullanabilen, problem çözebilen, eleştirel düşünen, girişimci, kararlı, iletişim becerilerine sahip, duygudaşlık yapabilen, topluma ve kültüre katkı sağlayan vb. özelliklere sahip bireyler yetiştirilmesi hedeflenmektedir.³⁴⁵ Bu anlamda kıssa bize hayatta karşılaşılabileceğimiz sorunların üstesinden gelmede işimizi kolaylaştıracak çok

³⁴³ Kıssanın insan hayatına nasıl yön verdiğini ve Hz. Yusuf kıssasının çocukların dimağında nasıl bir etki bıraktığını görmek açısından, İhsan Süreyya Sırma'nın kendi hayatından anlattığı şu hatıra dikkat çekicidir. Olayı şöyle anlatır: "Ben Erzurum'dayken, Avrupa'ya bir konferansa gitmişim. O zaman büyük oğlum İmam Hatip son sınıftaydı. Onun küçüğü ortaokuldaydı. En küçüğü ilkokuldaydı. Diyacaksınız ki kendi oğullarını niye sayıyorsun? Şunun için sayıyorum. Dönüşte valizimi çocuklar açtı. Büyüğüne bir küçük hesap makinesi getirmiştim. Onun küçüğüne bir kalem, en küçüğüne de bir spor ayakkabısı. Büyükle ortancayı birbirleriyle şöyle söylüyorlarken duydum. "Yusuf" kazandı. Hâlbuki benim küçük oğlumun adı Yusuf değil, Numan'dır. Burada şunu demek istediler: Yusuf (a.s) 'ın kardeşleri nasıl ekarte edildiyse bize de aynısı yapıldı." İhsan Süreyya, Sırma, *Kur'an Kıssalarının Anlam ve Değeri: IV. Kur'an Haftası Kur'an Sempozyumu*, Fecr Yay., Ankara, 198

³⁴⁴ Şimşek, a.g.e., 99

³⁴⁵ *Milli Eğitim Bakanlığı Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğretim Programı*, 2018

değerli bir çözüm kapasitesi sunar.³⁴⁶ Yani geçmişte tecrübe edilmiş ve sonuç alınmış değerler şimdi de çözüm olur ve sorunları aşmada anahtar görevi yapar.

Kıssanın kelime anlamlarından birinin bir şeyin izinden gitmek olduğu çalışmanın baş tarafında anlatılmıştı. Aslında kıssada hep olan bir şeyin izinden giderek yeni bir şeye ulaşmak ve o şeyin aslını öğrenmek ön plana çıkmaktadır. Yusuf (a.s) kıssasının izi takip edilecek olursa oradan tevhit, ahlak, iktisat, hukuk, ziraat, devlet yönetimi, ilmi buluşlar gibi önemli konularda yol gösterecek birçok ilke ve mesaj çıkarılabilir. Bu da yukarıda eğitim sistemimizin öğretim programlarında hedeflenen; bilgiyi üreten, topluma ve kültüre katkı sağlayan kişilerin yetiştirilmesi için uygun eğitim ortamlarının ve materyallerinin temin edilmesine katkı sağlayabilir.

Hayali ve yaşanmamış bir hikâyenin veya olayın etkisi ve davranış değişikliği meydana getirme gücü ile gerçekten yaşanmış ve tarihi birer hakikat olan olayların etki gücü elbette birbirinden çok farklıdır. Eğitim açısından anlatılan olayın kişide davranış değişikliği yapması ve toplumsal değişime yol açabilmesi için yaşanmış tecrübelerle ilgili olması çok önemlidir.³⁴⁷ Aksi takdirde bireyde hedeflenen tutum ve davranışlar istenen düzeyde gerçekleşmez.

2.5.2.2. İlke ve Metotlar Açısından

Kıssalarda geçmiş olaylar, adeta ressamın fırçasıyla canlandırılan tablolar halinde gözler önüne serilmektedir. Böylece kıssa, geçmişte meydana gelen bir olay olmaktan çıkıp gözümüzün önünde cereyan eden bir sahneye dönüşmektedir.³⁴⁸ İnsanın iç âleminden kaynaklanan duygu ve tezâhürleri, soyut zihni manaları, psikolojik ve manevi durumları, insan karakter ve tiplerini açık ifadelerle somutlaştıran kıssa, söz konusu duygu ve düşüncelerin her birine adeta birtakım şekiller ve suretler giydirmektedir. Bu anlatım şekli, hayal ettirme, düşündürme ve somutlaştırma yöntemidir.³⁴⁹ Çok büyük paralarla çekilen filmlerin veya kuru hikâyelerin bıraktığı iz ve eğiticilik yönü Kur'an kıssalarının bu anlamdaki etkisine yetişemez

³⁴⁶ Batar, a.g.m., 84

³⁴⁷ Batar, a.g.m., 98

³⁴⁸ Kutub, a.g.e., 54

³⁴⁹ Kutub, a.g.e., 104

Örneğin Hz. Yusuf'un kardeşlerinin ikinci kez erzak almaya geldiklerinde, ondan erzak istedikleri sahne ve o sırada Hz. Yusuf'un kendisini onlara tanıttığı sıradaki halleri o kadar canlı ve etkili bir şekilde tasvir edilmektedir ki, kendinizi adeta kıssanın içinde hissetmektedirsiniz.³⁵⁰ Bu şekilde dinleyici kıssadaki bu tasvirin, okunmakta olan bir söz veya bir örnek olduğunu unutup onu bizzat şahit olduğu bir olay olarak zihninde canlandırır.³⁵¹

Kur'an kıssalarını takip eden hayalin iki işlevi vardır: Birisi, kıssalarda arz edilen sahneleri zihninde canlandırmak; diğeri de sahneler arasında anlatılmayan teferruatı, köprü durumundaki hadiseleri yine hayalinde canlandırarak olayı tamamlamaktır.³⁵² Mesela, Yusuf kıssasında; Hz. Yusuf kardeşi Bünyamin'i, bulduğu bir yöntemle yanında tutar. Ve bu arada kardeşleri durum değerlendirmesi yapmak üzere bir kenara çekilip fısıldaşırlar. Buraya gelindiğinde, onlarla başka bir sahnede karşılaşmamız için perde iner. Perde açıldığında karşımıza bu sefer Hz. Yakup ve oğullarının olduğu bir başka sahne çıkar. Perde bir kez daha iner. Hz. Yakub'un oğulları tekrar yola koyulurlar; ancak bu hususta herhangi bir malumatımız yoktur. Perdenin açılmasıyla onları Hz. Yusuf'un huzurunda görürüz.³⁵³ Kıssa bu şekilde devam edip gider.³⁵⁴ Böylece hayalin olayı iyice kavraması sağlanır. Ve ayrıca aradaki anlatılmayan bağlantı kısımları hayal gücünün örgüsüne bırakılır.

Hayal gücünü genişletecek anlatımların önemli bir eğitim değeri vardır. Nitekim çağdaş eğitimde de masallardan hikâyelerden ve fıkra türü anlatımlardan yararlanıldığı bilinen bir husustur. Ancak bunu doğru bir şekilde kanalize edebilmek önemlidir. Bugünün çocukları televizyonlarda, gazetelerde vs. anlatılan peri masallarıyla veya bir takım batıdan alınmış hikâyelerdeki prenseslerle bu hayal gücüne erişemez, erişemiyorlar da. Ve bugünün gençlerinin hayal gücünün fevkalade dar olduğu görülmektedir. Bu da büyük bir eksiklik... Bu bakımdan Kur'an kıssaları hakkında kim ne derse desin ama bunun iyi anlatılması ve bugünün veya yarının çocuklarına, gençlerine günün standartları ve ölçüleri içerisinde iyi ifade edilebilmesi, onların hayal güçlerinin ve buna bağlı olarak tefekkürlerinin gelişmesine yardımcı olacağı

³⁵⁰ Örnek olarak bkz., Yusuf, 12/88-90

³⁵¹ Kutub, a.g.e., 54

³⁵² Şengül, a.g.e., 245

³⁵³ Yusuf, 12/88

³⁵⁴ Kutub, a.g.e., 271

muhakkaktır.³⁵⁵ Ancak hayal gücü gelişmiş ve tefekkür dünyası zengin olan bir nesilden büyük atılımlar yapması beklenir.

Kıssalarda yer alan olaylar, aktif bir öğrenme metodu olan örnek olay incelemesi yöntemine de uygun içerikler sunmaktadır.³⁵⁶ Hz. Yusuf kıssasındaki olaylara baktığımızda bu konuda incelenebilecek konulardan bazıları şunlar olabilir: Anne-baba ve çocuk ilişkisi, çocuklar arasında eşitlik, anne-babaya saygı v.b ailevi ve sosyal boyutu olan birçok sorun irdelenerek olayların gerçek nedenleri ortaya çıkarılabilir. Bu sebeplerden hareketle çözüm önerileri ve alternatifler üretilerek kişiye olayları analiz edebilme yeteneği kazandırılır. Böylelikle öğrencilere bir olay üzerinde konuşma ve fikir yürütme ortamı oluşturularak etkin öğrenme sağlanmış olur.

Eğitimde çokça gözetilen “bilinenden bilinmeyene, yakından uzağa” ilkeleri yani tedricilik açısından kıssaların bu tercihi içerikleri oldukça önemlidir.³⁵⁷ Kur’an da toplumsal değişim ve dönüşümü sağlarken bu hususu gözeterek, insanların şöyle ya da böyle bilgi sahibi olduğu tarihi vakıaları kendine has kıssa formuyla haber vermiştir. Hatta Kur’an’ın büyük bir bölümünün, nüzulünün devam ettiği Asr-ı Saadette yaşanan siyasî, hukukî, toplumsal v.b olaylarla ilintili olarak inmesi³⁵⁸ bu konunun önemini göstermektedir.

Kıssalardaki tarihi kişilere ve olaylara baktığımızda bunların genellikle Kur’an’ın ilk muhataplarının yabancı olmadığı unsurlar üzerinde kurulduğu görülecektir. Örneğin Hz. İbrahim veya Hz. Musa kıssası Kur’an’da farklı surelerde sıklıkla anlatılmaktadır. Çünkü o dönemde Yahudiler Arap yarımadasında olan önemli bir unsur durumundaydılar ve her iki peygamberi de yakinen biliyorlardı.

Kur’an’da anlatılan Yusuf kıssası Kitab-ı Mukaddes ve Talmud’la ayrıntılara inildikçe farklılaşırsa da, her üçü de temel öğelerde ittifak halindedirler³⁵⁹ Dolayısıyla Yahudiler tarihi bir şahsiyet olarak Hz. Yusuf’u da iyi biliyorlardı. Bununla beraber müşriklerde bu duruma tamamen yabancı değillerdi. Hatta Müşriklerin ve Yahudilerin

³⁵⁵ Süleyman Hayri, Bolay, *Kur’an Kıssalarının Anlam ve Değeri: IV. Kur’an Haftası Kur’an Sempozyumu* (Değerlendirme konuşmasından), Fecr Yay., Ankara, 1998, 76

³⁵⁶ Batar, a.g.m., 89

³⁵⁷ Batar, a.g.m., 99

³⁵⁸ Şimşek, a.g.e., 99

³⁵⁹ Mevdudi, a.g.e., 439

Hız. Peygamber'i zor durumda bırakmak için Hız. Yusuf kıssası hakkında soru sorduklarına dair rivayetlere³⁶⁰ önceki bölümlerde temas etmiştik. Kur'an'ın buradaki amacı bilinen şahıslardan ve öğelerden yola çıkarak, muhatabın bilmediği, yabancı olduğu olaylara, fikirlere ve düşünelere ulaşmak ve bunları öğretmektir.

Eğitimde kullanılan tedricilik ilkesinin bir başka örneğini de Hız. Yusuf tarafından zindandaki arkadaşlarına tevhid gerçeğini anlatırken görmekteyiz. Önce onlara bir ilahın birçok ilaha tapmaktan daha mantıklı olduğunu, sonra onların ilah diye taptığı şeylerin aslında ilah diye yanlış olarak isimlendirildiğini ve onların ilah olamayacağını delillerle gösterdi. Daha sonra da onlara bir Allah'a iman ve tevhidi anlattı.³⁶¹ Böylelikle derece derece ilerleyerek onları ikna etmeyi ve kazanmayı hedefledi.

Bütün Kur'an kıssalarında var olan, insanı ve toplumu olgunlaştıracak pek çok eğitim metodu ve içeriği Hız. Yusuf kıssasında da teferruatlı olarak vardır. Eğitimde tek bir metotla hareket etmekten ziyade duruma göre farklı metotlar kullanmak daha çabuk sonuç getirir. Kıssa aktif öğrenme, örnek olay metodu, problem çözme, bilinenden bilinmeyene ve uzaktan yakına gibi etkin öğretim metotlarına uygun bir yapıdadır.

Muhteva açısından da Hız. Yusuf kıssası inanç, ibadet, ahlak ve diğer konularla ilgili mesajları kapsayan zengin bir içeriğe sahiptir. Ayrıca kıssanın içine serpiştirilen farklı rol modeller ve olumlu olumsuz davranış örnekleri ile ilgili olaylar her seviyeden muhatabın kendisine bir pay çıkarmasına imkân vermektedir. Kıssanın etkileyici üslubuyla aktarılan anlatımlar kişide olumlu yönde davranış değişikliği meydana getirerek onu Kur'an'ın istediği tarafa yönlendirir.

³⁶⁰ Beydavi, a.g.e., II, 584; Nesefi, a.g.e., 424

³⁶¹ Sabuni, a.g.e., 157

3. ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3.1. HZ. YUSUF KISSASINDAN MESAJLAR

Kur'an Hz. Yusuf'un yılmayan dik duruşlu mücadelesini ve örnek hayatını anlatarak bu hususta bizlerin yolunu aydınlatmıştır. Onun ihanet, iftira, zindana atılma karşısında takındığı tavrı ve içinde yaşadığı Mısır toplumunun batıl hayat tarzına karşı tevhide, hak yola davet ederken kullandığı yöntemleri ve uzun soluklu mücadelesini anlatarak bunlardaki mesajlarla geçmişte olduğu gibi bugün de yolumuzu aydınlatmaktadır. Dolayısıyla kıssa birbirinden olağanüstü olaylarla içinde birçok hakikat dersini barındırmaktadır.

Bilindiği gibi Yusuf suresindeki başlangıç ayetlerinden birinin işaret ettiği gibi bu kıssa 'ahsenu'l-kasas' unvanını haizdir. 'En güzel kıssa' ya da 'en güzel anlatım' geniş manasıyla Kur'an'ın tüm ayetlerindeki mucizevî anlatıma veyahut tüm Kur'an kıssalarına ait bir ifade olarak anlaşılabilir. Hz. Yusuf kıssasına has bir sıfat olarak da anlaşılabilir.³⁶² Hz. Yusuf kıssasına ait özgü bir niteleme olarak alırsak bu hem kıssanın dil ve anlatımıyla hem de 'başkasında bulunmayan içindeki ibretler, hikmetler, incelikler ve şaşkınlık uyandıran şeylerin olması bakımından'³⁶³ güzellikte ve etkileyicilikte zirve bir kıssa olduğu gerçeği anlaşılır.

Tevrat'ta da müstakil bir bölüm halinde hikâye tarzında bu kıssa anlatılmaktadır. Ancak Kur'an kıssayı yalnızca bir hayat macerası ve kuru bir hikâye olarak değil de ayetlerin başlarına veya sonlarına ilahi bir ahenkle eklediği i'tikad, ahlak ilkeleri vs. birçok hususu da içine alan cümlelerle sunmaktadır.³⁶⁴ Kıssa din ve dünyanın düzeni için birçok hükümleri, ibretleri, ilginç manzaraları içermektedir.

Hükümdarların ve ülkelerin geçmişine, kadın hilesine, düşman eziyetine sabretmeye, güç elindeyken öç almayı aklına getirmeyip güzel geçinme yolunu seçmenin gerekliliğini gösteren mesajlara dair birçok faydaları içermesi itibariyle dersler alınacak en güzel kıssadır.³⁶⁵ Başka bir ifade ile söyleyecek olursak kıssada

³⁶² Razi, a.g.e., 158

³⁶³ Neseî, a.g.e., 418

³⁶⁴ Bilmen, a.g.e., 86

³⁶⁵ Sırrı Paşa, a.g.e., 418

anlatılan olaylar, konusunda anlatılacak en güzel olaylardır.³⁶⁶ Akıllı insan ibret alabilen insandır denilmiştir. Özellikle bu ibret Kur'an'ın bizlere sunduğu hakikat tabloları ise işin önemi daha da artar. Bu açıdan daha kıssanın başlarındaki ayetle bu gerçek hatırlatılarak olayların bu nazarla okunması istenmektedir: “Andolsun ki Yusuf ve kardeşlerinde, almak isteyenler için ibretler vardır.”³⁶⁷ Yusuf suresi de bu mealdeki bir ayetle bitirilerek tekrar bu geçeğe vurgu yapılmıştır. “Andolsun onların kıssalarında akıl sahipleri için ibretler vardır.”³⁶⁸ Bu şekilde adeta şu mesaj verilmektedir: Kıssa anlayabilene başından sonuna kadar derslerle ve hakikatlerle doludur.

Tarihte yaşanmış ve tecrübe edilmiş herhangi bir olayı araştırıp oradan bilgi elde etmek insanın ilimde ulaştığı önemli ilmi seviyelerdendir. Bu açıdan kıssalar bu bilgiyi elimize verecek en sağlam ve en mükemmel mahsullerdir.³⁶⁹ Ancak Kur'an'da anlatılan kıssalar, yalnızca o kıssadan çıkarılacak dersler itibariyle önemli değildir. Bu dersler elbette ki önemlidir ve kıssaların temel işlevselliğine karşılık gelmektedir. Burada önemli olan husus Kur'an kıssalarının temel gayelerinin zirveye çıkması için onların içindeki nükteleri günümüze taşımak ve asrımızın şartlarına uyarlayabilmektir. Mehmet Akif'in tabiriyle ‘ilhamı Kur'an'dan alıp asrın anlayışına sunabilmek’, aynı zamanda kıssalarla ne söylendiğini de tam anlayabilmek demektir.

Dolayısıyla burada önemle durulması gereken husus şu olmalıdır. Bizimle farklı zaman ve mekânda yaşamış olsa da insanlığa örneklik teşkil eden Hz. Yusuf'un yaşadığı olayları, kardeş ihanetinin ardından, köle olarak getirildiği sarayda ev sahibesinin yaptığı çirkin teklifi kabul etmediği için zindana atılmasına rağmen burada da tevhid mücadelesine devam etmesiyle ortaya koyduğu örnek duruşu ve daha diğer imanî, ahlakî yönlerini dikkatle incelemek ve bunları günümüze aktarmaktır.

Biz de bu prensipten ve ‘Kur'an ayrıntıya dalmaz ancak ayrıntı verir’ ilkesinden hareketle Hz. Yusuf (a.s) kıssasını tahlil ederek bazısı açık bazıları da gizli veya işari olan ibret levhalarından bir kısmını imanî, ferdî, ictimai ve başarı ile ilgili mesajlar olmak üzere dört başlık altında anlatmaya çalışacağız.

³⁶⁶ Neseî, a.g.e., 418

³⁶⁷ Yusuf, 12/7

³⁶⁸ Yusuf, 12/111

³⁶⁹ Atalay, a.g.e., 70

3.1.1. İmanî Mesajlar

3.1.1.1. Ahiret Hayatının Daha Değerli Olması

Dünya hayatı ahiret yurdu yanında çok kısa ve geçici bir hayattır. Dünya hayatı tıpkı çok ciddi bir iş için yolculuğa çıkan bir insanın yolculuğuna devam ederken kısa bir süre dinlenmek ve sonra tekrar yolculuğuna devam etmek için oturup bir ağacın altında dinlenmesi gibidir. “Dünya hayatı bir oyun ve eğlenceden başka bir şey değildir. Muttaki olanlar için şüphesiz ki ahiret yurdu daha hayırlıdır. Hala akıl erdiremiyor musunuz?”³⁷⁰ İşte Kur’an dünya hayatının geçici ve ahirete nisbetle değersiz oluşunu böyle anlatır.

Hız. Yusuf dünyanın türlü meşakkat ve sıkıntılarını, bela ve mihnetlerini çektikten sonra bu çetin imtihanlardan alnının akıyla çıkmasına karşılık adeta Allah (c.c) ona Mısır’da mülk ve saltanat nimetini vermiştir. Ancak Hız. Yusuf’un kölelikten sultanlığa gelişini haber veren ayetlerden hemen sonra şöyle çarpıcı bir ayet daha gelmektedir: “İman edip de kötülüklerden sakınanlar için ahiret mükâfatı daha değerlidir.”³⁷¹ Bu ayet iki şekilde de anlaşılabilir. Birincisi Allah-u Teâlâ bu ayetle şunu haber veriyor ki: Hız. Yusuf için ahirette sakladığı, dünyadaki tasarruf ve nüfuzdan daha büyük ve daha değerlidir.³⁷² Dünyadaki zorlu imtihana sabrettiği için ona mülk ve saltanat verildi, ancak ahirette bundan daha büyük bir saadete erişecektir.

“Kim geçici dünyayı isterse orada ona, (evet) dilediğimiz kimseye dilediğimiz kadar hemen veririz”³⁷³ ayetinde de ifade edildiği üzere kişi sadece dünya nimetlerini elde etmek için amel işlememelidir. Çünkü Allah her ne kadar dünya hayatını ve süsünü hedef edinen kimseye çalıştığının karşılığını eksiksiz olarak vereceğini, mağdur edilmeyeceğini bildirmekte ise de ahirette mahrum olacağı muhakkaktır. Çünkü geçici olan bu dünya hayatının lüksü için çalışan kimseler, bütün maksat ve niyetlerine göre çalışmalarını ve gayretlerini bu dünya hayatında tüketmiş olduklarından alacakları karşılık ancak dünya hayatı ile sınırlıdır.³⁷⁴ Buna göre mademki insanın sonuçta

³⁷⁰ En’am, 6/32

³⁷¹ Yusuf, 12/57

³⁷² İbni Kesir, a.g.e., 198

³⁷³ İsrâ, 17/18

³⁷⁴ Ercan, Eser, “Dünya Hayatı İsteyene Verilir”, *Kur’an’dan Öğütler*, DİB Yay., Ankara, 2012, I, 214

gideceği yer ahiretse bu dünyanın zevkleri, lezzetleri, makamları onu aldatmamalıdır. Çünkü dünya hayatı cam ise ahiret hayatı da buna göre elmas değerindedir.

Dünyanın nimetleri peşin, ahiretin mükâfatı ise ertelenmiştir. Kıssadaki söz konusu ayette, asıl istenilecek en yüce şeyin ahiret sevabı olduğu ve iyi amel işleyenler için biriktirilen ecrin, dünyada peşin olarak alınan nimetlerden daha büyük ve daha yüce olduğuna da işaret vardır.³⁷⁵ Normalde bir insana sorulsa, hazır bir kaşık balı mı istersin yoksa ilerideki bir teneke balı mı? İnsanın yapısı hazır olana meyilli olduğundan hemen hazır bir kaşık balı diğerine tercih eder. Ahiret sevabı ileride olduğu için nefis dünya lezzetlerini ona tercih etmek ister. Söz konusu ayette insanın bu şekilde aldanmamasına işaret vardır.

Bir rivayette Hz. Yakub müjde olarak kendisine Hz. Yusuf'un gömleğini getiren oğluna onun nasıl olduğunu sormuş, o da: “Yusuf Mısır hükümdarıdır” demiş. Bunun üzerine Hz. Yakub (a.s): “Hükümdar olmasını ne yapayım? Sen, yanından ayrıldığın zaman, hangi din üzere olduğunu söyle?” deyince, müjdecisi: “İslam dini üzere idi” cevabını verir. Hz. Yakub da, işte şimdi nimet tamamlandı” der.³⁷⁶ Demek ki geçici ve fani olan dünya makamlarından ziyade kalıcı olan ahiret yurdunun nimetlerini kazanmaya vesile olacak ameller kıymetlidir, onlara asıl değer verilmelidir.

Anlatıldığına göre oğul Yusuf, babası Hz. Yakub'u Mısır'a gelirken karşılayınca, babası ona şöyle der: ‘Selam sana ey üzüntüleri yok eden!’ Hz. Yusuf da babasına: ‘Gözlerini kaybedecek kadar benim için ağladı ha! Sen, kıyamet gününün bizi bir araya getireceğini bilmez misin?’ karşılığını verir. Babası da: ‘Elbette bilirim! Ancak tek endişem odur ki hak din olan dininden uzaklaştırılırsın da, bu orada benimle senin buluşman arasında bir engel oluşturur.’³⁷⁷ Buradan anlaşılan odur ki Hz. Yakub oğlunun dünya hayatı için endişelenmemiş, ağlayıp üzülmemiştir. Onun gerçek endişesi Hz. Yusuf'un hak yoldan ayrılmayıp ebedi olan ahiret hayatını kaybetmemesi içindir.

“ Bilin ki, dünya hayatı bir oyun, eğlence, bir gösteriş, aranızda bir övünme, mal ve evlatta bir çokluk yarışından ibarettir. Tıpkı bir yağmur gibidir ki bitirdikleri çiftçileri imrendirir, sonra kurumaya yüz tutar, bir de bakarsın ki sararmıştır, ardından

³⁷⁵ Sabuni, a.g.e., 170

³⁷⁶ Razi, a.g.e., 341; Neseî, a.g.e., 540

³⁷⁷ Neseî, a.g.e., 544

çerçöp haline gelmiştir. Ahirette ise ya çetin bir azap yahut Allah'ın bağışlaması ve hoşnutluğu vardır. Dünya hayatı sadece aldatici bir yararlanmadan başka bir şey değildir.”³⁷⁸ İnsanların bağlanıp kopmadığı dünyanın geçici ve aldatici oluşu Kur'an'da böyle tasvir edilmektedir.

Dünyanın mükâfatı ve menfaati ne kadar hayırlı olursa olsun, ahiret ecri ve sevabı daha hayırlıdır. Çünkü kalıcı, zahmetsiz, halis ve katıksız hayırdır.³⁷⁹ Bununla beraber, dünya hayatının çok lüzumsuz, gerçek dışı, hiçbir değeri ve amacı olmayan boş bir hayat olduğu düşünülmemelidir. Yusuf suresinin söz konusu 57. ayetindeki maksatlardan biri de; dünya ve ahiretten birinin diğerine üstün olduğunu belirtmektir. Çünkü ayette de “daha hayırlıdır” ifadesi kullanılmıştır. Örneğin “gül suyu sudan daha iyidir (hayırlıdır)” denilir. Buna göre dünya nimetleri de hayırlıdır.³⁸⁰ Ancak bunlar hedef değil vasıtaadır.

Sonuç olarak kısaca bu yönüyle bize şu dersi hatırlatmaktadır: Hz. Yusuf nasıl ki hükümdar iken de dünyanın geçiciliğini bilip ahiretini unutmadıysa, müminler de oyun ve eğlenceden ibaret olan dünya hayatını kutsallaştırıp ona tutkuyla bağlanmanın zarar olacağı bilinciyle hareket etmelidir. Hz. Yusuf (a.s) dünyanın saltanatı içindeyken Allah'ın takdirini her şeyin üstünde tutan büyük insanların kemâli içinde, dünyanın hiçbir aldatici değerine gönlünü kaptırmamıştır.³⁸¹ Daha faydalı ve daha kalıcı olanı araması gereken insan, onu bu dünya hayatında bulamayacak, ancak ahirette bulacaktır. Unutulmamalıdır ki insana aradığı gerçeği, daimi hayrı ve kalıcı saadeti ancak eliyle önceden gönderdiği güzel amelleri kazandıracaktır.

3.1.1.2. Ölüm Bir Son Değildir

Okunan güzel bir hikâyenin, romanın veya seyredilen bir filmin mutlu bir sonla bitmesi temenni edilir ki bu durum okuyucuya zevk vermektedir. Aksi halde mutlu bir sonla bitmiyorsa veya olayın ayrılık, kahramanın ölüm haberi gibi bir durumla bitiyorsa o hikâyeden veya filminden alınan hayali lezzet az olmakta, hatta acılaşımaktadır. Ancak Hz. Yusuf'un kıssası, başkahraman Yusuf (a.s)'ın ölümü temenni ettiği bir dua ile son

³⁷⁸ Hadîd, 57/20

³⁷⁹ Yazır, a.g.e., 62

³⁸⁰ Razi, a.g.e., 274

³⁸¹ Kutub, *Fi Zilal*, 420

bulmaktadır. Fakat buna rağmen kıssadan alınan zevk ve lezzet azalmamakta bilakis artmaktadır.³⁸² Çünkü Kur'an'ın bu hikmetli üslubunun içinde insana müjdelere verilmektedir.

Hz. Yusuf bütün sıkıntı, üzüntü ve heyecanların içinden, son derece vakar ve iffetle çıkmıştır.³⁸³ Bununla beraber Mısır azizi olmuş, uzun yıllardır görmediği hasret acısıyla yandığı anne ve babasına kavuşmuş, kardeşleriyle görüşmüş yani kısacası Hz. Yusuf'un rüyası tahakkuk etmiş ve dünyada elde edilebilecek en büyük lezzetleri elde etmiş, büyük mertebelere ulaşmıştır. Tam da Hz. Yusuf'un bu en mutlu ve ferahlı hengâmında Kur'an onun ölümü temenni ettiği duasını şöyle haber veriyor: "Ey Rabbim! Bana iktidar verdin ve bana rüyaların yorumunu da öğrettin. Ey gökleri ve yeri yaratan! Dünyada da ahirette de beni yönetip himaye eden sensin. Müslüman olarak canımı al ve beni iyi kulların arasına kat!"³⁸⁴ Kıssa burada bu dua ile son bulmaktadır. Kur'an en güzel kıssanın sonunu da içinde hikmetler barındıran en güzel bir şekilde bitirerek şu nükteleri ders vermektedir:

Hz. Yusuf içinde bulunduğu mutlu ve güzel hayattan daha mükemmel ve daha parlak bir hayata ulaşmak için Allah'a vefatını temenni ettiği bir dua yapmıştır. Bundan da anlaşılıyor ki ölümün ötesinde şu dünyanın en güzel hayatından daha güzel ve daha çekici bir hayat var ki Hz. Yusuf gibi büyük bir peygamber, ulaşmış olduğu nimetler içinde, görünüşte çok acı olan ölümü istemiştir.

Rivayete göre Hz. Yakub Mısır'da oğlunun yanında yirmi dört sene yaşadı ve orada vefat etti. Hz. Yusuf da babasından yirmi üç yıl sonra vefat etti.³⁸⁵ İşte bu sırada ahiret mülkünü temenni etti ve ölümü istedi.³⁸⁶ Dolayısıyla Yusuf (a.s) bu duayı yapmakla şunu müjdelemiştir: Kabrin arkası için çalışınız! Gerçek saadet ve lezzet oradadır.³⁸⁷ Kur'an da olayı O'nun dilinden bu şekilde haber vermekle insanları ebedi hayata hazırlanmaya davet ediyor.

³⁸² Bkz., Nursi, *Mektûbat*, 128

³⁸³ Kutub, *Fi Zilal*, 315

³⁸⁴ Yusuf, 12/101

³⁸⁵ Razi, a.g.e., 352

³⁸⁶ İbni Kesir, a.g.e., 222

³⁸⁷ Nursi, *Mektubat*, 127

Dünyadaki en büyük acı ayrılık acısı, insanlığın da en çok endişelendiği husus bir gün şu dünyadan göç etme duygusudur. Ölümün bir gün geleceğinin kesin olması hususunda insanlar müşterek olmakla beraber, ölümü karşılama ve algılama biçimi insanların durumlarına göre farklılık arz etmektedir. Her şeyini bu dünyaya bağlamış, ahiret inancı taşımayan bir kimse için ölüm en büyük korku ve felakettir.³⁸⁸ Çünkü insan ölümle dünyadaki lezzetlerin son bulacağını düşünmektedir.

Özellikle bugün Avrupa’da insanlar ölüm kelimesini duymak istememektedir. Hatta gündüz çalışma ve mesai, gece eğlence ve sefahatle zihnini meşgul ederek ölümü bir an dahi düşünmek istememektedir. Bundan dolayı oralarda taziye olayının dahi azaldığı, buna karşılık çelenk gönderilmek suretiyle ölü sahibine başsağlığı verildiği belirtilmektedir. Hatta taziye olayını belli bir ücret karşılığında bazı şirketlerin organize ettiği bilinmektedir. Çünkü medeni insan ölüm ve ölümü hatırlatan her şeyden korkar hale gelmiştir.

Hâlbuki Hz. Yusuf bu duasıyla ölümün bir son değil, yepyeni bir hayatın başlangıcı olduğunu göstermektedir. Aynen toprağa atılan bir tohumun orada çürüdükten sonra taptaze bir filiz olarak yeniden hayat bulması gibidir. Çünkü Allah’a inanan ve bu doğrultuda yaşayan bir kişi için durum aynen böyledir. Bu yüzden de Hz. Peygamber de ölüm anında parmağını kaldırmış ve üç kez en yüce dosta demiştir.³⁸⁹ Mevlana Celâleddin Rûmî de ölüm anını “şebb-i arus” yani düğün gecesini olarak nitelendirmiştir.

İşte Hz. Yusuf, başı mihnet ve ibtila, sonu da yokluk ve zeval olan bu dünya mülkünün, bu dünya geçidinin gerçeğini ve sonunu bildiği için daha ileri gidip, elinde kuvvet varken Mısır’a hükümdar olmak sevdasını beslememiş, aksine dünyadan el etek çekmek ve ebedi hayata can atmak istemiş de böyle bir dua ile vefatını dilemiştir.³⁹⁰ Zaten O, dünya makamlarını bulunduğu topluma hizmet edip bu vesileyle ahiretine çalışmak için istemiştir.

Bu sebeplerden ötürü ölümü temenni etmek akli olgunluğun bir sonucudur. Çünkü dünyanın nimetlerinin saf olmayıp keder ve bulanıklıklarla iç içe olması, çabuk bitmesi

³⁸⁸ Sabri, Türkmen, “Ölüm En Büyük Nasihat”, *Kur’an’dan Öğütler*, DİB Yay., Ankara, 2012, II, 245

³⁸⁹ İbni Kesir, a.g.e., 222

³⁹⁰ Yazır, a.g.e., 101

ve her lezzetin bitişinde bir elemin olması, zaruretten dolayı istenilmesi, az olması ve sürekli tekrar etmesinden dolayı istenilmez. Akli başında olan bir kimse, bu incelikleri iyice düşündüğünde bunlarda kurtuluş olmadığını anlar.³⁹¹ Bundandır ki ehl-i ilim dünya lezzetlerine iltifat etmemiştir.

Hz. Yusuf da bunları görüp bildiği için Allah'a yaptığı duada Cenab-ı Hakk'ın kendisine ilim, mal, saltanat ve şöhret verdiğini ve bunlara hamdettiğini, ancak saltanatın, uzun ömrün ve malın geçici olmasından dolayı bunları istemediğini belirtiyor. O yalnızca her şeyden üstün ve baki kalacak olan İslam üzere olmayı ve ölmeyi istemektedir.³⁹² Nitekim Hz. Yakub (a.s) da çocuklarına şöyle diyordu: “Ancak müslümanlar olarak ölüň.”³⁹³ Çünkü kabrin öte tarafında geçerli olacak şeyler bunlardır.

Zaten Hz. Yusuf bir peygamber olduğu için elbette kendi sonunun İslam üzere olacağını biliyordu. Söylendiğine göre ne ondan önce ne de ondan sonra hiçbir peygamber ölümü istememiştir. Görünürde bu şekilde davranmış olması, insanların ona bakıp kendilerine rehber edinmeleri içindir.³⁹⁴ Böylelikle insanları kabrin öte tarafı için çalışmaya teşvik etmiştir. Asıl nimetlerin öte tarafta olduğunu buradakilerin ise gölgelerin gölgesi olduğunu hatırlatmıştır.

Bir asker nasıl ki tezkere aldığında görevini tamamlamanın ve memleketine dönmenin sevincini yaşıyorsa, Allah'a karşı görevlerini tam yapan insanlar da ölüme bir tezkere gözüyle bakar. Ya da bir memurun mesaisini bitirip akşam evine dönmesi gibidir. Ayrıca ölümlle insan dünyanın zorluk ve zahmetlerinden kurtulup ebedi mutluluk diyarına gitmektedir. Zaten Kur'an-ı Kerim'de aslında ölümün de hayat gibi bir nimet olduğu anlatılmaktadır: “Hanginizin davranışça daha iyi olduğunu deneyerek göstermek için ölümü ve hayatı yaratan odur.”³⁹⁵ İşte Hz. Yusuf'un ve inanan insanların ölüme bakış açısı böyledir.

Böylece mevki, saltanat, aile fertleriyle buluşmanın sevinç ve heyecanı geri planda kalıyor. Kıssanın son sahnesinde sadece bir kul var. Tek başına bir kul... Bu kul ölünceye kadar müslümanlığını koruması ve öldükten sonra kendisini salihler arasına

³⁹¹ Razi, a.g.e., 355-358

³⁹² Neseфі, a.g.e., 547

³⁹³ Bakara, 2/ 132

³⁹⁴ Neseфі, a.g.e., 548

³⁹⁵ Mülk, 67/2

katması için Rabbi'ne yalvarıyor.³⁹⁶ Hz. Yusuf yaptığı duadaki isteğiyle ahirete gitmiştir ki, ne güzel dua ne güzel akıbetir. Ve takva sahiplerinin örnek alacakları hayat ve can atacakları gaye budur. Şu dünya hazineleri değil bu güzel sonuçtur.³⁹⁷ Şüphesiz ki onun bu hali, Hz. Yusuf'un son imtihanın da başarıyla neticelendiğinin göstergesidir.

Dolayısıyla Kur'an beliğ bir üslupla, Hz. Yusuf kıssasını bu şekilde haber vermekle muhataba keder ve üzüntü değil, tam tersine müjde ve sevinçleri haber veren bir dua ile kıssayı bitirmektedir.

3.1.1.3. Takdir-i İlâhi

“Takdir-i hüda kuvveti bazı ile dönmez, bir şem'a ki Mevlâ yaka, üflemele sönmez.”³⁹⁸ Bu beliğ sözün yansması Hz. Yusuf kıssasının birçok yerinde görülmektedir. Onun kuyudan Mısır'a, zindandan saraya veya bir başka deyişle kölelikten sultanlığa gelmesi hep yüce Allah'ın takdiri ve inayeti ileler. Bununla beraber Mısır sultanı iken bir vesileyle kardeşlerinin onun yanına kadar gelmesi ve bir zamanlar babalarının sevgisini kazanmak için kurtulmak istedikleri kişiye sonradan yiyecek için muhtaç duruma gelmeleri de ilahi takdirin bir cilvesidir.

(Cenab-ı Hak) “Bir şeyin olmasını dilediği vakit ona sadece ol demesi kâfidir.”³⁹⁹ “Hikmetle yöneten, her şeyden haberdar olan O'dur. O yere giren ve ondan çıkan, gökten inen ve ona yükselen her şeyi bilir.”⁴⁰⁰ Allah'ın dilediği şey olur, dilemediği şey olmaz.⁴⁰¹ Dolayısıyla kâinatta olan her iş Allah'ın tedbiri ileler. Hz. Yakub'un çocukları da Yusuf'u kuyuya atıp daha sonra oradan geçen bir kervana satınca kendi düşüncelerine göre her şeyin tamam olduğunu zannettiler. Ancak Allah'ın her şeyi bilip gözettiğinin ve Yusuf için de Allah'ın bir takdirinin olduğunu bilmiyorlardı.

İşte o plan ve takdir işliyordu, kimse Cenab-ı Hakk'ın takdirinin önüne geçemezdi. Kardeşlerinin dediği değil de Allah'ın dediği olacaktı. “İşte böylece Yusuf'a orada bir yer sağladık ve bunu olayların yorumunu ona öğretelim diye de yaptık. Allah

³⁹⁶ Kutub, *Fi Zilal*, 480

³⁹⁷ Yazır, a.g.e, 101

³⁹⁸ Ziya Paşa'nın bir sözü,(Nursi, *Mektûbat*, 62'den naklen)

³⁹⁹ Yasin, 36/82

⁴⁰⁰ Sebe, 34/1-2

⁴⁰¹ Aliyyü'l-Kârî, *Fıkh-ı Ekber Şerhi*, çev. Yunus Vehbi Yavuz, Çağrı Yay., İstanbul, 2013, 38

emrini yerine getirmeye Kâdir'dir. Hiçbir şey O'nu âciz bırakmaz. Fakat insanların çoğu O'nun yaptığı güzel şeyleri ve gizli lütuflarını bilmez."⁴⁰² Burada işaret edilen plan şuydu: Allah Yusuf'u kardeşlerinden kurtardığı gibi onu getirip Mısır'a da yerleştirdi.⁴⁰³

Hız. Yusuf Kenan çöllerinde ve Hız. Yakub'un yanında İbrahimî bir terbiye ve tertemiz bir fitratla büyümüşü. Olgun bir ahlak ve imanla donanmışı. Fakat bu nitelikler devrin en kültürlü ve medeni ülkesi olan Mısır'ın hükümet işleri için doğrudan yetmezdi. Allah onu adeta Mısır'ın en yüksek kademesinde görevli olan Aziz'in evine yerleştirmekle ona devlet idaresinde kullanacağı tecrübeyi kazandırdı.⁴⁰⁴ Dolayısıyla Allah olayların akışını değiştirmedi ki bu vesileyle, Mısırlıları dünya ve ahirette tavsif edilemeyecek derecede sınırsız faydalara kavuşurdu.⁴⁰⁵

Ayrıca istikbalde kendisini başarıya götüreceğ hikmetler bahşedildi; ilerde olacak şeyleri bilecek ve rüyaları tabir edecek bilgiler verildi.⁴⁰⁶ Böylelikle Hız. Yusuf işinde ve amelinde ihsan sahibi, dikkatli, uyanık ve titiz biri olarak yetişti.⁴⁰⁷ Çünkü ileride Mısır'ı ve çevre ülkeleri bekleyen bir kıtlık olacaktı. Bu zor durumu idare edecek birisinin olması gerekiyordu. İşte Hız. Yusuf'a bahşedilen ilim ve edindiğı yüksek tecrübe ile bu işi omuzlaması için Allah tarafından oraya sevk edildi.

Aynı zamanda o günkü Mısır ahlaki noktada iyi bir durumda değildi. Dolayısıyla Allah onu Mısır'a yerleştirerek onlar arasından Hız. Yusuf'u peygamber olarak seçecekti. O da gerek ergenlik dönemini geçirdiğı sarayda, gerek gençlik döneminde kaldığı zindanda, gerekse de yönetimde olduğu uzun yıllar boyunca her vesileyle bu milletin ahlakının olgunlaşması için ilahi misyonunu icra etti ve bizzat yaşantısıyla, karşısına çıkan zor imtihanları başarmakla da bunu gösterdi.

Seralarda bitkiler, ağaçlar ve meyveler yetişir. Yetişir ancak onların suyu, enerjisi, güneşi, gübresi, ilacı belli standartlarda olduğundan hastalıklıdırlar. Bu yüzden de ancak

⁴⁰² Yusuf, 12/21

⁴⁰³ İbni Kesir, a.g.e, 175

⁴⁰⁴ Mevdudi, a.g.e, 449

⁴⁰⁵ İbni Kesir, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, çev. Mehmet Keskin, Çağrı Yay., İstanbul, 1994, I, 299

⁴⁰⁶ Kutub, *Fi Zilal*, 379

⁴⁰⁷ Neseî, a.g.e, 442

o seranın içinde yetişirler ve küçük bir sorunla karşılaştıkları an ölürler.⁴⁰⁸ Bu yüzden hayatta yaşanan zorluklar insanı pişirip kişiye değerli tecrübeler kazandırarak onu ileride karşılaşacağı önemli ve meşakkatli işlere karşı dirençli bir hale getirir. Tıpkı Allah'ın verdiği bazı hastalıkların insanın bağışıklık sistemini kuvvetlendirmesi gibi, güçlükler de insanın zorluklarla baş edebilme yeteneğini geliştirir. Hz. Yusuf'un Aziz'in hanımıyla yaşadığı çetin imtihanın derin bir yönü de bu olsa gerek.

Bununla beraber Aziz'in hanımının onu günaha davet etmesi yetmiyormuş gibi saraya davet edilen elit kadınlar da hanımının isteğine uymasını ve onun kendilerine de râm olmasını istemişlerdir. Hz. Yusuf burada çok zor bir sınav ile karşı karşıyadır. Onun nasıl çetin şartlar altında olduğunu Hz. Yusuf'un Allah'a yaptığı duada geçen 'asbu' اصب kelimesinin kullanılışında da görülmektedir. İslam'dan önceki edebiyatta bu kelime, aşk şiir türünde önüne geçilemez gençlik şehvetini temsil eden teknik bir terimdir. Bu kelime, kişinin kalbine hâkim olan, düşünce dengesini bozan, insanı doğru ve yanlış ayırt edemez duruma getirip şaşkına çeviren zapt edilemez bir aşka yenilmiş bulunma durumunu anlatır.⁴⁰⁹ Kelimenin tahlilinde de görülmektedir ki gençlik hevesatının en yüksek olduğu bir hengâmda Hz. Yusuf çağrıldığı günaha gitmemekte direnmekle iradesi sağlamlaştırılmıştır.

Allah Hz. Yusuf'u bu şekilde sıkı bir imtihandan geçirerek onu ruhî bir eğitime tabi tutmuştur. Kadının kışkırtmaları karşısında takvasının tüm güçlerini kullanarak bu tür şeylerin kendisine bir faydasının olmayacağını anlamıştır. O günkü Mısır toplumunun manevi-ahlaki şartları düşünüldüğünde bu zor imtihanın önemi ve gerekliliği daha iyi anlaşılacaktır. Burada kadınların da anladığı bir şey vardı ki o da; Köle iken baştan çıkaramadıkları birini yönetici iken yoldan çıkarma hususunda hiçbir şekilde başarılı olamayacaklarını anlamış olmalarıydı.⁴¹⁰ Böylelikle onlar ileride ahlaki noktalarda kendilerine rehber olacak kişinin ne derece sağlam bir iradeye sahip olduğunu yakinen de görmüş oldular.

Hz. Yusuf'un kuyuya atıldıktan sonra muhabbetli, güzel, rahat bir yaşamla babasına, kardeşlerine kavuşacağı hiç akla gelmezdi. Ancak Allah'ın planı ve takdiri

⁴⁰⁸ Sıtkı, Aslanhan, *Başarı ve Mutluluk İçin Hayata Gülümse*, Hayat Yay., İstanbul, 2004, 119

⁴⁰⁹ Izutsu, Toshihiko, *Kur'an'da Allah ve İnsan*, çev. Süleyman Ateş, Yeni Ufuklar Neş. , ysz. , tsz., 240

⁴¹⁰ Mevdudi, a.g.e, 452

işlemeye devam eder. O, bir şeyin meydana gelmesini dileyince sebeplerini kolaylaştırır. Bundan dolayı o iş ne kadar da olmayacak bir şey olsa da kolaylıkla olur.⁴¹¹ Hz. Yusuf ailesine kavuştuktan sonra şöyle demiştir: “Şüphesiz ki Rabbim, dilediğini çok ince ve güzel olarak tedbir edendir.”⁴¹² Ancak insanların çoğu bilmezler.

Burada bir nokta önemlidir. Hz. Yusuf acaba niçin yönetici olduktan sonra evlat acısı içinde olan babasına kendi durumunu bildirmedir? Normalde ona yakışan davranış hemen babasının yanına gitmesi veya onu bulup yanına getirmesiydi. Yüce Allah, Hz. Yakub’un imtihanını, sevabını tamamlamak ve Hz. Yusuf’un ilk rüyasını gerçekleştirmek istediği için bu durum te’hir edildi denilebilir.⁴¹³

Hz. Yusuf’un öz kardeşini yanında bırakmak için uyguladığı tedbir de Allah tarafından ona öğretilmiştir.⁴¹⁴ Allah’ın takdirinin önüne geçilemeyeceğini Hz. Yakub da çok iyi biliyordu. Israrlar üzerine Bünyamin’i kardeşleriyle beraber Mısır’a gönderirken onlardan tedbirli davranmalarını istemiş ancak sözlerine şunu da eklemiştir: “Allah’tan gelecek hiçbir şeyi sizden savamam. Hüküm Allah’tan başkasının değildir. Ben yalnız O’na güvendim.”⁴¹⁵ Çocukların babalarının tavsiyesi üzerine ayrı ayrı kapılardan şehre girdikleri ancak bu tavsiyenin Allah’tan gelecek hiçbir şeyi onlardan savamayacağı ayette bildirilmiştir.⁴¹⁶ Nitekim Mısır’da beklenmedik olaylar yaşanır ve Bünyamin Hz. Yusuf’a bildirilen plan doğrultusunda orada alıkonulur.

Görüldüğü üzere Hz. Yusuf’un işlerinin tanzimi hep Allah tarafından icra edilmiştir. Kardeşleri ve diğer kadınlar ile Mısır’daki bazı yetkililer onun için kötülük düşünürken Allah onun hayrını dilemiştir.⁴¹⁷ Sonuçta da hadiseler Allah’ın dediği şekilde olmuştur.

Yukarıda anlatılan hususlarda da vurgulandığı gibi insan, ileriye ma’ruf bir takım planlar ve programlar yapar. Fakat takdir-i ilahi o planların tümünün üzerindedir. Dolayısıyla kâinatta tesadüfe zerre miktar yer yoktur. Çünkü her şeyde tevafuk yani

⁴¹¹ Razi, a.g.e, 351

⁴¹² Yusuf, 12/100

⁴¹³ Sabuni, a.g.e., 171

⁴¹⁴ Yusuf, 12/76

⁴¹⁵ Yusuf, 12/67

⁴¹⁶ Yusuf, 12/68

⁴¹⁷ Razi, a.g.e., 195

Allah'ın (c.c) denk getirmesi vardır. İnsan da bunun şuurunda ve bilincinde yaşayıp önüne çıkan hadiselerle bu gözle bakmalı ve planlarını da o çerçevede şekillendirmelidir. Ayrıca bazen şer gibi görünen şeylerde hayır olabileceğini unutmamalıdır.

3.1.1.4. Tevhid Mücadelesi

Her peygamber tevhit inancını esas alarak Allah'ın birliğini ve İslam'ın ilkelerini tebliğ etmekle görevlendirilmiştir. İnsanlığın yaratılış gayesi Allah'ın rubûbiyetini tanımak ve yalnızca ona kulluk etmektir. Hz. Yusuf'un zindandaki konuşması kıssanın da ruhunu teşkil eden ve aynı zamanda Kur'an'da tevhidin en net bir şekilde anlatıldığı bölümlerden birisidir. Hz. Yusuf ise hapisteyken bile inancının gereklerini yerine getirerek mesajını oradakilere tebliğ eden bir peygamberdir.

Zindana onunla beraber giren iki saray çalışanı Hz. Yusuf'un güzel tavırlarından ve onun ilminin yüksekliğinden etkilenip ondan gördükleri bir rüyanın tabirini yapmasını isterler. O da bunu bir fırsat olarak değerlendirip tevhidin ve şirkin ne demek olduğunu açıklamaya başlar. Burada mesajını oradakilere anlatırken kullandığı metod ve tercih ettiği nazık, samimi ve sıcak üslup kıssaların en güzeline bir başka güzellik katmaktadır. Dolayısıyla İslamiyet'i anlatmak belirli bir kesimin değil herkesin görevi olduğu için kıssadaki tebliğ ilkeleri herkese yol gösterecek önemli hususlar içermektedir.

Saki ve aşçının rüyalarının tabirini istemeleri üzerine Hz. Yusuf onların dikkat yoğunluğunu arttırıp kendisini can kulağıyla dinlemelerini temin edecek ve dikkatlerini celbedecek şu konuşmayla sözlerine başlar: "Size erzak olarak verilen yemek gelmeden önce, onun yorumunu mutlaka size haber vereceğim. Şüphesiz bu, Rabbimin bana öğrettiklerindedir."⁴¹⁸ Böylece Hz. Yusuf onların isteğine hemen cevap vermeyip kendi kabiliyetlerinden bahsederek söze başlamıştır.

Daha sonra onlara anlatacağı tevhid gerçeğine önsöz olacak tarzda bir konuşma yapmıştır. Bunun da bazı sebepleri vardı. Öncelikle Hz. Yusuf onların anlattığı rüyaya göre iki mahkûmdan birinin asılacağını biliyordu. Bu yüzden asılacak olan kişinin küfür üzere ölmeyerek müslüman olup bununla mutluluğu elde etsin diye onları önce İslâm'a

⁴¹⁸ Yusuf, 12/37

çağırmıştır.⁴¹⁹ Bununla Hz. Yusuf ehemmi mühimme tercih etmiştir. Bir başka deyişle ahiret işini dünya işine öncelmiştir.⁴²⁰ Bundan dolayı önce onları hak dine davet etmiştir.

Diğer bir sebep olarak da Hz. Yusuf onların kendisi hakkındaki hüsn-ü zanlarını kullanarak sözünü dinleyeceklerini düşündüğünden onlara peygamberliğinden ve hak dinden bahsetmiştir.⁴²¹ Ayrıca onlar gördükleri rüyadan çok etkilenmişlerdi. Çünkü bu rüyanın başlarına gelecek şeylerle alakalı olduğunu düşünmüşlerdi. Hatta Hz. Yusuf'un onların üzüntülü halini görüp sorması üzerine rüyalarını anlattıkları rivayet edilmiştir. Hz. Yusuf'tan alacakları tabir onlar için çok önemli olduğundan şimdi onu can kulağıyla ve dikkatli bir şekilde dinleyecek duruma gelmişlerdi. Hz. Yusuf da onların bu durumunu göz önünde bulundurup onlardaki cevheri de fark ettiğinden bu anı kaçırmayıp hemen tebliğde bulunmuştur.⁴²²

Burada Hz. Yusuf önce rüyayı yorumlamış olsaydı saki ve aşçının dikkat yoğunluğu azalacak ve daha sonra kendilerine anlatılacak akidevî bilgileri belki de can kulağıyla dinlemeyeceklerdi. Bununla beraber aşçının gördüğü rüyanın tabirine göre asılacağını ona hemen söylese onda Hz. Yusuf'un anlattıklarına karşı bir nefret hissi uyanacaktı. Bundan dolayı muhtemel ki verilmek istenen mesaja kulağını tıkayacaktı.⁴²³ Hz. Yusuf buna engel olacak şekilde, kendi kabiliyetlerini de açıklayarak önce etkili bir konuşma yapıp onları hidayete ulaştırmayı hedeflemiştir.

Hz. Yusuf hapishanede kendilerine gelecek erzakın daha önlerine gelmeden onun mahiyetini haber vermek suretiyle Allah'ın kendisine bahşettiği yeteneklerinden bahsederek, onları rüya tabiri için en doğru kişiye müracaat ettikleri konusunda temin etmiştir. Yani rüya tabirinde üstün bir seviyede bulunduğunu ve bu hususta, başkalarının söyleyemeyeceği şeyleri söyleyebileceğini ifade etmiştir.⁴²⁴ Buna göre bir kimsenin tebliğ yaparken eğer bulunduğu toplumda tanınmıyorsa, övünme için değil kendi davasına kuvvet vermek için şahsıyla ilgili bilgiler vermesi uygun hatta faydalı görülmüştür.

⁴¹⁹ Kurtubi, a.g.e., 289

⁴²⁰ Mehmed, Vehbî, *Hulâsatü'l-Beyân Fî Tefsiri'l-Kur'an*, Üçdal Neş., İstanbul, 1976, V, 2502

⁴²¹ Razi, a.g.e., 234

⁴²² İbni Kesir, a.g.e., 190

⁴²³ Sırrı Paşa, a.g.e., 155

⁴²⁴ Atalay, a.g.e., 97

O'nun "Size, rızıklanacağımız bir yemek gelecek olduğunda, ben kesinlikle onun ne olduğunu size haber veririm"⁴²⁵ ifadesiyle ilgili Razi şu açıklamaları yapmıştır: Rivayet edildiğine göre hükümdar birini öldürmek istediğinde onun için bir yiyecek hazırlatır ve onu ona gönderirmiş. Hz. Yusuf (a.s) da ben size bir yiyecek geldiğinde içinde zehir olup olmadığını haber veririm demek istemiştir. Buna göre rüya tabirinde üstün olduğunu beyan etmekle beraber, kendisinin Allah tarafından gönderilmiş bir peygamber olduğunu da ortaya koymak için böyle söylemiştir.⁴²⁶ Böylelikle onların Hz. Yusuf'a olan güvenleri bir kat daha artmıştır.⁴²⁷ Çünkü onun söylediği hususlar sıradan bir insanın bileceği şeyler olmayıp ancak bir peygamberin haber verebileceği türden bilgilerdi.

Bununla beraber yavaş yavaş vermek istediği tevhid hususunda da kendi atalarından ve mensup olduğu peygamberlik zincirinden bahsederek bu konuda da onlara ayrıca güven vermiştir. Hz. Yusuf'un onlara yaptığı konuşmada kendi kimliği ile yaptığı davet birbiri içine geçmiş bir durumdadır: "Atalarım İbrahim, İshak ve Yakub'un dinine uydum. Allah'a herhangi bir şeyi ortak koşmamız bize yaraşmaz. Bu, Allah'ın bize ve insanlara olan lütfundandır. Fakat insanların çoğu şükretmezler."⁴²⁸ Bu anlatımda, tıpkı içeriğin forma, formun da içeriğe dâhli, katkısı ve nüfuzu olduğu gibi, Hz. Yusuf'un kendi geçmişine ilişkin verdiği bilgilerle gerçekleştirmek istediği tebliğ ve davet hamlesi arasında sıkı bir ilişki vardır.⁴²⁹ Bu duruma Razi şöyle izah getirmiştir:

Hız. Yusuf daha önce köle olarak satılırken, iftiraya uğrayıp zindana gönderilirken hep sabredip sessiz kalmıştır. Hız. İbrahim ve diğer peygamberlerle olan münasebetini ifşa etmemiştir. Hâlbuki Hız. İbrahim'in, Hız. İshak'ın ve Hız. Yakub'un bir şöhreti vardı ve Kenan'da, Mısır'da da onlar tanınmaktaydılar. Ancak Hız. Yusuf onların nüfuzunu en müşkil zamanlarda dahi kullanıp o sıkıntılardan kurtulmayı denememiştir. Fakat görevi uğruna Yusuf (a.s) kimliğini açıklamıştır. Dünya ve ahirette dereceleri yüksek olan bu kişilerin torunu olduğu anlaşılırsa ve peygamberlik halkasına dâhil

⁴²⁵ Yusuf, 12/37

⁴²⁶ Razi, a.g.e, s. 234; Mehmed Vehbi, a.g.e., 2502

⁴²⁷ Kutub, *Fi Zilal*, 399

⁴²⁸ Yusuf, 12/38

⁴²⁹ Atalay, a.g.e., 100

olduğu bilinirse ona hürmet eder, saygı dolu bakışlarla bakar, bağlılıkları artar ve kalplerinin onun sözünden etkilenmesi mükemmel olur, diye düşünmüştür.⁴³⁰

Ayrıca Hz. İbrahim (a.s), Hz. İshak (a.s) ve Hz. Yakub (a.s)'ın talim ettiği dini haber verdiğini göstermek için de kimliğini ifşa etmesi gerekirdi. Mesajını sonradan zuhur etmiş ve bid'at (türedi) olarak sunamazdı. Mesajın özü buna maniydi. Zira bu evrensel ve ebedi hakikatler daha öncekiler tarafından da daima aynı şekilde iletilmişti.⁴³¹ Dolayısıyla samimi bir şekilde tebliğ yapan birisinin eğer tebliğinde etkili olacaksa kendi kimliğinden ve özelliklerinden bahsetmesi uygundur. Aynı zamanda tebliğ ve davette ortamın uygun olması halinde kişinin etnik köken vs. bilgilerinden söz etmesi tanışmaya ve kaynaşmaya da vesile olabilir. Ancak ortamın ve bağlamın müsaitliği bu anlamda önemlidir.

Böylelikle Hz. Yusuf onların bu ilgi ve dikkatlerinin zirveye çıktığı anda daha kıvamını kaybetmeden peygamberlik vazife ve imtiyazıyla mücehhez olduğu ve rüya tabiri için doğru kişiye müracaat ettikleri konusunda onları temin etmiş⁴³² ve peşi sıra anlatacağı tabir hususunda da onları heyecanlandırmıştır. Çünkü birazdan tabirini yapacağı rüyada aşçının idam edileceğini söyleyeceği için bu heyecan azalabilirdi.

Hz. Yusuf çok etkili olan bu girişi yaptıktan sonra artık asıl maksadı olan inancını sunmaya başlamıştır. Konuşmasına şöyle giriş yaparak başlamıştır: “Bu Rabbimin bana öğrettiklerindedir. Şüphesiz ben, Allah’a inanmayan, aynı zamanda da ahireti inkâr etmekte olan bir kavmin dininden uzaklaşıp geldim.”⁴³³ Yani ‘Ben kehanette bulunmak ve yıldızlara bakmak suretiyle konuşmuyorum. Ben size bunları, Allah’tan gelen vahiy ve O’nun öğretmesiyle hâsıl olan ilim sayesinde haber verdim’ demektir.⁴³⁴ Böylelikle asıl maksadının ne olduğuna dair ipuçlarını vermiştir.

Ayrıca Hz. Yusuf saki ile aşçıyı muhatap almasına rağmen; onları incitmek, kendisinden soğutmamak için ‘sizin dininizi bırakmışımdır’ dememiştir. Onların da

⁴³⁰ Razi, a.g.e., 236

⁴³¹ Mevdudi, a.g.e., 462

⁴³² Atalay, a.g.e., 99

⁴³³ Yusuf, 12/37

⁴³⁴ Razi, a.g.e, s. 235; Kurtubi, a.g.e, s. 289; Nesefi, a.g.e, s. 469, vd.

mensubu bulunduğu bir milletin dinini bıraktığını söylemiştir.⁴³⁵ Bu metod davet ve tebliğde muhatabın kazanılmasını sağlayan hikmetli ve güzel bir yoldur.

“Allah’a herhangi bir şeyi ortak koşmamız bize yaraşmaz. Bu Allah’ın bize ve insanlara olan lütfundandır. Fakat insanların çoğu bilmezler.”⁴³⁶ Bu şekilde Hz. Yusuf etnik kökeni, peygamberlik bilgisi ve Allah’ın kendisine bahsettiği ilim hakkında bilgi verdikten sonra şöyle devam eder: “Ey zindan arkadaşlarım! Çeşitli ilahlar mı, yoksa gücüne karşı durulmaz olan bir tek Allah mı (inanıp bağlanmak) daha iyi?”⁴³⁷ Böylelikle maksadına doğru yumuşak ancak tesirli bir geçiş yapar.

Hz. Yusuf’un saki ve aşçıyla zindanda ne kadar beraber kaldıklarını bilmiyoruz. Ancak konuşmasına başlarken sıcak ve samimi bir ifade olan ‘Ey benim zindan arkadaşlarım’ diye başlaması onların kalplerini Hz. Yusuf’a meylettirmede önemli bir hitap şeklidir.

Onun tevhid ve davetle ilgili asıl vurucu ifadelerinden ve argümanlarından birisi de buradaki ifadelerdir. Tevhid ile şirki birbirinden ayıran temel esas üzerinde durduktan sonra meseleye akli bir izah getirerek muhataplarının zihninde derin izler bırakmak istemiştir.⁴³⁸ Adeta şu örneği onlara vermiştir: Bir askerinin on komutan tarafından idare edilmesi mi kolaydır? Yoksa on tane askerinin bir komutan tarafından idare edilmesi mi kolaydır? Elbette ki akıl ve mantık ikincisini tercih eder. Onlar da sarayda çalıştıkları için bir efendiye hizmet etmenin veya bir kişi tarafından sevk ve idare edilmelerinin birden çok efendiye hizmet etmekten daha kolay olduğunu bildikleri için Hz. Yusuf bu yolla onların kalbine tevhidi aşlamıştır.

Burada bir parantez açıp şunu da eklemekte yarar vardır: Hz. Yusuf tebliğ ve davetini yaparken ayırım gözetmemiştir. Ayrıca her ne kadar iki arkadaşına anlatıyor görünse de ifadelerinin son kısımlarından tahmin edilebileceği gibi davetini herkese teşmil etmiştir. Rüyanın tabirinden, aşçının asılacağını anlayan Hz. Yusuf buna rağmen nasılsa kısa bir süre sonra ölecek diye onu önemsiz görmemiştir. Bilâkis hitabını yaparken ikisini de eşit derecede muhatap kabul edip onlara dosdoğru yolu göstermeye

⁴³⁵ Kutub, *Fi Zilal*, 399

⁴³⁶ Yusuf, 12/38

⁴³⁷ Yusuf, 39/12

⁴³⁸ Mevdudi, a.g.e., 463

gayret etmiştir. Bu da onun anlatmaya çalıştığı hak dinin en önemli bir özelliğidir. Çünkü gerçek din son nefeste bile olsa kişiye ebedi mutluluğu kazandırmayı esas gaye edinmiştir.⁴³⁹ Çünkü din sadece kişinin doğumu ile vefatı arasını hedef edinen bir olgu olmayıp, onun ahiret boyutunu da ilgilendiren kapsamlı bir yapı olduğu düşüncesinden hareket edilirse Hz. Yusuf'un burada yaptığı tebliğin keyfiyeti daha iyi anlaşılacaktır

Hz. Yusuf bu uzun ve güzel girişle ve ikna edici argümanlarla zorlama yapmaksızın onların kalbine girmeye çalışmıştır. En son artık onların batıl inançları olan putperestlik tehlikesinden artık kurtulmaları gerektiğini ifade etmiştir. Çok özlü bir şekilde ve akli delillere dayandırarak tevhid inancının ana hatlarını şöylece çizmiştir:

“Allah’ı bırakıp da taptıklarınız, sizin ve atalarınızın taktığı birtakım isimlerden başka bir şey değildir. Allah onlar hakkında bir delil indirmemiştir. Hüküm sadece Allah’a aittir. O size kendisinden başkasına ibadet etmemenizi emretmiştir. İşte dosdoğru din budur. Fakat insanların çoğu bilmezler.”⁴⁴⁰ Böylece Hz. Yusuf tevhid inancını hikmetli bir üslupla ve derece derece anlatarak delillerle sağlamlaştırdıktan⁴⁴¹ sonra arkadaşlarının isteğini yerine getirip rüyalarını yorumlamaya başlamıştır.

Böylelikle o hapis yıllarını tevhid mücadelesine hasr ederek ömür dakikalarını yaratılış amacına ve risâlet gayesine uygun olarak değerlendirmiştir. Bununla beraber tebliğin yapılış tarzının ve kişinin haline uygun söz söylemenin muhatabı etkilemede ve kazanmada belirleyici bir unsur olduğunun en güzel örneklerini gözler önüne sermiştir.

3.1.2. Ferdi Mesajlar

3.1.2.1. Hz. Yusuf’un Mükemmel Şahsiyeti

Kıssada Yusuf (a.s)’ın şahsiyeti başrolü temsil etmektedir. Onun hayatı, bütün yönleri ve her safhasıyla tamamen gözler önüne serilmektedir. Böylece bize örneklik teşkil edecek şahsiyetiyle alakalı meseleler üzerinde inceden inceye durulmaktadır. Salih kul ve kâmil insan Hz. Yusuf’un karşılaştığı komplolar ve beşeri duyguların her yönüyle tahrik edilişi Kur’an’da anlatılırken ondaki insanlık şahsiyeti üzerine zerre

⁴³⁹ Atalay, a.g.e., 104

⁴⁴⁰ Yusuf, 12/40

⁴⁴¹ Sabuni, a.g.e., 158

kadar bir şey ilave edilmemektedir.⁴⁴² Böylelikle onun günaha girmemeye direnmesi, peygamberlerin ismet sıfatının bir sonucu olduğu kadar sağlam iradeye sahip bir insanının da gösterebileceği yüksek ahlaki tavra dikkat çekilmektedir.

Yusuf (a.s), bir peygamber çocuğu olarak, peygamber evinde dinini diyanetini öğrenmiş ve yüksek bir aile terbiyesi almıştı. Bununla beraber Hz. Yusuf'un şahsiyetini meydana getiren beşeri yönü de düşünülerek olaylara bakıldığında insanı sarsacak ve ayağını kaydıracak birçok imtihanı, alnının akıyla atlatmış olması takdire şayan ve dikkate değer emsalsiz bir örnek olarak karşımızda durmaktadır.

İyi insanlar, özellikle de yüksek ahlaka sahip kişiler, sabahın parlaklığı gibi yüzlerinden belli olurlar. Çünkü siret surete aksetmektedir. Yusuf (a.s)'ı köle olarak satın alan Mısır Azizi de Hz. Yusuf'un iyi bir kişi olduğunu fark eder. Bu yüzden hanımına Yusuf'un ileride iyi bir kişi olabileceğini ve ona iyi bakmasını söyler: "Ona değer ver ve güzel bak! Umulur ki bize faydası olur veya onu evlat ediniriz."⁴⁴³ Muhtemelen Aziz ileri görüşlü ve insanları iyi tanıyan bir zeka yapısına sahipti ki daha çocukken Yusuf'taki cevheri fark etmiştir.

Hz. Yusuf için böyle düşündüğü söylenen Aziz hakkında şöyle bir tesbit de kaynaklarda geçmektedir: "İnsanların en firasetlisi şu üç kimsedir: Karısına, Yusuf'a iyi bak diyen Mısır Aziz'i; babasına, Musa için 'Baba, onu işçi tut' diyen Hz. Şuayb'ın kızı ve yerine Ömer (r.a)'ı halife gösteren Ebubekir es-Sıddik (r.a)."⁴⁴⁴ Tefsir kaynaklarında Abdullah b. Mes'ud'dan rivayet edilen bu söz Aziz'in firasetini göstermesi bakımından dikkat çekicidir.

Hz. Yusuf'un dönemin en büyük organizasyonlarından biri olan Mısır devletini zindandan çıktıktan sonra genç yaşta başlayarak yıllarca güzel bir şekilde idare etmiş olması onun şahsiyetinin büyüklüğünü anlamamıza yarayacak vesilelerden yalnızca bir tanesidir. Kur'an'ın çizdiği tabloda, Yusuf (a.s) şahsiyetiyle tarihte çok önemli bir kişi olarak resmedilmiştir.

⁴⁴² Kutub, *Fi Zilal*, 325

⁴⁴³ Yusuf, 12/21

⁴⁴⁴ İbni Kesir, a.g.e., 175

Hz. Yusuf'un Kur'an'da bahsedilen özellikleri şunlardır: Tam bir ihlâsa⁴⁴⁵ ve güzel bir yaratılışa sahipti.⁴⁴⁶ İlim ve hikmet bahşedilmişti.⁴⁴⁷ Rüya tabirini bilirdi.⁴⁴⁸ Kendisine mülk ve saltanat verilmişti.⁴⁴⁹ Bu özelliklerini göz önünde bulundurarak onun olgun kişiliğinin yansımalarını anlamamıza vesile olacak davranış parametrelerini birkaç başlık altında inceleyeceğiz.

3.1.2.2. İnsanları Tahkir Etmemesi

Hz. Yusuf kadın tarafından günaha davet edildiğinde öylesine erdemliydi, öylesine Allah'tan korkmaktaydı ki bu sıkı imtihandan Allah'ın ipine sarılarak sıyrılmıştır. Ancak imtihanı burada bitmemiştir. O, kapıya koşup kendini dışarı atmak isterken kadın da peşinden koşarak gömleğinden tutup kendine doğru çektiği esnada arkadan yırtmıştır. Bu sırada kadının Aziz, karısı ve Hz. Yusuf kapıda karşılaştılar. Kadın karşısında kocasını görünce, onun yanındaki konumunu korumak, kendini temize çıkarmak ve kocasının kendisi hakkında şüpheye düşmesini önlemek için hemen hileye başvurmuştur. Ayrıca Hz. Yusuf'a da gözdağı verircesine şöyle demiştir:

“Senin ailene kötülük etmek isteyen cezası, zindana atılmaktan veya elem verici bir işkenceden başka ne olabilir ki”⁴⁵⁰ Hz. Yusuf kendisini yetiştirmiş olan ailenin haklarına riayet ettiğinden böyle tehlikeli bir zamanda bile kendisinin suçsuz olduğunu belirtip onun sırrını açıklayarak kadını rüsvay etmek istememiştir. Ne var ki kadın tarafından kendisi zindanla hatta işkence ile tehdit edilmiştir. İşte bu ana kadar konuşmayan ve soğukkanlılığını kaybetmeyen Hz. Yusuf'un artık kendisini savunması vacip hale geldi. Daha da önemlisi namusunu kurtarması gerekiyordu. Yine soğukkanlı bir şekilde olayı olduğu gibi anlattı ve şöyle demek zorunda kaldı: “Asıl o benim nefsimden murat almak istedi.”⁴⁵¹ Aslında kadın böyle bir yola başvurmazaydı Hz. Yusuf onun aleyhinde olan bu durumu gizleyecek ve onu açığa vurmuyacaktı.⁴⁵² Gerçekte O'nun mükemmel şahsiyeti ve aldığı terbiye de bunu gerektirmekteydi. Ancak

⁴⁴⁵ Yusuf, 12/24

⁴⁴⁶ Yusuf, 12/31

⁴⁴⁷ Yusuf, 12/22

⁴⁴⁸ Yusuf, 12/21

⁴⁴⁹ Yusuf, 12/56, 101

⁴⁵⁰ Yusuf, 12/ 25

⁴⁵¹ Yusuf, 12/26

⁴⁵² Razi, a.g.e., 214; Nesefi, a.g.e., 451

oluşan şartlar düşünüldüğünde Hz. Yusuf'un başka seçeneğinin kalmadığı görülmektedir.

Ayrıca Hz. Yusuf bu en zor durumda dahi nezih üslubunu muhafaza ederek kadının yaptığı kötülükleri, daha önce bu işe zorlamak için defalarca kendisini taciz ettiğini vs. anlatmamıştır. Yalnızca gerçeği dile getirerek nefsinden murat almak isteyen kadını olduğunu söylemiştir. Bununla beraber o kadar hassas davranıyor ki kadının adını zikretmekten özellikle kaçınmıştır. Hatta burada bir incelik daha yaparak Aziz'in karısıyla kendi arasındaki mesafeyi korumak adına kadından söz ederken onu kasdetmek için, yakınlığı ifaden "bu" zamiri yerine uzaklığı belirten "o" zamirini söylemeyi tercih edip edebe ne derece riayet ettiğini göstermiştir.⁴⁵³ Gerçeği dile getirmekle beraber dirayeti ve edebi elden bırakmamıştır.

Buna benzer diğer bir tavrını da; Hz. Yusuf hapisteyken kendisine gelen rüyayı tabir ettikten sonra, hükümdarın elçi gönderip zindandan çıkarılmasını istediği andaki talebinde görüyoruz. Hz. Yusuf gelen elçiye diyor ki: "Efendine dön de sor ona, 'Ellerini kesen o kadınların zoru neydi?'"⁴⁵⁴ Buradaki ifadesiyle direkt Aziz'in karısını ifşa etmemiş, onun yerine "ellerini kesen kadınlar" tabiri ile genel bir ifade kullanmıştır.

Dikkat edilirse o muhtemelen Aziz'in Mısır'daki konumunu da göz önüne alarak küçük düşmesini engellemek maksadıyla kendisinin zindana atılmasına ve ceza görmesine sebep olan kadının adını vermemiştir. Yalnızca ellerini kesen kadınlardan söz etmekle yetinmiştir ki bu onun ne kadar asil ve ne kadar edepli bir kişiliğe sahip olduğunu göstermiştir.⁴⁵⁵ Böylelikle kadını suçlu olduğu halde, tahkir etmeyerek büyüklük üstüne büyüklük göstermiştir.

Yusuf (a.s) ailesine kavuştuktan sonra anne-babasını bağrına bastı ve onları tahtın üzerine çıkarttı. Sonra onlar Hz. Yusuf'un önünde eğildiler ve O şöyle dedi: "Doğrusu Rabbim bana lütuflarda bulundu; beni zindandan çıkardı, sizi çölden (çıkartıp buraya) getirdi, üstelik şeytan benimle kardeşlerimin arasını bozduktan sonra! Şüphesiz Rabbim çok lütufkârdır."⁴⁵⁶ Burada Hz. Yusuf öyle bir şekilde hamdini yapmıştır ki kardeşlerini

⁴⁵³ Sırrı Paşa, a.g.e., 121

⁴⁵⁴ Yusuf, 12/50

⁴⁵⁵ Razi, a.g.e., 265; Nesefi, a.g.e., 486; Beydavi, a.g.e., III, 29; Yazır, a.g.e., 53

⁴⁵⁶ Yusuf, 12/100

rencide edecek bir üslup kullanmaktan kaçınmıştır. Çünkü duasında zindan olayından bahsetmiş, ancak zindandan daha beter olan kuyu hadisesinden hiç bahsetmemekle kardeşlerine serzenişte bulunmamıştır.⁴⁵⁷ Zira kuyuya atılmasından bahsetseydi bu onlar için, bir ayıplama ve kınama olurdu.⁴⁵⁸ O kardeşlerinin boyun bükmüş halleriyle alay etmemiş, tüm suçu şeytana atarak onları savunma nezaketinde bulunmuştur.⁴⁵⁹ Zaten daha önce de onları affettiğini söylediğinden eğer tekraren burada o durumlardan bahsetseydi bu da iyiliği başa kakmak gibi olurdu.⁴⁶⁰ Dolayısıyla, bunu hatırlatmayarak, onlara bir güzellik daha yapmıştır.

Ayrıca “Benimle kardeşlerimin arasını şeytan bozduktan sonra, böyle oldu” diyerek kardeşleriyle aralarında geçen ve hiç hesaba alınmaması gereken maceranın ne kendisinden ne de kardeşlerinden kaynaklanmadığını söyleyerek⁴⁶¹ onlara sitemde bulunmuyor. Olayın şeytanın iğvasıyla gerçekleştiğini söyleyerek kardeşlerini yaptıkları fiilden dolayı tahkir etmiyor.

İşte Hz. Yusuf âlicenap kişiliğiyle suçlu dahi olsa insanların hatalarını nezihane ifade ederek hem onları küçük düşürmemiş, hem de elime fırsat geçti deyip önceden kendisine düşman olanları kaba alaylara maruz bırakmamış hatta olaylardan hiç bahsetmeyerek onları rencide etmemiştir. Onun bu tavrı sebebiyle suçlular da bir süre sonra hatalarını anlayıp günahlarından pişmanlık duymuşlardır.

3.1.2.3. Teenni İle Hareket Etmesi

Hz. Yusuf'un önemli bir başka davranış parametresi dek; zindandan çıkmasına ramak kala, uzun yıllar hapiste kalmasının hukuki bir temele dayanmadığının ortaya konması ve aklanması noktasında istekte bulunmasıdır. Hz. Yusuf malum rüyayı tabir ettikten sonra kurtulmaya yönelik gerçek bir imkân yakaladığı halde deyim yerindeyse derin bir masumiyet ve haklılık duygusunun beslediği cesaret, teenni ve bilgelikle

⁴⁵⁷ Sırrı Paşa, a.g.e., 318

⁴⁵⁸ Razi, a.g.e., 349

⁴⁵⁹ Mevdudi, a.g.e., 497

⁴⁶⁰ Neseî, a.g.e., 546

⁴⁶¹ Yazır, a.g.e., 99

hareket ederek bu imkânın heba olması tehlikesini bile umursamamıştır.⁴⁶² Zira O'nun zindandan çıkmasından öte herkesin bilmesi ve anlaması gereken mühim hususlar vardı.

Böylelikle Hz. Yusuf'un büyük bir değişim geçirdiği görülmektedir. Zira hapiste yedi sene kaldıktan sonra rüyasını tabir ettiği ve zindandan çıkmasını ümit ettiği sakiye "Efendinin yanında beni de an"⁴⁶³ diyerek zindandan kurtulmaya tevessül etmiştir. Ancak birtakım sebeplerden dolayı isteği yerine gelmemiştir.

Burada soğukkanlı bir şekilde olayları etraflıca tartma bilgeliğiyle taviz vermeden önüne gelen çok daha kuvvetli bir imkânı reddeden Hz. Yusuf'un bu tavrının mühim sebepleri, neticeleri ve bize bakan yönleri vardır.

Öncelikle Hz. Yusuf'un zindandan çıkma teklifine ayak diremesi⁴⁶⁴ ve dirayetle hareket etmesi onun için şu açıdan mühimdi: "Aziz'in yokluğunda, kendisine hainlik yapmadığının ve Allah'ın hainlerin tuzağını başarıya ulaştırmayacağını bilmesini göstermek içindir."⁴⁶⁵ Yani Aziz'in hukukunu düşündüğünün bilinmesini istemiştir.⁴⁶⁶ Çünkü Hz. Yusuf onun sarayında ve korumasında büyüdüğü için böyle yapmakla ekmek yenilen kapıya nankörlük olmayacağını göstermiştir.

İkinci olarak da Hz. Yusuf'un, suçsuzluğunun ortaya çıkmasından sonraki sözünü 'Aziz'e hainlik etmediğimi padişahın bilmesi içindir' anlamında söylediği kabul edilirse şöyle bir mana da ortaya çıkar. Bir kimse, padişahın vezirine hainlik ederse, bazı bakımlardan sanki padişaha da hainlik etmiş gibi olur. Allah da hainlerin tuzağını başarıya erdirmeyeceğine, hatasını düzeltmeyeceğine göre ve Hz. Yusuf da zindandan aklanarak çıkıp muvaffak olduğuna göre onun hainlik etmediği sabit olmuş olur.⁴⁶⁷ Bununla beraber O böyle yapmakla nübüvvet görevini de icra eder. Çünkü bunu yapmakla bir peygamberin örnek olduğu insanlara böyle durumlarda nasıl davranılması gerektiğini de gösterir.

⁴⁶² Atalay, a.g.e., 120

⁴⁶³ Yusuf, 12/42

⁴⁶⁴ Yazır, a.g.e., 53

⁴⁶⁵ Yusuf, 12/52

⁴⁶⁶ Bilmen, a.g.e., I, 87

⁴⁶⁷ Razi, a.g.e., 259

Ayrıca Hz. Yusuf'un zindandan kesin olarak kurtulma ihtimalini tehlikeye atma pahasına aklanmasını talep etme ve bunda ısrar etme tavrı onun ileri görüşlülüğünü gösterir. Çünkü ivedilikle hükümdarın talebine uyup hapisten çıkıp türlü hilelerle kendisini zindana attıran kadınları ifşa etmeseydi üzerindeki töhmetten kurtulamayacaktı. Kendisinin köle olarak alındığı evin hanımına göz koyduğu, onu taciz ettiği şaibesi üzerinde kalacaktı. Bu da ileride onun siyasi rakipleri tarafından bir basamak olarak kullanılıp onu insanların gözünden düşürme teşebbüsüne dönüşebilirdi.⁴⁶⁸ Belki de denilecekti ki bu kişi uzun süre zindanda kaldıysa mutlaka bir sebebi vardır. Hz. Yusuf da haklı sebeplere binaen bu şekilde yaparak, artık halkın karşısına kötü bir şöhretle çıkmak istemediğini belirtmiş oldu.⁴⁶⁹ Burada töhmetten ve töhmet getirecek şeylerden uzak durmanın gereğine de delil vardır.⁴⁷⁰ Dolayısıyla O'nun bu şekilde hareket etmesinin birinci sebebinin ve sonucunun söz konusu durum olduğu söylenebilir.

Bununla beraber Hz. Yusuf'un bu işi ağırdan alarak olayın araştırılmasında ısrar etmesine şu açıdan da bakılabilir. O akli ve ahlaki meziyetlerini daha önce ispatlamış, haksız yere hapiste yatmasını da protesto ederek bu meziyetini daha da yüceltmıştır.⁴⁷¹ Eğer böyle yapmasaydı kendisinin sırf yeteneği ve meziyetleriyle hükümdarı etkileyip zindandan çıktığı izlenimi insanlarda oluşacaktı. Veyahut zindandan bir af sonucu veya lütf olarak çıktığı⁴⁷² zannedilecekti. Bu da yine ileride önemli bir makama gelen Hz. Yusuf'un durumunu sorgulanır hale getirebilirdi.

Onun bu asil davranışını takdir eden bir de hadis vardır: Hz. Peygamber (s.a.v) şöyle buyurmuştur: “Zindanda Yusuf'un kaldığı kadar kalsam ve sonra bana (hapisneden beni çıkarmak için) elçi gelse derhal kabul ederdim.”⁴⁷³ Aynı hadis İbni Kesir'de de farklı lafızlarla şöyle nakledilmektedir: “Yusuf'un sabrına ve asaletine şaştım, Allah onu bağışlasın, kendisine zayıf ve şişman ineklerden sordular; eğer ben onun yerinde olsaydım, beni çıkarmaları için rüyanın tabirini şart koşardım...(Veyahut) Eğer ben olsaydım elçi geldiğinde kapıya koşardım. Ancak o itibarının iade edilmesini

⁴⁶⁸ Neseî, a.g.e., 485

⁴⁶⁹ Mevdudî, a.g.e., 468

⁴⁷⁰ Beydavî, a.g.e., III, 29

⁴⁷¹ Mevdudî, a.g.e., 468

⁴⁷² Muhammed Ahmed, Ca'de'l Mevlâ, vd., *Peygamberler Tarihi*, çev. Abdulvehhab Öztürk, Kahraman Yay., İstanbul, 2009, 113

⁴⁷³ Tirmizî, Tefsir, Yusuf Suresi 1

istedi.”⁴⁷⁴ Böylelikle Hz. Yusuf dirayetli, soğukkanlı bir şekilde teenni ile hareket ederek bu süreci de başarıyla bitirmiştir.

Buradan şöyle bir sonuç da çıkmış bulunmaktadır; herhangi bir iftira veya töhmet ile karşı karşıya bulunan bir kimsenin buna karşın tüm gücü ve imkânlarıyla kendini savunması ve aklanmak için olanca gücüyle direnmesi de bir vecibedir.⁴⁷⁵

Ayrıca insanın hayatın farklı dönemlerinde çeşitli sıkıntı ve problemlerle karşılaşması muhtemeldir. Veya hayatın kritik dönemeçlerinde önemli kararlar almasını gerektirecek durumlar da önüne çıkabilir. Bazen de insan iki karar arasında ikilem yaşayabilir. Nitekim Hz. Yusuf da bu durumu yaşamıştır. Zindanda iken kadınların durumunun araştırılmasını isteyerek belki onları ifşa edecekti. Ancak bundan daha önemli bir durum vardı ki o da şuydu: Atılan iftiradan beri olduğunu göstermek ve şaibelerden kaçınmaktı. Hz. Yusuf ikincisini tercih ederek doğru kararı verir. İnsan da karşılaştığı güçlükleri Hz. Yusuf gibi teenni ile hareket edip olayları soğukkanlı bir şekilde değerlendirerek etraflıca düşünse daha isabetli kararlar alıp, önüne çıkan badireleri ve engelleri aşabilir.

3.1.2.4. İntikam Duygusuyla Hareket Etmemesi

Hz. Yusuf zindanda iken hükümdardan ellerini kesen kadınların durumunun araştırılmasını, gerçeğin anlaşılması ve kendisine isnat edilen fiilin yersiz olduğunun ortaya çıkarılması için istemiştir. Yoksa kendisinin yargısız ve suçsuz yere hapiste yatmasına sebebiyet veren kişi/kişileri şikâyet etmek ve onları cezalandırmak için talepte bulunmamıştır.

Hz. Yusuf uzun yıllar hapse maruz kalmış fakat bu onun yüksek karakterini hiç değiştirmemiştir. Gençlik yıllarını zindanda geçirenlere karşı kin beslememiş ve düşmanlık duygularıyla hareket etmemiştir. Çünkü Hz. Yusuf'a o kötü işi isnad edenlerin, hükümdarın nezdinde kendi itiraflarıyla o kadınlar olduğu sabit olmuştur. Buna rağmen Hz. Yusuf (a.s), sırf “Ellerini kesen kadınların zoru neydi” ifadesi ile

⁴⁷⁴ İbni Kesir, a.g.e., 195

⁴⁷⁵ Nesefi, a.g.e., 485

yetinmiş ve onlardan tafsilatlı bir şekilde şikâyet etmemiştir.⁴⁷⁶ Altın misali olan karakteri hiçbir zorlukta ve şartta bozulmamıştır.

Kendisine zulm eden ve “belli bir süreye kadar hapiste kalmasına karar veren”⁴⁷⁷ Aziz, diğer yetkililer ve entrikaları çeviren kadınlardan eline fırsat geçmişken intikam almayı düşünmemiştir. ‘Beni yargısız infazla yıllarca zindanda bırakıp unuttunuz, şimdi şartlar benden yana’ diyerek onlara düşmanca davranıp hükümdarın nezdinde onların cezalandırılması yönünde girişimde bulunmamıştır. Hem Hz. Yusuf’un masumiyeti anlaşılıp zindandan çıkmasından, hem de Hz. Yusuf’un devlet kademesinde çok önemli bir mevkiye gelmesinden sonra malum kişilerin cezalandırıldığıyla ilgili bir kayda rastlanmaması da bunun öyle olduğunun bir göstergesidir. Demek ki Hz. Yusuf onları affetmiştir.

Üçüncü kez yanına gelen kardeşlerinin içinde bulunduğu kıtlık sıkıntısı ve onların mahcubiyet ifade eden ricaları karşısında Hz. Yusuf daha fazla sabretmeyerek vezirlik vasfını bir tarafa bırakıp gerçek hüviyetini ortaya koymuştur. Ancak bunu yaparken de onları incitmeden yavaşça, geçmiş zamanın loş bir köşesine indirerek, sadece kendilerinin bildiği, Allah’tan başka kimsenin vakıf olmadığı o malum hadiseyi anlatmıştır.⁴⁷⁸ Onlar ilk geldiğinde hemen yüzlerine vurarak kardeşlerinden intikam almayı aklına dahi getirmemiş, sadece şartların olgunlaşmasını beklemiştir.

Kardeşleri Hz. Yusuf’un kendilerinden üstün olduğunu, kendilerinin ise günahkâr olduğunu ve asi olduklarını itiraf edince Hz. Yusuf onlara cevaben şöyle demiştir: “Bugün yaptıklarınız yüzünüze vurulmayacak, Allah sizi affetsin! O, merhametlilerin en merhametlisidir.”⁴⁷⁹ Böyle diyerek kendisini öldürmeye kastetmelerini, babalarına yıllarca evlat acısını çektirmelerini ve kardeşi Bünyamin’e yaptıkları haksızlığı affetmiştir.

Böylelikle kardeşlerinin hatalarını itirafı, işlenen günahın ikrarı karşısında Hz. Yusuf gayet lütufkâr davranarak onları bağışlamakla beraber yaşanan her şeyi en ince

⁴⁷⁶ Razi, a.g.e., 256

⁴⁷⁷ Yusuf, 12/35

⁴⁷⁸ Kutub, *Fi Zilal*, 474

⁴⁷⁹ Yusuf, 12/92

ayrıntısına kadar kökünden söküp atmış ve onlara bir de ahiretleri için dua etmiştir.⁴⁸⁰ Bu âlicenap tavrına karşılık onlar da şöyle demiştir: “Yemin ederiz ki, Allah seni bizden üstün tutmuştur.”⁴⁸¹ Böylece kardeşleri Yusuf’un bu asaleti karşısında O’nun üstün şahsiyetini itiraf etmişlerdir.

Bir görüşe göre bu kıssaya “en güzel kıssa” adının verilmiş sebebi, Hz. Yusuf’un kardeşlerini güzel bir şekilde affedip bağışlaması, eziyetlerine sabredip katlanması ve onlarla karşılaştıktan sonra da yapmış olduklarını hatırlatmayarak onları güzelce affetmesindeki keremidir.⁴⁸² Bu hal kıssaya bambaşka bir güzellik katmıştır.

Affetmek ve affedici olmak büyüklüğün şe’nindedir. Yiğit harpte, dost sıkıntıda, adamın hası ise hiddet anında belli olur. Elinde imkân varken hiddetlenmeyip af yolunu tutmak karakterin yüceliğini gösterir. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.v) de Mekke’nin fethinde, kararını bekleyen müşriklere Hz. Yusuf’un kardeşlerini affettiği gibi onları affettiğini söylemiştir.⁴⁸³ Bir hadisinde de Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: “Güçlü kimse, insanları güreşte yenen değil, bilakis öfke anında öfkesine hâkim olandır.”⁴⁸⁴ Hz. Yusuf da kendisine ve babasına bu acıyı yaşatan kardeşlerine elinde imkân varken intikam duygusuyla hareket etmemiştir. Bilakis hiddetlenmeyip affederek, şimdiye kadar ki imtihanları nasıl kazandıysa bu imtihanı da kazanmıştır.

3.1.2.5. Gurura Kapılmaması

Aziz’in hanımının, yanında büyüdüğü Hz. Yusuf’a yaptığı uygunsuz teklif iffetle reddedildi ama dedikodusu saray kadınları veyahut şehirdeki kadınlar arasında yayıldı. Kadın yaptığı ahlaksızlığın güya doğru olduğunu göstermek için, kendisini kınayan kadınları sarayda tertiplemediği bir ziyafete davet etmiştir. Bu esnada Hz. Yusuf’u da onların karşısına çıkarınca kadınlar onun fiziki güzelliği ve yüksek seciyesi karşısında hayrete düşerek, seciyelerinin bozukluğuyla da Aziz’in hanımına hak verdiler.

⁴⁸⁰ Razi, a.g.e., 336; Beydavi, a.g.e., 49; Kutub, *Fi Zilal*, 474

⁴⁸¹ Yusuf, 12/91

⁴⁸² Kurtubi, a.g.e., 186

⁴⁸³ Sarıçam, a.g.e., 211

⁴⁸⁴ Müslim, Birr, 107

Onların da ahlaki düşkünlükle kendisine hak verdiğini gören kadın yaptığı karşısında gururlanarak Hz. Yusuf'un istediğini yapmadığı takdirde işkence göreceğini ve zindana atılacağını söylemiştir. Ancak onun iffetli, namuslu ve nezih kişiliği böyle bir baskı ve tehdit altında bile bu işe yanaşmamıştır.⁴⁸⁵ Kendisindeki Allah korkusu ve sağlam iman ona zindanı zinaya tercih ettirmiştir.

Hz. Yusuf onların bu tehdidi ve günaha davetleri karşısında Rabbine yöneldi ve ona sığındı. Şartlar ne kadar onu günaha zorlasa da bu muttaki genç adam, zikre şayan bir nefis murakabesiyle şeytanın iğvasından kurtulmuştur. Fakat zikre şayan olan önemli bir durum daha vardır ki, böylesi kışkırtıcı şartlar altında gösterebildiği takva örneği onda hiçbir gurur hissi uyandırmamıştır.⁴⁸⁶ Zaten bu durumu kendi şahsına hamletseydi o takdirde şeytanın bir başka tuzağına düşmüş olacaktı.

Böylelikle yüce Allah'a kendisini bu tuzaklardan koruması için mükemmel bir teslimiyetle şöyle dua etmiştir: “Rabbim! Zindan bana bunların benden istediklerinden daha iyidir. Eğer onların bana kurdukları tuzağı boşa çıkarmazsan, onlara meyleder ve cahillerden olurum!”⁴⁸⁷ Cenab-ı Hak da samimane yapılan bu duanın karşılığı olarak onu kadınların fitnesinden uzak bir yere sevk etmiştir.

Hz. Yusuf'un isteğiyle hükümdar olaya karışan kadınları saraya çağırıp durumu tahkik ettirince onlar da Hz. Yusuf'un suçsuz olduğunu gerçeğin ortaya çıktığını ve asıl kendilerinin onu yanlış davet ettiklerini itiraf ettiler. Fakat bu durum da Hz. Yusuf'ta gurur ve kibir hissi meydana getirmemiştir. Tam aksine nefse itimad edilmeyeceğini dile getirerek kendisini tamamen temize çıkarmayıp şöyle demiştir: “Bununla beraber ben kendimi temize çıkarmak (nefsimi tebrî etmek) çabasında değilim.”⁴⁸⁸ Böylece o nefsini tezkiye etmek ve kendini beğenmek istememiş; bilakis Allah'ın ona verdiği masumiyet ve muvaffakiyet sıfatlarını açıklamak istemiştir.⁴⁸⁹ Dolayısıyla Hz. Yusuf herkesin içinde suçsuzluğu tescil edilince nefsini kırarak⁴⁹⁰ gurura kapılmamıştır.

⁴⁸⁵ Yazır, a.g.e., 42

⁴⁸⁶ Mevdudi, a.g.e., 457

⁴⁸⁷ Yusuf, 12/33

⁴⁸⁸ Yusuf, 12/53

⁴⁸⁹ Beydavi, a.g.e., III, 30

⁴⁹⁰ Razi, a.g.e., 263

“Şu halde kendinizi temize çıkarmayın”⁴⁹¹ ayetinde de ifade edildiği gibi nefsin avukatlığını yapmak doğru değildir. Çünkü nefsini kınayan kusurunu görür, kusurunu gören gurura kapılmaz ve tevbe eder; tevbe eden de kurtuluşa erer.

Hz. Yusuf büyük bir maharetle ailesini Mısır’da bir araya getirmiştir. Yanına gelen kardeşlerine ilkin kendini tanıtmamıştır. Onlardan ikinci gelişte kardeşleri Bünyamin’i de getirmelerini aksi takdirde kendisinden yüz bulamayacaklarını ve erzak alamayacaklarını söylemiştir. Bünyamin de gelince zekice bir taktik uygulayıp onu tatlı bir hile ile yanında tutarak, kardeşleriyle olan irtibatı kaybetmemeyi hedeflemiştir. Bünyamin’i istemek ve tekraren buğday almak için yanına gelen ağabeylerine artık kendini tanıttırmanın sırası geldiğini düşünerek gerçek kimliğini açıklamıştır.⁴⁹²

Artık bu süreç içinde kardeşleri belli bir kıvama gelmiş ve yaptıkları hatanın farkına varacak olgunluğa erişmişler. Hz. Yusuf’un gerçek kimliğini öğrenince kardeşleri de günahlarından pişman olup onun kendilerinden üstün kılındığını itiraf etmişler. Bundan sonra Hz. Yusuf tüm ailenin Mısır’a gelmesini isteyerek, başından beri uyguladığı zekice ve akıllıca bir taktikle mutlu sonu hazırlamıştır. Tüm aile Mısır’da bir araya gelince ebeveyni ve kardeşleri Hz. Yusuf’un önünde eğilerek ona saygı ifadesinde bulunmuşlardır.⁴⁹³

Eğer onun yerinde dünya iktidarını ele geçirmeyi başarmış bir başkası olsaydı bunu gücüyle övünmek, başarısıyla büyüklük taslamak, düşmanlarını kaba alaylarına maruz bırakmak için bir fırsat olarak kullanacaktı.⁴⁹⁴ Tüm bunlar Hz. Yusuf’u gururlandırmamış bilakis sahip olduğu her şeyin Allah tarafından kendisine bahşedildiğini bilmiştir. Kasılmadan ve büyülenmeden yükseltildiği makamın Allah’ın bir ihsanı olduğunu ifade etmiştir. Her türlü his ve duygulardan sıyrılarak tam bir ihlâs ve nezaket içinde Rabbi’ne yönelerek⁴⁹⁵ bu halini şöyle dile getirmiştir: “Doğrusu Rabbim bana lütuflarda bulundu. Beni zindandan çıkardı, sizi çölden (çıkarıp buraya) getirdi... Şüphesiz Rabbim dilediğine çok lütufkârdır.”⁴⁹⁶

⁴⁹¹ Necm, 53/32

⁴⁹² Yusuf, 12/90

⁴⁹³ Yusuf, 12/100

⁴⁹⁴ Mevdudi, a.g.e., 497

⁴⁹⁵ Kutub, *Fi Zilal*, 315

⁴⁹⁶ Yusuf, 12/100

Gerçekte sahip olduğumuz maddi ve manevi her şey bize emanet ve aynı zamanda bir lütuf olarak verilmiştir. Dolayısıyla elde edilen başarılar ve insana gelen iyiliklerde kişinin çok cüz’i bir katkısı vardır. Gerisi Cenab-ı Hakk’a ait olduğundan Hz. Yusuf da bu şuurla hareket ederek çetin imtihanları başarmanın nefesine ait olmadığını bildiğinden gurura kapılmamış, bilâkis şükrederek tüm bunları gerçek nimet sahibine vermiştir. Nimet de şükür oldukça arttığından Hz. Yusuf’un da hem insanlar arasında hem de Cenab-ı Hak katında derecesi hep artmıştır.

3.1.2.6. Toplumun Menfaatini Üstün Tutması

Yusuf (a.s)’ın eşsiz şahsiyetini, zindandaki tutumunu ve en zor zamanlarda bile insanları kınamayıp affedicilik yolunu tuttuğunu gören hükümdar onu müsteşar yapıp önemli vazifeler vermek üzere zindandan çıkardı. Hükümdarla konuşan Hz. Yusuf rüyanın tabirindeki kıtlık yılları için alınması gereken tedbirleri açıkladı. Bununla beraber bu işleri yapmak üzere ülkenin hazineleri üzerine memur olarak görevlendirilmesini istedi.

Daha önceki bölümlerde görev talebiyle ilgili hususa değinildiği için burada meselenin farklı bir boyutuna temas edilecektir. Zahiren Hz. Yusuf’un görev talebi bir makamı elde etme çabası gibi görünse de meselenin aslı hiç de böyle değildir. Zaten bu tarz bir görev istemek Hz. Yusuf gibi yüksek ruhlu bir peygambere yakışmaz da.

O idareciliği hükümdarın yakın ilgisini bir fırsata çevirip şahsına görev talebi ve saltanat sürme sevdası için istememiştir. Bilakis hayatının açılan bu safhasında devlet idaresinde bizzat hizmetler yapabileceğini ve insanları İslâm’a davet etmekle de yeni ufuklar açılacağını tahmin ettiğinden asıl bunu fırsata çevirmek gayesiyle böyle bir yolu tercih etmiştir.⁴⁹⁷ Çünkü Hz. Yusuf bir peygamber olarak şahsını, davasına hasır etmişti.

Devlet hizmetinde görev alanlar bazen bu yolda başarılarını vermişlerdir. Çünkü idareciliğin sorumluluğu ağırdır. Bir milletin mes’uliyetini boynuna alıp hakkını yerine getirebilmek kolay bir iş olmadığından bu görevi istemek aslında hiç de cazip değildir.

Hz. Yusuf aslında yedi yıl sürecek olan kıtlık sebebiyle kötü hayat şartları içine girecek olan Mısır ve civarındaki ülke milletlerine önemli hizmetler yapmak üzere bu

⁴⁹⁷ Mevdudi, a.g.e., 473; Kutub, *Fi Zilal*, 427

külfetli vazifeye talip olmuştur.⁴⁹⁸ Çünkü ileride belirsiz yıllar vardı, orada ihtiyatlı, yararlı ve doğru davranılmalıydı.⁴⁹⁹ Hz. Yusuf bunu kendisinden başka yapacak birini görmediğinden bu görevi talep etmiştir.

O insanlara Allah katından gönderilmiş bir peygamberdir. Peygamberlerin ümmetlerinin menfaatlerini imkânlar ölçüsünde gözetmesi vaciptir.⁵⁰⁰ Bu açıdan olaya daha yakından bakılırsa yedi sene boyunca aç milletleri doyurma sorumluluğunu yüklenmeye kimse ganimet diyemez. İbni Kesir’de geçen bir rivayette Hz. Peygamber’in Mekke’ye “Allah’ım, onlara Yusuf’un yedi yıllık kıtlığı gibi kıtlık ver” diye beddua ettiği sonra Ebu Süfyan’ın müracaatıyla onlara, kıtlığın kalkması için dua ettiği belirtilmiştir.⁵⁰¹ Bu da Hz. Yusuf zamanındaki kıtlığın zorluğu ve şiddeti hakkında bize ipucu vermektedir. Dolayısıyla bu vazife, herkesin üzerine almaktan kaçındığı ağır bir mesuliyetten ibarettir.⁵⁰² Aç kalan bir toplumda huzursuzluklar, anlaşmazlıklar hatta yönetime karşı büyük çaplı isyanlar bile olabilir. Hz. Yusuf bunları bilmekle beraber, peygamber olması hasebiyle bu işi omzuna almaktadır.

Bir insan yaptığı hizmetleri kadar büyüktür. Malı, serveti, cismi ve resmiyle büyük değildir. “İnsanların hayırlısı topluma faydalı olandır,”⁵⁰³ hadisi de buna işaret eder. Hz. Yusuf (a.s) da bunları düşünerek sırf Allah’ın rızasını kazanmak için görev istemiştir. Yoksa hükümdarlığı sevdiğinden veya dünyaya düşkünlüğünden dolayı görev istememiştir.⁵⁰⁴ Bu açıdan o şahsını feda ederek bulunduğu topluma hizmet etmiştir. Kimin himmeti milleti ise o tek başına bir millettir, kimin de himmeti yalnızca kendisi ise o insan değildir.⁵⁰⁵ Çünkü Allah insanı sosyal bir varlık olarak yaratmıştır. Toplumdaki insanlar birbirlerinin yardımına muhtaçtır. Bu açıdan toplumun menfaatini kendi menfaatine öncelemek erdemli bir kişiliğin göstergesidir.

⁴⁹⁸ Kutub, *Fi Zilal*, 430

⁴⁹⁹ İbni Kesir, a.g.e., 197

⁵⁰⁰ Razi, a.g.e., 269

⁵⁰¹ İbni Kesir, a.g.e., 219

⁵⁰² Kutub, *Fi Zilal*, 431

⁵⁰³ Buhari, Meğazi, 35

⁵⁰⁴ Neseфі, a.g.e., 495

⁵⁰⁵ Nursi, *Mektubat*, 460

3.1.2.7. Nefis ve Şeytanın Hileleri

İlk insan Hz. Âdem dünyaya gönderilmeden önce şeytanın insanoğluna karşı olan düşmanlığı başlamış ve dünyaya geldikten sonra da devam etmiştir. Şeytan insan üzerindeki amansız düşmanlığını icra ederken, ondaki farklı gayeler için ruhuna takılan bazı hisleri ve latifeleri çokça kullanır. Buna en müsait olan ve en çok şeytandan ders almaya meyilli olanlardan birisi de insandaki nefis duygusudur. “Su uyur düşman uyumaz” misali şeytan gece gündüz uğraşarak ve farklı taktikler kullanarak amacına ulaşmayı hedefler. Nefis insanı aldatmak için hep aynı bahaneyi tekrar ederken şeytan kurnazca sürekli metot değiştirir. Tuzağını farklı kılıflara sokarak en nihayet istediğini yaptırıncaya kadar uğraşmaya devam eder.

Allah (c.c) şeytanın insana olan düşmanlığını kıssada Hz. Yakub’un diliyle şöyle haber vermektedir. “Şeytan insana apaçık bir düşmandır.”⁵⁰⁶ Rüyasını anlatan Yusuf’a Hz. Yakub böyle söyleyip kardeşlerine rüyasını anlatmamasını istemişti. Zira çocuklarının şeytanın aldatmacasına kanabilecek yapıda olduklarını önceden sezmişti.

Şeytanın ve ondan ders alan nefsin insanı yanlış yola sürüklemek için kullandıkları hile ve tuzaklar çok çeşitlidir. Bazen çok büyük bir hayrı işletmemek için küçük bir hayrı yapıp insanı onunla yetinme durumunda bırakır. Bazen de yaptırmak istediği kötülüğü süsleyerek insana yaptırır. Kimi zaman da, ‘önce bu günahı işle sonra nasılsa tevbe eder iyi kimselerden olursun’ diyerek aldatmayı dener. Şeytan tuzağını kurarken altyapıyı önceden hazırlar sonra hedeflediği günahı yavaş yavaş insana yaptırır.

Hz. Yakub’un çocukları içlerindeki kıskançlık ve kine engel olamayarak babalarının yanlış yolda olduğu kanaatine varırlar: “Yusuf’u öldürün veya onu (uzak) bir yere atın ki babanızın teveccühü yalnız size kalsın! Ondan sonra da (tevbe ederek) iyi kimseler olursunuz!”⁵⁰⁷ Nefis ve şeytanın yardımıyla kardeşleri Yusuf’a bir tuzak hazırlayıp süslü bir bahane ile onu Hz. Yakub’dan alarak tasarladıkları kötülüğü işlerler. Bunu yaparken de vicdanlarının sesini kısarak arkasına sığındıkları bahane de, kötülüğü işledikten sonra tevbe edip iyi bir insan olmaktır.

⁵⁰⁶ Yusuf, 12/5

⁵⁰⁷ Yusuf, 12/9

Gözleri kin ve hırs bürüyen insanların ölçüyü kaçırdıkları anlarda şeytanın kalplerine girmesi kolaylaşır. Şuurdan uzaklaşıp hislerine teslim olup eşya ve olayları değerlendiren mikyasları bozulduğundan içlerindeki kin kaynadıkça şeytanın onlara yol göstermesi kolaylaşır.⁵⁰⁸ Bu durumdaki kişilere adeta şöyle der: ‘Öldürdükten sonra tevbe eder iyi insanlar olursunuz!’ Onlar da kendilerini rahatlatmanın verdiği saikle şeytana aldanırlar.

Daha sonra açılan yoldan yürüyerek günah işlemeye karar verir ve bir an için inancının gereklerini bir kenara koyar. Eğer vicdanı rahatsız olursa şöyle düşünerek vicdanının sesini susturur: “Aman canım birazcık sesini kes, önce yolumda bir engel gibi duran şu günahı bir işleyeyim sonra tevbe eder, beni görmek istediğin bir insan gibi olurum”⁵⁰⁹ der. Hz. Yusuf’un kardeşleri de şeytanın bu aldatmacıyla hareket edecek tipteki insanlardı. Onlar da önce tevbeyi planladılar.⁵¹⁰ Bu durum aynı zamanda hem inancından kopmak istemeyen hem de günahtan vazgeçemeyen insanların içinde kaldığı psikolojik durumu da yansıtmaktadır. Şeytan insanın içinde kaldığı bu ikilemi kullanarak ayağını kaydırabilmektedir.

Hz. Yakub’a uydurdukları hikâyeyi anlatınca, onlara şöyle demiştir: “Hayır! Nefsiniz sizi kötü bir iş yapmaya sürüklemiştir.”⁵¹¹ Onlara yaptıkları cinayetin nefisleri tarafından süslü gösterildiğini ve kolaylaştırıldığını söylemiştir.⁵¹² Oysa yaptıkları büyük suçtu.⁵¹³ Hâlbuki onlar, ‘daha sonra nasılsa tevbe ederek hem günahkâr olmaktan kurtuluruz hem de babamızın sevgisi bize kalır’ diye aldanmışlardı. İki yönden de kârlı olacakları düşüncesine kapılmışlardır.

Ancak şu iki şeyi bilemediler: Babalarının ilgisi onlara yönelecekti, fakat sevgisi bu şekilde kazanılamayacaktı. Çünkü istek güzeldi ancak plân pek zalimce yapılmıştı.⁵¹⁴ Kelam-ı kibardan olan ‘kem âlât ile kemâlat olmaz’ sözü bu durumu adeta özetlemiştir. Bir başka deyişle meşru olmayan bir yolla hak bir maksadı isteyen genelde maksadının

⁵⁰⁸ Kutub, *Fi Zilal*, 367

⁵⁰⁹ Mevdudi, a.g.e., 445

⁵¹⁰ İbni Kesir, a. g.e., 168

⁵¹¹ Yusuf, 12/18

⁵¹² Razi, a.g.e., 183

⁵¹³ Nesefî, a.g.e., 437

⁵¹⁴ İsmail L., Çakan, & N. Mehmed, Solmaz, *Kur’an-ı Kerim’e Göre Peygamberler ve Tevhid Mücadelesi*, Ensar Neş., İstanbul, 2014, 118

zıddı ile ceza bulmuştur. İkincisi de asıl tevbenin bilmeden işlenen günahlar için olduğunu, diğer türüsünün şeytanın bir hilesi olduğunu anlayamamışlar. Ayrıca yarının tevbesi için yarının ömrü gerekecektir.⁵¹⁵ Ömre ise güvenilemeyeceğine göre şeytanın bu ipiyle kuyuya inilmez. Ama onlar bu ipe kardeşleri Yusuf'u kuyuya indirip ondan kurtulacaklarını zannettiler. Dolayısıyla nefis ve şeytan cinayeti, babaya isyanı kıskançlık ateşiyle besleyerek onlara süslü göstermiştir. 'Sonradan tevbe edersiniz' diyerek de işi kolaylaştırmıştır.

Aslında insan neyin doğru neyin de yanlış olduğunu pekâlâ bilmektedir. Ancak insan nefisine hâkim olamadığından çoğu zaman yanlış bilerek işliyor. Hz. Yakub'un çocuklarına söylediği cümledeki "sevvelet" kelimesinin de bir anlamının 'insanın herhangi bir şeyi gerçekleştirmeyi de arzularak, onu gönlünden geçirmesidir. Bir diğer anlamı da insanın arzularıp da, kendisine batılları vesaire kötü şeyleri süslü gösteren kuruntusudur.⁵¹⁶ Ayette geçen bu kelime zikredilen anlamları da göz önüne alınarak yukarıdaki ayetin ışığında olay tahlil edildiğinde burada insanın iradesini hangi yönde kullandığının önemli olduğu görülmektedir. Yahutta doğruyu bildiği halde nefsinin her istediğini yapmanın fert ve toplumları helake sürüklediği anlaşılmaktadır.

Bunlara bakarak insanın nefsin ve şeytanın tuzaklarına karşı her daim dikkatli olması gerektiği görülmektedir. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.v) ezeli düşman şeytanın ve ondan ders alan 'Nefsin tuzaklarına karşı uyanık olan kimseleri akıllı olmakla nitelerken, hem günah işleyip hem de cenneti arzularanların da nefislerine aldanan, onun isteklerine karşı duramayan aciz kimseler olduğunu'⁵¹⁷ belirtmektedir. Hz. Yusuf da Allah'ın rahmeti olmazsa nefsin daima kötülüğü emrettiğini, ona asla güvenilemeyeceğini ve buna karşın Allah'ın yardımının istenmesi gerektiğini ifade etmiştir.

⁵¹⁵ Sırrı Paşa, a.g.e., 64

⁵¹⁶ Razi, a.g.e., 184

⁵¹⁷ Tirmizi, Sıfatu'l-Kıyâme, 25

3.1.3. İctimai Mesajlar

3.1.3.1. Bulunulan Mekânı Güzelleştirme

Hz. Yusuf akıllı ve bilge kişiliğiyle karşılaştığı zorluklar ve geçirdiği çetin imtihanlara rağmen sarsılmamış ve halinden şikâyetçi olup köşesine çekilmemiştir. Kimsesiz olduğu Mısır'da iftira sonucu hapse atıldığı halde o karanlık zindanı da manevi sıcaklığı ve aydınlığıyla nurlandırmasını bilmiştir. Mahkûmlarla olan güzel diyaloguyla, onlara sabrı ve iyiliği tavsiye etmesiyle, yaptığı iman ve tevhid dersleriyle orayı da Bediüzzaman Hazretlerinin ifadesiyle adeta bir “Mederes-i Yusufiyye” yapmıştır.

“Şerefu'l-mekân bi'l-mekin” yani mekânın güzelliği orada oturanlar itibariyledir, diye eskilerin söylediği güzel bir söz vardır. Bulunulan mekânın fiziki özelliği aslında önemli değildir. Mühim olan orada olan insanların buldukları mekânda yaptıkları faaliyet, oraya kattıkları değer ve orada oluşan manevi hava ve ruhtur. Bir mekân fiziki olarak çok güzel olsa da orada oturanlar zulüm içindeyse orası manen hoş değildir. Dolayısıyla bir sarayda zulüm ve haksızlık ve günah varsa orası da güzel değildir. Nitekim Hz. Yusuf (a.s) da zindanı saraya, mahkûm olmayı da davet edildiği günaha tercih etmiştir. Bir başka deyişle o zindanı zinaya tercih etmiştir.

Rivayete göre geldiği zindandaki başgardıyan dâhil herkesin sevgisini ve takdirini kazanan bir mahkûm olmuştur. O bakımdan herhangi biri zindandan çıktı mı tekrar Yusuf ile beraber olmak için zindana geri gelirdi.⁵¹⁸ İbni Kesir Hz. Yusuf'un çok sevildiğiyle alakalı şöyle bir rivayette bulunur: Hz. Yusuf ile beraber zindana giren iki genç ona ısındılar, onu aşırı derecede sevdiler ve ona: ‘Allah’a yemin ederiz ki seni haddinden fazla seviyoruz’ dediler. O da: ‘Allah sizi bundan dolayı mübarek etsin, şu bir gerçektir ki beni kim sevmişse ondan bana zarar gelmiştir. Beni halam sevdi, o nedenle zarar gördüm. Beni babam sevdi, o yüzden eziyet çektim. Beni Aziz’in karısı sevdi, durum gördüğünüz gibidir’ dedi. Onlar da: ‘Vallahi elimizden gelen budur’

⁵¹⁸ Kurtubi, a.g.e., 285

dediler.⁵¹⁹ Yani Hz. Yusuf'un şahsiyetinden o derece etkilenmişler ki, gayr-ı ihtiyari bir şekilde onu sevmekten kendilerini alıkoyamamışlardır.

Aslında şurası da bir gerçektir ki, boş kalan bir insan özellikle de mahkûm biriye herhangi bir şeyle meşgul olmadığı takdirde vakti geçmez. Saatler gün gibi olur, günler, aylar ve yıllar gibi kendisine uzun gelir. Hz. Yusuf da oraya girdiğinde ümitleri kesilmiş hüznüleri artmış bir topluluk görünce onlara sabrı tavsiye ederek kazanacakları sevapla müjdelemiş ve onları böylece teselli etmiştir.

Ayrıca onlara öğütler vermiş ve her gün taşan ilminden bir miktar ve tükenmeyen lütfundan bir pençe vermiştir.⁵²⁰ Onun bu güzel hali hapishane müdürünün de dikkatini çekmiş ve eğer imkânı olsa onu zindandan çıkaracağını ama ona burada kaldığı sürece iyi davranacağını söylemiştir.⁵²¹ Böylece hapis onun sayesinde tertemiz olmuş ve hapistekiler de onun sayesinde teselli bulmuştur.⁵²² Aslında inan insanlar her zaman bir kolluk görevlisi gibi bulunduğu ortamı manen ıslah ederek anarşi ve terörü de engellemiştir.

Hz. Yusuf'a peygamberliğin zindandayken verildiği daha önce belirtilmişti. Mevdudi'ye göre on sene zindanda kaldığına göre bu uzun yıllar boyunca bir peygamberin görevini ihmal ettiği düşünülemez.⁵²³ Hz. Yusuf bunu fırsat bilip onları iman ve tevhid dersleriyle meşgul ederek vakitlerinin güzel geçmesini temin etmiştir.

Hz. Yusuf'a rüyalarını tabir ettirmek isteyen mahkûmlardan iki saray çalışanı ona hitaben şöyle demişlerdir: "Çünkü biz seni güzel davrananlardan görüyoruz."⁵²⁴ Yani seni hapiste yatanlara en iyi davranan kimselerden görüyoruz demek istemişlerdir. Çünkü sen hastaları tedavi ediyor, onların başında duruyor hüznü ve üzüntü içinde bulunanları tesellide bulunuyorsun, yoksula çok yardımcı oluyorsun.

Ayette geçen "Muhsin" (güzel davranan) kelimesinin bir anlamı da karşılıksız yardım yapan demektir. Çünkü Hz. Yusuf, onlara iyilikte bulunurken bir karşılık

⁵¹⁹ İbni Kesir, a.g.e., 186

⁵²⁰ Ca'de'l Mevla, a.g.e., 108

⁵²¹ Arslan, a.g.e, s. 331

⁵²² Kurtubi, a.g.e, s. 285

⁵²³ Mevdudi, a.g.e., 463

⁵²⁴ Yusuf, 12/36

beklememiştir. Zaten o iki mahkûm Hz. Yusuf'tan rüyalarının tabirini isteyince ona 'biz seni muhsinlerden görüyoruz' derken, hapis şartlarında ona verecekleri bir şeylerinin olmadığını belirtmek suretiyle kendilerine karşılıksız yardım etmelerini istemişlerdir. Yani onun tabir hizmetine verecekleri bir ücretlerinin olmadığını ifade etmek istemişlerdir.⁵²⁵ O halde bu gördüğümüz rüya konusunda da bize iyilikte bulun da rüyamızı yorumla,⁵²⁶ demeleri Hz. Yusuf'un yaptığı karşılıksız hizmetlerle bulunduğu mekânı da güzelleştirdiğini göstermektedir.

O, zindanda cömertlik, güvenilirlik, doğru konuşma, iyi davranma ve çok ibadet etme özelliklerinin yanı sıra⁵²⁷ ilmiyle ve rüyaları doğru tabir etme⁵²⁸ bilgisiyle de şöhret olmuştur. Ayetteki ifade onun ilim sahibi olması yönüyle de tefsir edilmiştir. Çünkü o iki mahkûm onun zindandakilere vaaz verdiğini ve rüyalarını tabir ettiğini gördükleri için ona, biz seni rüya tabirini iyi bilen yahut bilginlerden görüyoruz⁵²⁹ demişlerdir. Ayetteki ifadeyi her iki şekilde de anlasak ortaya çıkan sonuç şudur: Hz. Yusuf yaptığı güzel faaliyetlerle zindandakilerin yüksek saygı ve takdirini kazanmış, uzun hapis yıllarını fırsata çevirerek oradakileri güzel bilgilerle donatıp bulunduğu mekânı nurlandırmıştır.

Hz. Yusuf'un bulunduğu mekâna bakış açısını gösteren ve tefsirlerde geçen şöyle bir rivayet de vardır: O kendisine atılan iftiradan beri olduğu anlaşılınca zindandan çıkarken hapishanenin kapısına da şunları yazdı: "Burası imtihan olunanların ve felâketlerin yeri, yaşayanların kabri, düşmanların ise haksız bir şekilde buraya girenlerle sevinç duydukları, mutlu oldukları, samimi ve dürüst insanların da deneyim gördükleri mekânlardır."⁵³⁰ Yazının son ifadesi Hz. Yusuf'un oraya hangi gözle baktığını bizlere açıkça göstermektedir. Her ne kadar acı ve sıkıntıların olduğu bir yer olsa da insana tecrübe kazandıran ve kişiyi olgunlaştıran bir mektep nazarıyla bakmış ve öyle de hareket etmiştir.

Buna bakarak inanan insanlar da işyerlerinde, misafirlğe gittikleri mekânlarda, bayramlar ve düğünler vesilesiyle bir araya gelmelerde vs. topluluğun olduğu her yerde

⁵²⁵ Atalay, a.g.e., 94

⁵²⁶ Neseî, a.g.e., 468

⁵²⁷ İbni Kesir, a.g.e., 186

⁵²⁸ Sabuni, a.g.e., 156

⁵²⁹ Beydavi, a.g.e, III, 19

⁵³⁰ Neseî, a.g.e., 493

oradakilere ilmî ve imanî birkaç söz dahi olsa anlatarak bulunduğu ortamını güzelleştirip aydınlatabilir.

3.1.3.2. Batıl Hayat Tarzını Terk Etme

Kur'an geçmiş milletlerin sosyal, siyasal, toplumsal hayatları ile ilgili birtakım önemli bilgileri kıssalar yoluyla muhabata vermektedir. Kıssalar ve eğitim başlığı altında daha önce belirtildiği üzere Kur'an kıssalar üslubuyla bunları haber verirken bazen açık bazen de üstü örtülü bir şekilde hedef kitleyi ulaştırmak istediği maksatlara yönlendirmektedir.

Kıssaları tarihin ilahi yorumu olarak değerlendiren bakış açısıyla olaya bakarsak onların; 'tevhide, ahlakî güzelleştirmeye, fert ve toplum için inanç esaslarına göre şekillenmiş bir hayat tarzına davet ettiğini'⁵³¹ açıkça görürüz. Tevhit esaslarına göre şekillenmemiş devlet ve toplumlarda, siyasî ve ailevi, ahlakî, ticarî, hukukî vs. tüm alanlarda sorunlar baş gösterir. Esas merkez veya yön gösterici olarak tevhit ve tevhide dayalı hayat tarzını bir pusula olarak düşünürsek, onun yokluğu yolunu kaybetmektir. Veyahut başka toplumlara özenip asli kimliğinden uzaklaşmak ve inancından sapmalara yönelmektir.

Hiz. Yusuf zindandaşlarına tevhit ilkesini açıklamadan önce girizgâh sadedinde söylediği bir cümle ifade edilen söz konusu gerçeğe işaret etmesi açısından önemlidir: "Şüphesiz ben, Allah'a inanmayan, aynı zamanda ahireti de inkâr etmekte olan bir kavmin dininden uzaklaşıp geldim."⁵³² O uzun yıllar Allah'a inanmayan Mısırlılar'ın içinde yaşamasına rağmen onların batıl ve yanlış olan hayat tarzlarına özenmeyip, sahip olduğu tevhit inancını değiştirmeksizin yaşadığını bu ifadesiyle belirtmiştir.

"İnsan inandığı gibi yaşamazsa gün gelir yaşadığı gibi inanır", özlü ifadesindeki gerçek İslam toplumlarının bu asırdaki durumunu gözler önüne sermektedir. Tevhide dayalı düzenlenmeyen hayat tarzı değil de batılı hayat tarzı daha cazip geldiği için rol model olarak Kur'an'ın tenkid ettiği toplumların hayat tarzı seçilmektedir.

⁵³¹ Mehmet Nuri, Güler, "Kıssa ve Hukuk", *Kur'an Kıssalarının Anlam ve Değeri: IV. Kur'an Haftası Kur'an Sempozyumu*, Fecr Yay., Ankara, 1998, 139

⁵³² Yusuf, 12/37

Hz. Yusuf şirk koşan bir toplumu,⁵³³ Mısır halkını ve onların dininde olan gençleri reddedip terk ettiğini⁵³⁴ söyleyerek zindandakilerin hayran olduğu o üstün ahlakının kaynağını ve bunu nasıl muhafaza ettiğini de beyan etmiş olmaktadır. Onun 20 yaşında zindana girdiğini belirten rivayetler doğru kabul edilirse gençlik hevesatının yüksek olduğu bir yaş döneminde yaşadığı toplumun yanlış uygulamalarından özellikle de sarayda şahit olduğu Mısır yüksek sosyetesinin batıl yaşantısından kendisini muhafaza etmiş olması, ulvi bir ahlakın eseridir. Muhtemel ki Hz. Yusuf onların batıl yaşam tarzına özenip inancının gereğini yaşamasaydı o toplum içinde eriyip gidecek, üstün bir şahsiyet abidesi olarak yükselip tarihteki yerini almayacaktı.

Seyyid Kutub'un anlattığı gibi Mısır halkının içinde olduğu ahlaki seviyesizlik günümüzdeki ahlaki çöküşün uzun asırlar önceki sürümüdür. Hür bir insan olan Yusuf'un bir ticaret metaı olarak pazarda satılması, kadının Hz. Yusuf'u günaha daveti yetmezmiş gibi bunu saraya çağırdığı herkesin önünde bir meziyet olarak anlatması, şehirdeki dedikodunun önüne geçme bahanesiyle Hz. Yusuf'un suçsuz yere zindana atılması ve bunun gibi daha birçok örnek o günkü toplumun ticarî, ahlakî ve hukukî durumun bulunduğu seviye hakkında bizlere ipucu vermektedir. İşte Hz. Yusuf'un terk ettiği hayat tarzı budur. Bu, hikmet ve feraset sahibi insanların seçtiği en güzel yoldur.⁵³⁵ Onlar deniz feneri gibi buldukları fırtınalı ortamlarda dahi sönmeyerek, toplumu hep aydınlatırlar.

Günümüz toplumunda da batılı hayat anlayışı her alanda görülmektedir. Biz tefsirdeki İsrailiyatı tenkid ederken sanki çağdaş İsrailiyatı unutuyor gibiyiz. Çünkü tek kelime ile ifade edilecek olursa, İslam'a yabancı olan her şey 'İsrailiyat' bünyesinde mütâla'a edilmelidir.⁵³⁶ M. Sait Şimşek, Kur'an Kıssalarına Giriş kitabında 'Çağdaş İsrailiyat' başlığı altında İsrailiyat'ın kıssalarla İslam kültürüne girmeye başladığını ancak zamanla çerçevenin genişleyerek diğer konuları da içine aldığını hatta bunun eserlerle sınırlı kalmayarak, müslümanların hayatına da yansıdığını ve İslam toplumlarına damga vurduğunu uzunca ifade ettikten sonra şu değerlendirmelerde bulunur:

⁵³³ İbni Kesir, a.g.e., 188; Sabuni, a.g.e., .157

⁵³⁴ Neseî, a.g.e., 469

⁵³⁵ Kutub, *Fi Zilal*, 399

⁵³⁶ Aydemir, a.g.e., 29

Müslümanların hayatına yansıyan ve İslam’la bağdaşmayan itikadi, siyasi ve sosyal düşüncelerin tamamı İsrailiyat kapsamına girer... Geçmişte İslam kültürüne karışmış İsrailiyatı temizlemek belki o kadar zor bir iş değildir ama günümüz İsrailiyatını toplumdan söküp atmak o kadar kolay değildir. Daha ciddi ve daha samimi çabalara ihtiyaç vardır.⁵³⁷ Bunun birinci adımı da mutaassıbane batılları taklit etmeyi ve onlara olan hayranlığı bırakmaktan geçer.

3.1.3.3. Gelen Haberi Araştırma

Akşamüzeri çocuklarının ağlayarak eve geldiğini duyan Hz. Yakub (a.s) telaşlanarak çıkıp ne olduğunu, niçin ağladıklarını sorar. Yusuf’u da aralarında görmeyince telaşı iyice artar. Hz. Yakub’un çocukları oyuna daldıkları bir sırada Yusuf’un bir kurt tarafından parçalandığını söyleyip babalarına, onun bir hayvanın kanına buladıkları gömleğini verirler. Ve sözlerine bir de şunu eklerler:”Her ne kadar biz doğru söyleyen kimseler olsak da sen bize inanmazsın”⁵³⁸ diyerek güya kurnazca kurdukları plan gereği hareket ederler.⁵³⁹ Bu söyledikleri söz onların kendilerinden şüphe edildiğini gösterir. Adeta “Şüpheli kişinin nerdeyse beni tutun der” gibi⁵⁴⁰ onlar da suçluluk psikolojisiyle hareket etmekte.

İçlerindeki kin onları yalana sevk etmişti. Ölçüsüzce hareketleri konuşmalarından ve sözlerinden anlaşılıyordu. Tertitledikleri planın alelacele yapıldığı her halinden belli olmaktaydı. Çünkü Hz. Yakub’dan Yusuf’u alıp kıra götürdüklerinde ellerine böyle bir fırsatın bir daha geçmeyeceğini düşünerek önceden değerlendirip anlaştıkları planı hemen uyguladılar.⁵⁴¹ Ancak bundan sonraki kısmını yani babalarına ne diyeceklerini sinir ve heyecanlarına hâkim olamadıklarından önceden muhtemelen planlamadıkları için kurt hikâyesini uydurmuşlardır.

Babalarının önceden kendilerini itham ettiği durumu bahane olarak ileri sürüp kendilerine inanmayacağını ancak ‘olayın da bu kadar acayip ve garip olduğunu söylediler.’⁵⁴² Yani Hz. Yakub’un ‘siz oyuna dalarken Yusuf’u kurt yemesinden

⁵³⁷ Şimşek, a.g.e., 137-142

⁵³⁸ Yusuf, 12/17

⁵³⁹ İbni Kesir, a.g.e., 171

⁵⁴⁰ Sabuni, a.g.e., 143

⁵⁴¹ Kutub, *Fi Zilal*, 371

⁵⁴² İbni Kesir, a.g.e., 171

korkarım' diye kendilerine söylediği sözün bugün gerçekleştiğini söyleyerek vaziyeti kurtarmaya çalıştılar.

Hz. Yakub eline verilen Yusuf'un gömleğine bakıp, 'bu nasıl iyi huylu bir kurtmuş ki oğlumun parçaladığı halde gömleğine hiçbir şey olmamış!' diyerek onların acelece uydurdıkları bahanenin inanılmaz olduğunu yüzlerine vurmuştur. Çünkü onlar üzerine yalancı kan bulaştırdıkları gömleği Hz. Yakub'a vererek, işte kurt onu yerken üzerindeki gömlek buydu ve buradaki kan da kardeşimiz Yusuf'un kanıdır, demek istediler. Ancak gömleği parçalamayı unutmuşlardı.⁵⁴³ Çünkü yalanın afeti unutmaktır.⁵⁴⁴ Her suçlunun işlediği suçun arkasında kendisini ele verecek delilleri arkasında bırakması gibi onlarda planın bu tarafını düşünememişler, mizansenlerinin bir kısmını planlamayı unutmuşlardı.

Ayrıca Hz. Yakub'un burada gelen haberin kaynağına da dikkat ettiği görülmektedir. Çünkü Hz. Yakub'un onlara inanmamasının bir nedeni de şuydu. O, onların kalplerindeki şiddetli haset ve kıskançlığı bildiği için yalan söylediklerini anlamıştı.⁵⁴⁵ Bu derece acı bir olay karşısında bir peygambere yakışacak şekilde metanetli davranıp söylenenlere aldanmayarak olayın aslını anlamaya çalışmıştı.

Hz. Yakub tüm bu durum ve ahvale bakarak Yusuf'un kurt tarafından yenilmediğini çocuklarının bir tertibiyle karşı karşıya olduğunu anlamıştı.⁵⁴⁶ Ayrıca kurt tarafından yenilme hadisesi gerçek olsaydı akşamı beklemeden hemen gelip bu feci olayı haber vermeleri gerekirdi. Zaten oğulları da en başta olayı anlatırken Ona "Sen bize inanmazsın" demişlerdi. Hz. Yakub da olayın gidişatına ve onların hal ve tavırlarına bakarak bu durumundan hiç tatmin olmamıştı.

Çocuklarının söylediği söz ona inandırıcı gelmediği için komplolarını yüzlerine vurarak şöyle demiştir: "Hayır! Nefsiniz sizi kötü bir iş yapmaya sürüklemiş; artık bana düşen güzelce sabretmektir."⁵⁴⁷ Böylelikle tevekkül ederek Allah'ın inayetiyle işin nasıl aydınlanacağını bekleyip, anlatılan bu yalan, uydurma ve korkunç olay karşısında ancak Yüce Allah'tan yardım isteneceğini söyledi.

⁵⁴³ İbni Kesir, a.g.e., 172

⁵⁴⁴ İbni Kesir, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 298

⁵⁴⁵ Razi, a.g.e., 184

⁵⁴⁶ Kutub, *Fi Zilal*, 372

⁵⁴⁷ Yusuf, 12/18

Görülüyor ki Hz. Yakup önüne gelen bir habere hemen inanmamış, evlat acısı içinde dahi olsa metanetli bir duruş sergileyip etraflıca düşünerek ve olayın anlatılış şekline, eldeki delilere bakarak meselenin künhüne varıp öyle konuşmuştur. Sonuçta olayın, anlattıkları gibi gerçekleşmediği kanaatine varıp düşman ağabeylere “hikâyeniz yalan ve uydurmadır”⁵⁴⁸ diyerek hükmünü bildirmiştir. Nitekim kıssanın ilerleyen bölümlerinde Hz. Yakub’un oğullarına Mısır’a gidip Yusuf’u ve diğer kardeşlerini araştırmalarını istemesi de onun Yusuf’un öldüğüne inanmadığını açık bir şekilde göstermiştir.

Müfessir Beydavi onların babalarının yanına ağlamaktan yüzleri ve gözlerinin şişmiş olduğu bir halde geldiklerini söyler.⁵⁴⁹ Razi konuya örnek teşkil etmesi açısından şu hadiseyi nakleder: ‘Bir kadın, Kadı Şureyh’a, mahkeme olmak için başvurmuş ve mahkemede ağlamıştı. Bunun üzerine yanındaki dostu kadının ağlamasına bakarak onun haksızlığa uğradığına kanaat getirince, Kadı: “Yusuf’un kardeşleri de, böyle ağlaşıyor babalarına gelmişlerdi,”⁵⁵⁰ diyerek zahire göre hüküm verilemeyeceğini belirtir. Dolayısıyla Hz. Yakub’un diliyle anlatılan bu ayetteki gerçek bir kimsenin ağlayışının, sözünün doğruluğuna hüccet olmadığı delilidir.⁵⁵¹ Buna göre karar verilirken kişinin ağlamasına ve acıklı haline göre değerlendirme olmaz. Hz. Yakub (a.s) da onların ağlamasına itibar etmemiştir.

Yine Hz. Yusuf’un kadının onun nefsinden murat almak istediği vakit kapıya koşarken Aziz ve yanındaki biriyle karşılaşma olayında da meselenin anlaşılması ve bir konu hakkında sonuca varmak için araştırmaya ve delile dayalı hüküm verilmesi gerektiğini görmekteyiz.

Beklenmedik bir şekilde kocasıyla kapıda karşılaşan kadın, hemen kendini toparlayarak hiçbir şey olmamış gibi bütün kurnazlığıyla konuşmaya başlar. Normalde insan bir suç işlediği anda bastırılırsa suçlu olmanın verdiği sıkıntıyla kişinin yüzü kızarır, sesi net bir şekilde çıkmaz, o anda kem küm ederek konuşur ve düzgün cümleler kurmakta zorlanır. Ancak kadında bu alametler görülmediği gibi ‘Yavuz hırsız ev sahibini bastırandır’, mîsali o Hz. Yusuf’u suçlar ve tehdit eder. Belki de Mısır Aziz’i

⁵⁴⁸ Mevdudi, a.g.e., 447

⁵⁴⁹ Beydavi, a.g.e., III, 6

⁵⁵⁰ Razi, a.g.e., 181

⁵⁵¹ Kurtubi, a.g.e., 222

olan kocasının yanındaki konumunu muhafaza etmek istemektedir. Buna karşılık Hz. Yusuf da mecburen kendini savunur.

Bu durum karşısında oradaki şahit der ki; gerçi birtakım sesler kapının arkasında duyduk ama kimin suçlu kimin suçsuz olduğunu bu şekilde bilemeyiz. Etrafta olayla ilgili delil olabilecek bazı şeyler bulmaya çalışır. Hz. Yusuf'un üzerindeki gömlek en uygun delildir. Bu şahidin tecrübeli biri olduğu kesindir. Öyle ki görür görmez olayın gerçeğini hemen kavramıştır. Mevdudi tefsirinde onun yargıç olma ihtimalinden söz eder.⁵⁵² O da malum, gömleğin arkadan veya önden yırtılma durumuna göre olayı inceleyerek Hz. Yusuf'un suçsuz olduğuna karar vermiştir. İşin sonunda delile ve araştırmaya dayalı olarak gerçek ortaya çıkar.

Hz. Yakub'un gelen haber karşısında aldığı tutuma ve şahidin olayı anlama biçimine bakıldığında şu sonuç çıkmaktadır. Her duyulan habere göre hüküm verilemez. Bir hüküm vermek için hükme dair haberlerin araştırılması zorunludur.⁵⁵³ Aksi halde bazen telafisi zor yanlışlar yapılabilmektedir.

Hz. Yusuf kıssasındaki ilginç olan hususlardan birisi de yaşadığı hadiselerin onun üç gömleği ile ilgili olmasıdır. Hz. Yusuf'a kardeşlerinin tertipledikleri tuzak onun parçalanmamış gömleğiyle; kadının iftirasına karşılık masumlğu, arkadan yırtılan gömleği ile anlaşılmıştır. Üçüncüsü ise kardeşlerine verip babasının gözlerinin açılmasını sağlayan gömleğidir.⁵⁵⁴ Üçlerdeki bir diğer tevafuk da kıssada görülen ve Hz. Yusuf'un mukadderatıyla da yakın ilgisi bulunan üç rüyadır. Birisi Hz. Yusuf'un çocukluğundaki rüyası, diğeri zindandaki iki saray çalışanının gördükleri rüya, üçüncü rüyâ da Mısır hükümdarının gördüğü rüyadır.

3.1.4. Başarı İle İlgili Mesajlar

Şu âlem hikmetler dünyası olması dolayısıyla Allah olacak işlerin meydana gelmesini bir takım hususlara ve şartlara bağlı kılmıştır. Tıpkı yağmurun yağması olayını suyun döngüsü hadisesine bağlaması gibi denilebilir. Bu durum kevnî hadiselerde olduğu gibi manevî hallerde de böyledir. Yani insanın başarısı ve önüne

⁵⁵² Mevdudi, a.g.e., 454

⁵⁵³ M. Ali, es-Sabûni, *Revâi'ül-Beyân Fi Tefsir-i Âyâtül-Ahkâm mine'l-Kur'an*, Mektebetü'l-Asriyye, Beyrut, 2015, II, 461

⁵⁵⁴ Razi, a.g.e., 183; Nesefi, a.g.e., 437

çıkan badireleri atlatıp bunları bir fırsata çevirebilmesi de bir takım manevi yasalara bağlıdır. Buna dair birçok husus ve etken sayılabilir ancak burada çalışmanın çerçevesi itibarıyla Hz. Yusuf kıssasından çıkardığımız iki hususa değinilecektir.

Ayrıca başarının yolu, başarılı insanları örnek almaktan geçer kaidesine göre düşünüldüğünde, “Hz. Yakub ve Hz. Yusuf’u acı ve sıkıntılara rağmen sonuçta muvaffak kılan ve düşmanlarını bertaraf eden husus neydi?” sorusu hatıra gelir. İşte kıssadan çıkan ve insanı başarıya götürecektir hususlardan bazısı da mücadele azmini yitirmemek ve sır saklamaktır. Şimdi bu iki hususu örnekleriyle beraber açıklayacağız.

3.1.4.1. Mücâdele Azmini Yitirmemek

Yüce Allah Hakîm isminin gereği her şeyi hikmetle ve ölçü ile yaratmıştır. Gayesiz ve başboş yaratılan hiçbir şey kâinatta yoktur. Aynı zamanda Allah, Adil isminin bir gereği olarak da var olan her şeyi bir nizam ve intizam dairesinde düzenlemiştir. Kâinatın her tarafında görülen bu gaye ve ölçüyü, imtihan vesilesi olarak insana verilen sıkıntı, hastalık, musibet gibi hayatta yaşanan iniş çıkışlarda da var etmiştir. Yani “Allah karı dağına göre verir”, özlü sözünde de ifade edildiği gibi O, insana altından kalkamayacağı yükü vermemiştir. Ancak burada önemli olan sıkıntılara karşı dayanma gücünü yitirmemek ve ümidini kaybetmemektir.

Hz. Yakub bir babaya verilebilecek en acı haberi, oğlunun ölüm haberini aldığı anda üzölmüş, ağlamış ancak metanetini kaybetmemiştir. Sabırla ve tevekkülle işin aydınlanmasını bekleyeceğini söylemiş fakat olaylar karşısında boyun bükmemiştir.

Aradan uzun yıllar geçer ve Hz. Yakub’un oğulları malum sebeplerden dolayı Mısır’a giderler. Fakat ikinci gidişlerinde Bünyamin Hz. Yusuf’un planı sonucu orada kalır. Onunla beraber, verdiği sözü tutamadığı için babasının yanına dönemeyen bir kardeşleri daha Mısır’da kalır. Bu sefer babalarının yanına döndüklerinde iki kişi eksiklerdir. Böylece olaylar daha dramatik bir hal alır. Hz. Yakub her gidiş gelişlerinde bir iki evladının yokluğunun verdiği acıyla üzölür, gözlerine perde iner ancak yine de ümidini ve azmini yitirmez.

Hatta ona Bünyamin’in hırsızlık yaptığından dolayı tutuklandığı söylendiğinde onlara yine inanmayıp oğlu hakkında ümitsizliğe düşmeyerek şunu söylemiştir: “Hayır!

Nefsiniz sizi yanıltıp (böyle) bir işe sürüklemiş.”⁵⁵⁵ Yani, sizler, benim asil bir karaktere sahip olduğumu bildiğim oğlumun, kabı çaldığına hemencecik inandınız. Onun ağabeyi Yusuf hakkında da vicdanınız sızlamadan bir kurda yem olduğu yalanını söylediğiniz gibi şimdi de Bünyamin’in hırsızlık yaptığını söylüyorsunuz bana.⁵⁵⁶ Hz. Yakub böyle söyleyerek hem oğluna olan güvenini ifade etmiş hem de önüne gelen bu sıkıntılı durum karşısında hemen teslim olmamıştır. “Umulur ki Allah (pek yakın bir gelecekte) onların tümünü bana getirir,”⁵⁵⁷ diyerek azmini ve ümidini canlı tuttuğunu göstermiştir.

Hz. Yakup, genç yaşta olmalarına karşın Mısır’da gelişen malum olaylar karşısında çaresiz kalıp kardeşlerini orada bırakarak boş dönen çocukları gibi acizliğe kapılmamıştır. O ilerleyen yaşına rağmen çocuklarına yol gösterip, ümit vererek onlara şu tavsiyede ve temennide bulunuyor: “Oğullarım, gidin de Yusuf ile kardeşinden (duyarlı bir araştırmayla) bir haber getirin ve Allah’ın rahmetinden ümit kesmeyin. Çünkü kâfirler topluğundan başkası Allah’ın rahmetinden umut kesmez.”⁵⁵⁸ Hz. Yakub’un iki oğluyla beraber Hz. Yusuf’tan da bahsetmesi dikkat çekicidir. Bu hem yıllar önce olan hadisenin acısının yüreğinde hala taze olduğunu⁵⁵⁹ hem de Hz. Yakub’un mücadele azmini yitirmediğinin bir göstergesidir.

Bu tavsiye ve ümitle yola revan olan kardeşler Mısır’da beklenmedik bir sürprizle karşılaşır ve bir kardeşlerini ararken diğer kardeşleriyle yani Hz. Yusuf ile de umulmadık bir şekilde karşılaşır. Bundan sonra Hz. Yusuf’un onlara verdiği gömlek ile babalarına müjde vermek üzere sevinçle dönüş yoluna koyulurlar. Böylelikle Hz. Yakub’un ümit ve mücadelesinin mükâfatını aldığı müşahede edilmektedir.

Ayrıca Hz. Yusuf da bütün sıkıntı, üzüntü ve heyecanların içinden son derece vakar ve iffetle çıkmasını bilmiştir. Hadiseleri bütün güçlükleriyle yaşarken sabır ve metanetini muhafaza etmiş, mücadelesini İslam adına kararlılıkla sürdürmüştür.⁵⁶⁰ Davası kendi şahsını kurtarmak olmadığından, şahsına ait sıkıntıları değil, bilakis bulunduğu toplumun maddi-manevi sorunlarını çözmek için uğraşmıştır.

⁵⁵⁵ Yusuf, 12/83

⁵⁵⁶ Razi, a.g.e., 315; Mevdudi, a.g.e., 489

⁵⁵⁷ Yusuf, 12/83

⁵⁵⁸ Yusuf, 12/83

⁵⁵⁹ Razi, a.g.e., 317

⁵⁶⁰ Kutub, *Fi Zilal*, 315

Hayatta imtihanın gereği olarak elde var olan birçok şey kaybedilebilir. Sağlık, mal, makam, evlat v.s bunların hepsi bir imtihan vesilesi olarak insana verilmiştir. Cenab-ı Hak tüm bunları dilediğine verir, dilediğinden de alır. Bunları yitirmek insana aslında çok şey kaybettirmez. Ancak bir kişinin ümidi ve azmi sönerse o insan çok şeyini kaybetmiş demektir. Çünkü insanı ayakta tutan en mühim şeylerden birisi de olaylar karşısındaki dayanma gücüdür. Bu yüzden insan gelen sıkıntılara göğüs gererek, selin ortasındaki kaya gibi sağlam bir şekilde dimdik durup “Bu da geçer Ya Hû” diyebilmelidir.

“Zorlukla beraber bir kolaylık vardır. Evet, doğrusu her güçlüğün yanında bir kolaylık vardır.”⁵⁶¹ Sünnetullahın bir gereği olarak hayatta karşılaşılan zorluklar bir gün sona erer ve zahmetten sonra rahmet gelir. Zaten Allah (c.c) da kullarına kaldıramayacağı yükü yüklemeyeceğini söylemiştir. Bununla beraber payına düşen imtihana sabrederek azmini kaybetmeyen kullarına da başarıyla beraber, mükâfatı ve ecir de bol bol ihsan edeceğini bildirmiştir.

3.1.4.2. Sır Saklamanın Önemi

Sır gizlenmesi gereken bizimle ilgili durumlara veya başkalarına ait olup bize söylenen ancak bizde emanet olarak duran hususlara denir.⁵⁶² Bize ait olup herkesle paylaşılması gereken konuların sırrın ifşa edilmemesi hususiyetine uygun olarak gizlenmesinin bazı hikmetleri vardır.

Yusuf küçük yaşta gördüğü rüyayı babasına anlatınca Hz. Yakub ona “Yavrucuğum” dedi, “Rüyayı sakın kardeşlerine anlatma, sonra sana tuzak kurarlar!”⁵⁶³ Burada Hz. Yakub’un rüya yorumunu çok iyi bildiği ve olayları iyi değerlendirdiği anlaşılmaktadır. Çünkü Hz. Yusuf’un bu rüyasına göre kardeşlerine üstün geleceğini ve büyük nimetlere mazhar olacağını anlamıştı. Ayrıca baba oğlunun kendisinden daha hayırlı olmasını arzu eder, fakat kardeş aynı şeyi kardeşi için istemeyebilir.⁵⁶⁴ Hz. Yakub oğullarının da karakterini bildiğinden Yusuf’a rüyasını bir sır gibi gizlemesini, kimseye anlatmamasını istemiştir. Zira kardeşleri buna bakarak Yusuf’a bir zarar

⁵⁶¹ İnşirah, 94/1-2

⁵⁶² Mustafa, Çağrı, “Sır”, *DİA*, TDV Yay., İstanbul, 2009, XXXVII, 113-115

⁵⁶³ Yusuf, 12/5

⁵⁶⁴ Kurtubi, a.g.e., 196

vermek isteyebilirlerdi. Küçük Yusuf'un bu tavsiyeye uyup uymadığını bilmiyoruz. Ancak hadiselerin anlatım şeklinden bu tavsiyeye uyduğunu anlıyoruz. Fakat her nasılsa kardeşleri onun bu rüyasından haberdar olurlar. Malum olduğu üzere Hz. Yusuf'un başına gelen çetin imtihanlar bundan sonra başlar.

Dolayısıyla kıskançlık, hile ve tuzak şeklinde zarar vereceğinden korkulan kimselerin huzurunda nimeti açığa vurmaktan vazgeçmek ve gizlemek gerekir. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.v) de şöyle buyurmaktadır: "İhtiyaçlarınızın başarıya ulaşmasını sağlamak için gizliliğin yardımını alınız. Çünkü her bir nimet sahibi kıskanılır."⁵⁶⁵ Bundandır ki devletler de önemli plan ve projelerini çok gizli tutarlar ki başkasının eline geçmesin. Aksi halde dünya arenasında başarısız olup bir milletin emeğinin heba edilme ihtimali olur.

İhyau Ulumi'd-Din'de sırları saklamak noktasında babanın bundan hariç olduğu söylenir. Yani kişi babasından sırlarını saklamaz. Ancak devamlı sırları söylemek suretiyle insanın dilini başıboşluğa alıştırmaması gerektiğinden de bahsedilir.⁵⁶⁶ Nitekim insanın alışkanlıklarının esiri olduğu herkesin malumudur.

Sır saklamak başarının da önemli sebepleri arasındadır. Mühim şahsiyetlerin ve büyük devlet adamlarının başarılarının altında yatan bir sebep de budur. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.v) de Mekke'nin fethinden önce ordunun nereye hareket edeceğini bir sır gibi saklamıştır. Hatta hanımı Hz. Aişe'ye bile açıklamamıştır.⁵⁶⁷ Daha sonra hedefini Hz. Ebubekir (r.a)'a bildirmiş, fakat gizli tutmasını istemiştir. Hatta Kureyş müşriklerine haber sızmasını önlemek amacıyla Mekke'ye giden yolları tutmuş ve bu işle görevlendirdiği kimselerin başına Hz. Ömer (r.a)'ı tayin etmiştir.⁵⁶⁸ Maksadı müşriklerin hazırlık yapmalarının önüne geçerek Mekke'yi savaş yapmadan ve kan dökmeden almaktı. Yapılan plana uygun olarak hareket edilmiş ve ufak birkaç çarpışma dışında kan dökülmeden Mekke alınmıştır.

Dolayısıyla hazırlık aşamasında olan bir planın veya projenin herkes tarafından duyulması, o işin yapılmasını istemeyen kıskanç kişilerin engellemelerine zemin

⁵⁶⁵ Kurtubi, a.g.e., 196

⁵⁶⁶ Gazzali, a.g.e., III, 289

⁵⁶⁷ İbni Hişam, a.g.e., IV, 87

⁵⁶⁸ Sarıçam, a.g.e., 207

hazırlayabilir. Elde edilecek bir başarının baştan kaybedilmesine sebebiyet verebilir. Kıskanç kişilerin şerrinden emin olmak ve başarının devamını sağlamak için sırrını ifşa etmemenin gerekliliği açık ve nettir. Bundan dolayı Hz. Yakub oğlu Yusuf'a sırrını başkasına açmamasını tavsiye etmiştir. Ancak takdir-i ilahi başka yönden tecelli ettiği için Hz. Yusuf her ne kadar babasının dediğine uysa da onun rüyası kardeşleri tarafından duyulmuş ve istenmeyen acı olaylar yaşanmıştır.

SONUÇ

Kur'an-ı Kerim'de kıssalar hacim itibariyle önemli bir yer teşkil etmektedir. Geçmiş peygamberlerin ve ümmetlerin hayat hikâyeleri tarihi bir belge olarak değil insanlığa yol gösterici ve hayata yön verici bir üslupla takdim edilmektedir. Kıssaların hayata yön vericiliği; kıssaya, tarihin ilahi yorumu açısından baktığımızda meselenin önemi daha iyi anlaşılmalıdır. Ancak kıssaların Kur'an'ın gaye ve maksadına uygun bir tarzda anlaşılabilmesi için kıssa dili hakkında yeterli ölçüde yöntem bilgisine sahip olmak gerekmektedir.

İnsan yaratılışı gereği karmaşık ve soyut fikirleri dinlemekten ziyade somut olarak ve hikâye tarzında anlatılan fikirlere meyillidir. Kur'an-ı Kerim de insanın bu yapısını göz önünde bulundurarak insanlık tarihinin en çarpıcı örneklerinin ibret alınacak kısımlarını adeta bir sinema perdesinden izler gibi canlı ve dinamik bir üslupla anlatıldığı görülmüştür.

Kur'an'daki kıssaların temel hedeflerine baktığımızda kıssaların O'nun ana gayesiyle paralellik arz ettiği; bu cümleden olarak kıssaların anlatılmasındaki önemli gayelerden birinin insanların ders ve ibret almalarını sağlamak olup hayatlarını ona göre tanzim etmelerini temin etmek olduğu tesbit edilmiştir. Kur'an Hz. Âdem (a.s)'dan dan Hz. Peygamber (s.a.v)'e kadar geçen süre içindeki insanlık tecrübesine değinerek muhataplarını yoğun bir düşünme ve düşündüğünü eyleme dökme ameliyesine sevk hedefine ma'tuf olduğu anlaşılmıştır.

Kur'an kıssalarının bir diğer gayesi de Hz. Peygamber (s.a.v)'i, ona inanları ve onlardan sonra gelecek tüm müslümanları teselli etmek onlara güç ve moral vermek olduğu görülmüştür. Kıssaların gayb haberlerinden olması dolayısıyla asırlar önce vuku bulan olayların Hz. Peygamber (s.a.v) tarafından bilinmesi mümkün değildir. Ancak kıssalarda geçmiş ümmetlerin haberlerinin orjinal bir surette anlatılması bunun vahiy ürünü olduğunu ve Hz. Peygamber'in de Allah'ın elçisi olduğunu açık bir şekilde isbat ettiği de anlaşılmıştır.

Bununla beraber kıssaların en önemli hedeflerinden birisi de tevhidi açıklamak ve ispat etmek olduğu anlaşılmıştır. Gelen bütün ilahi dinlerin de Allah (c.c) tarafından

gönderildiğini bildirmektir. Ayrıca Allah'ın nimetlerini hatırlatma, şeytanın tuzaklarına karşı insanı uyarma, insanı eğitme ve daha başka birçok dinî, ahlakî ve dünyevî gayeleri içine aldığı ve bunların sunum aracı oldukları ortaya konmuştur.

Yusuf suresinde baştan sona anlatılan ve Kur'an'ın başka yerlerinde tekrar edilmeyen Hz. Yusuf kıssasının dinî, ilmî, ictimai, edebî, ahlakî ve daha birçok yönden zengin bir içeriğe sahip ibretlerle ve derslerle dolu bir hüviyet arz ettiği görülmüştür.

Kur'an bin dört yüz yıl öncesinden geleceğin karanlıklarında gizli olan ve insanlığın kat edeceği merhaleleri görmüş ve medeniyetin, bilimin harikalarını hafif bir imâ ve işaretle göstermiştir. Birçok peygamber kıssasında ilmi gelişmelere ilham verecek esaslar olduğu gibi Hz. Yusuf kıssasında da bu anlamda insanlığa yol gösterecek ipuçlarının bulunduğu gösterilmiştir.

İnsanlığın medeniyet öncüleri peygamberlerdir. Onlar Allah tarafından gönderildikleri toplumlara yalnızca dini noktada değil dünya işlerinin tanzimi hususunda da rehberlik etmiş oldukları gerçeği tesbit edilmiştir.

Hz. Yusuf'un yaşadığı dönemin muhtemelen en büyük ve en yüksek organizasyon kabiliyetine sahip olan Mısır'da kimsesiz olduğu halde, sahip olduğu ahlaki meziyetleriyle devletin en üst kademesine kadar çıkması onun ne kadar üstün bir şahsiyete sahip olduğunu gösterir.

Hz. Yusuf'un uzun kıtlık dönemlerinde aldığı tedbirler sayesinde hem Mısır'ı hem de çevre ülkeleri kıtlıktan kurtarmasına vesile olan çalışmaları günümüz sosyal güvenlik sistemlerinin de temeli sayılabilecek cinsten bir faaliyet olduğu anlaşılmıştır.

O halkla bütünleşip adil bir devlet sistemi tesis edip ve planlı hareket ederek uzun yıllar Mısır'ı refah içinde yönetmiştir. O'nun ileri görüşlülüğü, liyakat ve ehliyet vasıflarına sahip iktisat ilkelerine uyan, yakınlarını kayırmayan vb. üstün meziyetleriyle zor bir görev olan idareciliği hakkıyla yaparak her asırdaki yöneticilere örnek olacak bir devlet adamı olduğu tescil edilmiştir. Dolayısıyla kıssaların iyi anlaşılmasının, insanlığın maddi ve manevi terakkisi açısından son derece önem arz ettiği bu kıssanın incelenmesi ile bir kez daha anlaşılmıştır.

Kur'an-ı Kerim tarihte yaşanmış önemli hadiselerin insanlığa hitab edecek yönlerini eşsiz i'caz ve belağatiyle haber vermektedir. Kur'an'ın bütününde var olan i'caz ve belağatin bir yönünü de kıssalar oluşturmaktadır. Ancak Kur'an kıssalarında görülen eşsiz edebi üslup ve i'caz Kur'an'ın hidayet rehberi olma yönüne hizmet eden bir vasıta olduğu tesbit edilmiştir.

Kıssanın tam olarak anlaşılabilmesi için kıssadaki dokuyu ve iç örgüyü bilmek gerekir. Bu açıdan Hz. Yusuf kıssasında görülen tasviri anlatım, girizgâh şekli, diyalog tarzı anlatım, kıssanın öğeleri olan şahıs, olay, mekân ve zaman unsurları ile ilgili takip edilen harika yöntem vs. hepsi Kur'an'ın ana gaye ve maksatları doğrultusunda oluşmuştur. Dolayısıyla Hz. Yusuf kıssası ve diğer kıssalarda görülen edebi inceliklerin sadece sanatsal güzellik için Kur'an'da anlatıldığı iddiasının gerçeği yansıtmadığı ortaya konulmuştur.

Bugün fazlasıyla muhtaç olduğumuz örnek rol modeller Kur'an kıssalarında mevcuttur. Kur'an'da yer alan peygamber hayatlarının canlı ve dinamik bir tarzda gerçek olarak anlatılmasının hayatımıza hayat vermesi açısından çok önemli olduğu ortaya konulmuştur.

İndirildiği günden bu yana insanlığın ahlaklanmasında ve terbiyesinde söz sahibi olan Kur'an bundan sonra da bu alanda yetkili olacağını tesis ettiği eğitim sistemiyle göstermiştir. Müslümanların, onun ışığında oluşturdukları eğitim metotları ve ilkeleriyle insanlığın gözünü kamaştıracak parlak medeniyetler ve eğitim kurumları oluşturabilecekleri gerçeği ortaya konulmuştur.

Elbette ki Kur'an bir salt bir eğitim kitabı değildir. İnsanlığa doğru yolu gösteren bir hidayet rehberidir. Bunu için de insanlığı doğru yola götürecektüm usul ve yöntemleri kullanır. Bu yöntemlerden birisi de kıssalar üslubudur. Dolayısıyla Kur'an'ın eğitim sisteminin bir cüz'ü de kıssalardır. Hz. Yusuf kıssasında eğitim öğretimin etkin ve verimli olmasını sağlayacak zengin bir içerik, yöntem ve tekniğin bulunduğu gerçeği gözler önüne serilmiştir.

Hz. Yusuf kıssasında öykünmeyi ve özdeşleşmeyi sağlayacak rol modellerin olması, soyut hakikatlerin insanın hoşuna gidecek hikâyeye üslubuyla anlatılması, aktif

öğrenmeyi sağlayacak ilkelerle donatılmış olması ve hayatın gerçeklerinin dramatik bir dille anlatılması olan hayatilik ilkesi vb. özelliklere haiz olması kıssanın eğitime dair önemli ipuçları barındırdığı anlaşılmıştır.

Kasas tabirinde de mündemiç olan izini takip etmeye değer bir hadise olarak Hz. Yusuf kıssası mesajları ve ibretlerle dolu sahneleriyle son derece etkili ve yönlendiricidir. Kıssa bu yönüyle Allah'ın seçkin kulu olan Hz. Yusuf'un çetin imtihanlar karşısındaki sarsılmaz tavırlarını ve bütün insanlığı ilgilendiren örnek yaşantısının yanında, ona tuzak kuran ve günaha davet edip onu kuyulara, zindanlara atanların olumsuz davranışlarını ve onların ders alınacak ibretlik hallerini de nazarlarımıza sunmuştur.

Hz. Yusuf'un hayatının anlatılmasıyla, Kur'an'ın muhataplara vermek istediği ilahi mesajlar tecrübî olaylar olarak hayatın içinden anlatılmaktadır. Böylelikle takip edilen üslup sayesinde insan psikolojisini etkileyen ve zihinde kalıcılığı sağlanan hakikatlerin, anlaşılması rahat bir dille takdim edildiği görülmüştür.

Ahsenü'l-Kasas en güzel anlatım olarak takdim edilen Hz. Yusuf kıssası mesajları itibariyle de en güzel dersleri vermektedir. Kuyudayken ölüm korkusunu, zindandayken suçsuz yere hapsedilmenin ve unutulmanın acısını çektikten sonra Allah'ın bahşettiği bütün dünya nimetlerine ulaşmış, saltanat elde ettiği ve anne babasına kavuştuğu esnada dahi Rabbini unutmayıp gaflete düşmediğini, ahireti ve ölümü temenni ederek ahiret lezzetlerinin dünya nimetlerinden üstün olduğunu bizzat yaşantısıyla göstermiştir. Böylelikle ölümün bir son değil yepyeni bir hayatın başlangıcı olduğunu müjdelemiştir.

Günah işlemek için bütün şartların hazır olduğu ve hatta kendisini zorladığı anlarda bile iffetini muhafaza etmiş ve zor durumda kaldığı halde edebini muhafaza ederek karşısındakini tahkir etmemiştir. En güçlü olduğu anda kendisine zulmeden kardeşlerini incitmediği gibi sahip olduğu bu üstün meziyetlerin de O'nu gurura sevk etmediği görülmüştür.

Kur'an ayrıntıya dalmaz ancak ayrıntı verir. Kıssanın her ayetinde önemli dersler ve bu derslerin arasında da mühim ayrıntılar mevcuttur. Zindandayken hükümdar

tarafından zindandan çıkarılmak istenen Hz. Yusuf teenni ile hareket ederek hemen çıkmamış, aklanmasını istemiş, ileride kendisini bulunduğu makamdan dolayı itham edebilecek olanlara fırsat vermemiştir. Böylece herhangi bir suçla itham edilen kimselerin kendilerini temize çıkarmak için gayret etmelerinin gerekli olduğu dersi verilmiştir.

Kıssada gelen haberi araştırmanın gerekliliği ve önemine dair çarpıcı ipuçları verilmiş sırları gizlemenin başarı açısından önemini hatırlatacak çağrışımında bulunulduğu anlaşılmıştır.

Bulduğumuz mekânları güzelleştirmenin örneklerine de kıssada yer verilmiştir. Zindanda olan Hz. Yusuf bir kenara çekilip hayata küsmek yerine olgun davranışları ve güzel halleriyle oradakileri etkilemiş ve zindanı Medrese-i Yusufiyye yapmıştır. Tevhid ve iman dersleriyle, karşılıksız yardımlarıyla tükenmiş olan mahkûmların sabır ve ümit kaynağı haline gelmiştir. Nazik üslubu, takip ettiği tebliğ metodu ve akli delilleriyle ölmek üzere olan bir mahkûm dâhil oradaki herkesi Hak dine davet etmek için her vesileyle gayret göstermiştir. Bu yönleriyle kıssanın her halükârda insanın güzel şeyler yapabileceği dersini verdiği ortaya konulmuştur.

Bütün Kur'an kıssalarında olduğu üzere ilk dönem İslam toplumunun yetişmesinde son derece işlevsel olan Hz. Yusuf kıssasının yeni neslin yetişmesinde de etkin olacağı gerçeğinin altı çizilmiştir.

KAYNAKÇA

- Ahmed b. Hanbel**, *El-Müsned*, Çağrı Yay. İstanbul, 1992.
- Ahmet Cevdet Paşa**, *Kıyas-ı Enbiyâ ve Tevârih-i Hulefâ*, Bedir Yayınevi, İstanbul, 2015.
- Aliyyü'l-Kârî**, *Fıkh-ı Ekber Şerhi*, çev. Yunus Vehbi Yavuz, Çağrı Yay., İstanbul, 2013, 38
- Armağan**, Servet, *Ana Hatlarıyla İslam Ekonomisi*, Timaş Yayınları, İstanbul, 1996.
- Arslan**, Ali, *Büyük Kur'an Tefsiri*, Arslan Yayınları, İstanbul, tsz.
- Askalânî**, İbn Hacer, *Metâlibu'l-Âliye*, çev. Halil İbrahim Kaçar & Adem Yerinde, Ocak Yayıncılık, İstanbul, 2006.
- Aslanhan**, Sıtkı, *Başarı ve Mutluluk İçin Hayata Gülümse*, Hayat Yayınları, İstanbul, 2004.
- Atalay**, Mehmet, *Kur'an'a Psikoloji İle Bakmak: Hz. Yusuf ve Hz. Musa Kıssaları Örneği*, İz Yayıncılık, İstanbul, 2017.
- Aydın**, Abdullah, *İslamî Kaynaklara Göre Peygamberler*, T.D.V Yayınları, Ankara, 2014.
- *Tefsirde İsrâiliyyat*, Beyan Yayınları, İstanbul, 2015.
- Batar**, Yusuf, "Kur'an Kıssalarının Bazı Eğitsel Özellikleri" *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 7, 2016, ss. 81-103.
- Bayraktar**, M. Faruk, *İslam Eğitiminde Öğretmen-Öğrenci Münasebetleri*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 2018.
- Beşer**, Faruk, *İslam'da Sosyal Güvenlik*, Nun Yayınları, İstanbul, 2016.
- Beydâvî**, Nâsıruddin Ebu Said Abdullah İbni Ömer İbni Muhammed eş- Şirazî, *Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vil*, çev. Abdulvehhab Öztürk, Kahraman Yayınları, İstanbul, 2017.
- Bilmen**, Ömer Nasuhi, *Büyük Tefsir Tarihi*, Ravza Yayınları, İstanbul, 2008.
- Binnebi**, Malik, *Kur'an-ı Kerim Mucizesi*, çev. Ergun Göze, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 2003.
- Bolay**, Süleyman Hayri, "Kur'an Kıssalarının Anlam ve Değeri": IV. Kur'an Haftası Kur'an Sempozyumu, Fecr Yayınları, Ankara, 17-18 Ocak, 1998.
- Buharî**, Muhammed b. İsmail, *Sahih-i Buharî*, Daru İhyai Turasi'l-Arabi, Beyrut, 2001.
- Ca'de'l Mevla**, Muhammed Ahmed, vd., *Peygamberler Tarihi*, çev. Abdulvehhab Öztürk, Kahraman Yayınları, İstanbul, 2009.
- Canan**, İbrahim, "Kur'an Kıssalarının Anlam ve Değeri": IV. Kur'an Haftası Kur'an Sempozyumu, Fecr Yayınları, Ankara, 17-18 Ocak, 1998.
- Cerrahoğlu**, İsmail, *Tefsir Usûlü*, Elit Ofset Tesisleri, Ankara, 1979.
- Çağrı**, Mustafa, "Sır", *DİA*, TDV Yay., İstanbul, 2009.
- Çakan**, İsmail L. & Solmaz, N. Mehmed, *Kur'an-ı Kerim'e Göre Peygamberler ve Tevhid Mücadelesi*, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2014.
- Çetin**, Abdurrahman, "Kur'an-ı Kerim ve Müsbet İlimler", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat*

- Fakültesi Dergisi*, 2, 1987, ss. 187-194
- Dağ**, Mehmet & Öymen, Hıfzırrahman R., *İslam'da Eğitim-Öğretim Tarihi*, Milli Eğitim Basımevi, Ankara, 1972.
- Demir**, Şehmus, *Mitoloji, Kur'an Kıssaları ve Tarihi Gerçeklik*, Beyan Yayınları, İstanbul, 2015.
- Draz**, Muhammed A., *En Mühim Mesaj Kur'an*, trc. Suat Yıldırım, Akçağ Yay., Ankara, 1985.
- Eser**, Ercan, "Dünya Hayatı İsteyene Verilir", *Kur'an'dan Öğütler*, DİB Yay., Ankara, 2012.
- Fazlurrahman**, *Ana Hatlarıyla Kur'an*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 2016.
- Gazali**, Muhammed, *Kur'an'ı Anlamada Yöntem*, çev. Emrullah İşler, Düşün Yayıncılık, İstanbul, 2016.
- Gazzâlî**, Ebû Hamid Muhammed b. Muhammed, *İhyâu Ulûmi'd-Din*, çev. Mehmed A. Müftüoğlu, İpek Yayınları, İstanbul, 2002.
- Giritli**, Sırrı Paşa, *Ahsenü'l-Kasas: Yusuf Suresi'nin Güzellikleri*, Selis Yayınları, İstanbul, 2013.
- Görgün**, Tahsin, "Kur'an Kıssalarının Mahiyeti Üzerine", *Kur'an Kıssalarının Anlam Ve Değeri: IV. Kur'an Haftası Kur'an Sempozyomu*, Fecr Yayınları, Ankara, 17-18 Ocak, 1998.
- Gündüz**, Şinasi, "Kur'an Kıssalarının Kaynağı Eski Ahit mi? Yapı, Muhteva Ve Kaynak Açısından Torah Kıssaları", *Kur'an Kıssalarının Anlam ve Değeri, IV. Kur'an Haftası Kur'an Sempozyomu*, Fecr Yayınları, Ankara, 17-18 Ocak, 1998.
- "Şit (a.s) Maddesi.", *DİA*, TDV Yay., İstanbul, 2010.
- Güneş**, Abdalbaki, *Kur'an Kıssaları ve Medeniyetlerin İnşası*, Gündönümü Yayınları, İstanbul, 2005.
- Gürkan**, Ahmet, *İslam Kültürünün Garbı Medenileştirmesi*, Akçağ Kitabevi, İstanbul, 1969.
- Güvercin**, Cemal Hüseyin, "Sosyal Güvenlik Kavramı ve Türkiye'de Sosyal Güvenliğin Tarihçesi", *Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Mecmuası*, 57, 2004, ss. 89 95.
- Hamidullah**, Muhammed, *İslâm Peygamberi*, çev. Salih Tuğ, İmaj Yayıncılık, İstanbul, 2003.
- Hasan**, İbrahim Hasan, *İslam Tarihi*, çev. İsmail Yiğit, Kayıhan Yayınları, İstanbul, 1985.
- Izutsu**, Toshihiko, *Kur'an'da Allah ve İnsan*, çev. Süleyman Ateş, Yeni Ufuklar Neşriyat, ysz. , tsz.
- İbni Haldûn**, Abdurrahman bin Muhammed, *Mukaddime*, çev. Halil Kendir, Yeni Şafak Kültür Armağanı, Ankara, 2004.
- İbni Hişam**, Ebû Muhammed Cemâluddîn, *Siret-i İbni Hişam*, çev. Abdulvehhab Öztürk, Kahraman Yayınları, İstanbul, 2014.
- İbni Kesir**, İmâmuddîn Ebu'l-Fidâ İsmail, *Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azim*, çev. Abdulvehhab

- Öztürk, Kahraman Yayınları, İstanbul, 2012.
- *El Bidâye ve'n-Nihâye*, çev. Mehmet Keskin, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1994.
- İbni Manzûr**, Muhammed b. Mükerrrem b. Ali el-Ensari, *Lisanü'l-Arab*, Daru Sadr, Beyrut, 2015.
- İsfehanî**, Ebu'l-Kasım Hüseyin b. Muhammed Rağıb, *el-Müfredat fi Ğaribi'l Kur'an*, çev. Abdülbaki Güneş & Mehmet Yolcu, Çıra Yayınları, İstanbul 2012.
- Kara**, Necati, *Kur'an'a Göre Hz. Musa Firavun ve Yahudiler*, Seha Neşriyat, Ankara, 1991.
- Kermî**, Hasan Said, *El-Hadi İlä Lüğati'l-Arabî*, Daru Lübnan, Beyrut, tsz.
- Kılıç**, Sadık, "Tarih Felsefesi Açısından Kıssalar" *I. Kur'an Sempozyumu, Tebliğler-Müzakereler*, Bilgi Vakfı Yayınları, Ankara, 1994.
- Kiremitçi**, Ferdi, "Klasik Türk Edebiyatında Öğretici Eserler: Tanım, Tasnif, Örnek Metin", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 54, 2015, ss. 313-352.
- Kurtubî**, Ebu Abdillah Muhammed b. Ahmed, *el- Câmiu li-Ahkâmi'l-Kur'an*, çev. M. Beşir Eryarsoy, Buruc Yayınları, İstanbul, 1999.
- Mehmed Vehbî**, *Hulâsatu'l-Beyân Fi Tefsiri'l-Kur'an*, Üçdal Neşriyat, İstanbul, 1976.
- Kur'an Yolu Meâli**, DİB Yayınları, Ankara, 2015.
- Kutub**, Seyyid, *Fi Zilâli'l-Kur'an*, Akit Gazetesi Hediyesi, ysz. , tsz.
- *Kur'an'da Edebi Tasvir*, çev. Kamil M. Çetiner, Beka Yayıncılık, İstanbul, 2017.
- Mâverdî**, Ebu'l-Hasan Ali b. Muhammed b. Habîb, *El-Ahkamu's-Sultaniye*, Ufuk Yayınları, Ankara, 2016.
- Mevdûdî**, Ebu'l-Al'a, *Tefhimu'l-Kur'an*, çev. Muhammed Han Kayanî, vd., İnsan Yayınları, İstanbul, 1996.
- Milli Eğitim Bakanlığı Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğretim Programı*, 2018.
- Mustafa**, İbrahim, v.d., *Mu'cemu'l-Vâsit*, Daru Da've, ysz., 2004.
- Mutçalı**, Serdar, *Arapça-Türkçe Sözlük*, Dağarcık Yayınları, İstanbul, 2015.
- Müslim b. Haccac**, *Sahih-i Müslim*, Daru İhyai Turasi'l-Arabi, Beyrut, 2000.
- Nesefî**, Hâfızuddin Ebû'l-Berekât Abdullah İbn Ahmed, *Medâriku't-Tenzil ve Hakaiku't-Te'vil*, çev. Harun Ünal, Ravza Yayınları, İstanbul, 2007.
- Nursî**, Said, *İşaratu'l-İ'caz*, Altınbaşak Neşriyat, İstanbul, 2014.
- *Mektûbat*, Altınbaşak Neşriyat, İstanbul, 2011.
- *Zülfikar*, Altınbaşak Neşriyat, İstanbul, 2011.
- Polater**, Kadir, "Kur'an ve Kitab-ı Mukaddes'e Göre Hz. Yusuf", *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 3, 2007, ss. 9-50.
- Râzî**, Fahreddîn, *Tefsir-i Kebîr: Mefâtihu'l-Gayb*, trc. Lütfullah Cebeci, vd., Huzur Yay., İstanbul, tsz.,
- Sâbûnî**, Muhammed Ali, *Revâi'ül-Beyân Fi Tefsir-i Âyâtil-Ahkâm min-el Kur'an*, Mektebetü'l-Asriyye, Beyrut, 2015.
- *Safvetü't-Tefâsîr*, trc. Sadreddin Gümüş & Nedim Yılmaz, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2016.
- Sadr**, Muhammed Bâkır, *Kur'an Okulu*, trc. Mehmet Yolcu, Fecr Yayınları, Ankara,

2018.

- Sarı**, Mevlüt, *El-Mevârid Littüllab*, İpek Yayınları, İstanbul, 2011.
- Sarıçam**, İbrahim, *H. Muhammed ve Evrensel Mesajı*, DİB Yayınları, Ankara, 2002.
- Sönmez**, Mahmut, *Ebussuûd Efendi Tefsirinin Tefsir Usûlü Açısından İncelenmesi*, Basılmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2016.
- Sönmezsoy**, Selahattin, “İletişim Açısından Kur’an Kıssaları”, “*Kur’an Kıssalarının Anlam ve Değeri*”: IV. Kur’an Haftası Kur’an Sempozyumu, Fecr Yayınları, Ankara, 17-18 Ocak, 1998.
- Şengül**, İdris, “Kur’an Kıssalarının Tarihi Değeri” “*Kur’an Kıssalarının Anlam ve Değeri*”: IV. Kur’an Haftası Kur’an Sempozyumu, Fecr Yayınları, Ankara, 17-18 Ocak, 1998.
- *Kur’an Kıssaları Üzerine*, Işık Yayınları, İzmir, 1994.
- Şimşek**, M. Sait, *Kur’an Kıssalarına Giriş*, Kitap Dünyası Yayınları, Konya, 2013.
- *Hayat Kaynağı Kur’an Tefsiri*, Beyan Yayınları, İstanbul, 2012.
- Tirmizî**, Ebû İsa Muhammed b. İsa, *Sünen-i Tirmizî*, Daru’l Ma’rife, Beyrut, 2002.
- Türkmen**, Sabri, “Ölüm En Büyük Nasihat”, *Kur’an’dan Öğütler*, DİB Yay., Ankara, 2012.
- Usta**, Niyazi, “Din, Devlet ve Toplum”, *Dini Araştırmalar Dergisi*, 2, 2000, ss. 137-148.
- Vahidî**, Ebi’l-Hasan Ali İbni Ahmed, *Esabab-ı Nüzûl*, thk. Eymen Salih Şa’ban, Daru’l-Hadis, Kahire, 2003.
- Yazır**, Elmalılı M. Hamdi, *Hak Dini Kur’an Dili*, Azim Dağıtım, İstanbul, tsz.
- Yıldız**, Abdullah, *Yusuf’un Üç Gömleği*, Pınar Yayınları, İstanbul, 2017.
- Yolcu**, Mehmet, *Kur’an’ın Zihniyeti Değiştirmesi*, Düşün Yayıncılık, İstanbul, 2005.
- Zehebî**, Muhammed Hüseyin, *Et-Tefsir ve’l-Müfessirun*, Mektebetü Vehbe, Kahire, tsz.
- Zernûcî**, Burhaneddin, *Ta’limu’l-Müteallim*, Şefkat Yay., İstanbul, 2018.